

Arbeids- og inkluderingsdepartementet

OM GRUNNLAGET FOR INNTEKTSOPPGJØRENE 2008

Foreløpig hovedrapport

fra

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene

Oslo, 18. februar 2008

Forord

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene legger her fram en foreløpig rapport, foran inntektsoppgjørene i 2008. Rapporten i endelige utgave vil foreligge i slutten av mars/begynnelsen av april.

Rapporten gir oversikt over hovedtrekkene i utviklingen i lønninger og inntekter, priser og konkurransevne mv. Det gis også anslag for prisutviklingen i inneværende år.

Rapporten bygger delvis på foreløpig statistikk og anslag for 2007. Deler av rapporten vil derfor bli oppdatert i slutten av mars/begynnelsen av april. Dette gjelder særlig tall for lønnsutviklingen, for forholdet mellom kvinners og menns lønn, lønn etter utdanning og lederlønn. Det vil også foreligge reviderte nasjonalregnskapstall som har betydning for deler av rapporten. Etter oppdateringen vil rapporten bli trykket i NOU-serien.

Utvalget vil som vanlig også komme med en rapport etter inntektsoppgjørene i juni som vil redegjøre for resultater av lønnsoppgjørene i 2008, og gi oppdaterte tall for utviklingen i lønns- og inntektsfordelingen. Dette materialet offentliggjøres som en nettversjon i juni, og blir trykket i NOU-serien i mars til neste år.

Beregningsutvalget ble ved kongelig resolusjon av 16. november 2007 gjenoppnevnt for en ny periode inntil 30. september 2011 med følgende mandat:

”Utvalget skal i tilknytning til inntektsoppgjørene legge fram det best mulige tallmessige bakgrunnsmateriale og presentere det i en slik form at uenighet partene i mellom om økonomiske forhold så vidt mulig kan unngås. Utvalget skal, når departementet ber om det, kunne klargjøre det tallmessige grunnlagsmateriale for spesielle inntektspolitiske spørsmål.

Utvalget skal legge fram oppsummeringsrapporter etter inntektsoppgjør.

Utvalgets utredninger avgis til Arbeids- og inkluderingsdepartementet.”

I tillegg til utvalgets medlemmer og sekretariatet har følgende deltatt i arbeidet med rapporten: Bjørn Henriksen, Arbeidsgiverforeningen Spekter, Anders Kleppe, Akademikerne, Oddbjørn Eidem, Næringslivets Hovedorganisasjon, Ivar Jørgensen, HSH, Rolf Stangeland, Unio, Eirik Solberg, KS, Ørnulf Kastet, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund, Arnulf Leirpoll, Fornyings- og administrasjonsdepartementet, Roger Bjørnstad og Kristian Gimming, Statistisk sentralbyrå.

Oslo, 18. februar 2008

Øystein Olsen
leder
Statistisk sentralbyrå

Nina Bjerkedal
Finansdepartementet

Ann Lisbet Brathaug
Statistisk sentralbyrå

Stein Gjerding
Arbeidsgiverforeningen Spekter

Ellen Horneland
Landsorganisasjonen i Norge

Lars Haartveit
HSH

Grete Jarnæs
Fornyings- og
administrasjonsdepartementet

Olav Magnussen
Næringslivets Hovedorganisasjon

Synnøve Nymo
Arbeids- og
inkluderingsdepartementet

Erik Orskaug
Unio

Stein Reegård
Landsorganisasjonen i Norge

Tove Storrødvann
Akademikerne

Bjørn Tore Stølen
Yrkesorganisasjonenes
Sentralforbund

Per Kristian Sundnes
KS

Yngvar Tveit
Finansdepartementet

Tormod Belgum, Arbeids- og inkluderingsdepartementet, sekretariatsleder
Torbjørn Eika, Statistisk sentralbyrå
Andreas Follestad, Finansdepartementet
Frank Emil Jøssund, Finansdepartementet
Harald Lunde, Statistisk sentralbyrå
Ragnhild Nersten, Arbeids- og inkluderingsdepartementet
Tormod Reiersen, Finansdepartementet

Innhold		Side
Forord		2
KAP 1 Lønnsutviklingen i senere år		6
1.1 Lønnsutviklingen for hovedgrupper av lønnstakere.....		6
1.2 Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder.....		14
1.2.1 Lønnsutviklingen for industriarbeidere i LO/NHO-området.....		14
1.2.2 Lønnsutviklingen for andre arbeidergrupper i NHO-området.....		16
1.2.3 Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter.....		18
1.2.4 Lønnsutviklingen samlet for industriarbeidere og industrifunksjonærer i NHO- bedrifter (både heltid og deltid).....		19
1.2.5 Lønnsutviklingen i andre områder i privat næringsvirksomhet.....		21
1.2.6 Lønnsutviklingen i offentlig sektor.....		22
1.2.7 Lønnsutviklingen i Spekter-området.....		24
1.3 Lønnsoverhenget		25
KAP 2 Konsumprisutviklingen i Norge		28
2.1 Prisutviklingen i senere år		28
2.2 Anslag på konsumprisutviklingen i 2008.....		35
KAP 3 Utviklingen i norsk industris konkurransevne		41
3.1 Indikatorer for industriens kostnadsutvikling.....		42
3.1.1 Lønnskostnadsvekst.....		43
3.1.2 Andre kostnader		48
3.2 Produktivitetsutviklingen.....		50
3.3 Indikatorer for utviklingen i lønnsomheten.....		52
3.4 Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftkostnader i Norge og i andre land.....		54
3.5 Markedsandeler på hjemme- og eksportmarkedene.....		61
KAP 4 Makroøkonomisk utvikling		65
4.1 Internasjonal økonomi.....		65
4.2 Norsk økonomi.....		70
KAP 5 Nærmere om inntektsutviklingen for husholdningene		80
5.1 Disponibel realinntekt i husholdningssektoren.....		80
5.2 Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger.....		85
5.3 Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 2005 til 2007.....		89
KAP 6 Den samlede inntektsutviklingen		91
6.1 Disponibel inntekt for Norge.....		91
6.2 Faktorinntekt, lønn og driftsresultat		94
6.3 Endringer i funksjonell inntektsfordeling		95

Vedlegg	
Vedlegg 1 Lønnsoppgjørene i 2007.....	102
Vedlegg 2 Definisjoner av en del lønnsbegreper med mer.....	111
Vedlegg 3 Kursutviklingen for norske kroner.....	117
Vedlegg 4 Tabellvedlegg.....	120
Vedlegg 5 Lønnskostnadsandeler i Norge og andre land	130

Kapittel 1

Lønnsutviklingen i senere år

- Beregningsutvalget anslår den gjennomsnittlige årslønnsveksten fra 2006 til 2007 for alle grupper under ett til 5,4 prosent mot 4,1 prosent året før.
- **Årslønnsveksten** fra 2006 til 2007 i NHO-bedrifter kan anslås til om lag 5½ prosent for industriarbeidere og til om lag 5¾ prosent for industrifunksjonærer. Gjennomsnittlig lønnsvekst i dette området var på om lag 5½ prosent. Årslønnsveksten i HSH-bedrifter i varehandelen er beregnet til 5,0 prosent. I finanstjenester, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring, er lønnsveksten beregnet til 5,2 prosent. For ansatte i staten og i kommunene kan lønnsveksten foreløpig anslås til henholdsvis om lag 5 prosent og 4½ prosent. Årslønnsveksten i Spekter-bedriftene ekskl. helseforetakene anslås til 5,3 prosent. Anslag på årslønnsveksten i helseforetakene kommer utvalget tilbake til i mars/april.
- Utvalget anslår **overhenget** til 2008 til 2 prosent for alle grupper under ett. Dette er høyere enn det gjennomsnittlige overhenget de tre foregående år som var på 1,5 prosent, men om lag på linje med overhenget til 2007. For industriarbeidere er overhenget anslått til 1¾ prosent og for industrifunksjonærer til 2½ prosent. Overhenget for ansatte i HSH-bedrifter i varehandelen er anslått til 1,6 prosent, mens det for ansatte i finanstjenester er anslått til 1,3 prosent. For ansatte i staten og kommunene er overhenget foreløpig anslått til henholdsvis 1½ prosent og 1¼ prosent. I Spekter-bedriftene ekskl. helseforetakene er overhenget anslått til 1,3 prosent.

1.1. Lønnsutviklingen for hovedgrupper av lønnstakere

Beregningsutvalget legger i dette kapitlet fram statistikk og beregninger for lønnsutviklingen fra 2006 til 2007 for hovedgrupper av lønnstakere. Det gis dessuten anslag på lønnsoverhenget til 2008 for ulike grupper. I kapitlet gis det også en oversikt over lønnstilleggene i 2007 for ulike grupper. En mer detaljert oversikt over resultatene av lønnsoppgjørene i 2007 gis i vedlegg 1.

Kapitlet bygger delvis på foreløpig statistikk og anslag for 2007. Dessuten mangler det tall for noen grupper. Det vil derfor bli oppdatert mot slutten av mars/begynnelsen av april.

Årslønnsvekst for hovedgrupper

Beregningsutvalget presenterer i tabell 1.1 tall for gjennomsnittlig årslønnsvekst det siste tiåret for noen store forhandlingsområder. For noen grupper er beregningene for heltidsansatte, dvs. arbeidstakere som har utført et fullt avtalefestet normalt årsverk uten overtid, mens det for andre er gjennomsnittlig lønnsvekst per årsverk. Det siste begrepet omfatter både heltids- og deltidsansatte, der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Tabellen bygger på lønnsstatistikk for gruppene og på opplysninger om reguleringstidspunkter i de enkelte år. Lønnsbegreper og grunnlaget for beregningene av lønnsvekst og lønnsnivå omtales i boks 1.1. En mer detaljert omtale gis i vedlegg 2.

Boks 1.1 Lønnsbegreper og grunnlaget for beregning av årslønnsvekst

Beregningene som utvalget legger fram, bygger på Statistisk sentralbyrås strukturstatistikk for lønn, en statistikk som en gang per år kartlegger nivå, fordeling og endring i lønn. Videre bygger beregningene i hovedsak på prinsipper og forutsetninger som utvalget har lagt til grunn i tidligere rapporter. SSBs lønnsstatistikk er utviklet i tråd med EØS-retningslinjer på området og i nært samarbeid med partene i lønnsoppgjøret for å dekke krav til forhandlingsstatistikk.

I privat sektor bygger SSBs lønnsstatistikk på opplysninger fra et utvalg av bedrifter i alle næringshovedområder¹ med unntak av primærnæringene. Utvalgene varierer i størrelse fra om lag 40 til 80 prosent, med i gjennomsnitt om lag 67 prosent av alle ansatte i næringshovedområdet, alt avhengig av i hvor stor grad næringen er omfattet av krav om forhandlingsstatistikk. Det innhentes opplysninger på individnivå i alle næringer og for alle ansatte uavhengig av stilling og arbeidstid. Fra foretakene som omfattes av det årlige utvalget, innhentes data på skjema eller via elektroniske media. Det er også mulighet til å levere data via Altinn-portalen.

I offentlig sektor bygger lønnsstatistikken for ansatte i staten på opplysninger fra Statens Sentrale Tjenestemannsregister (SST) hos Fornyings- og administrasjonsdepartementet, mens den for ansatte i kommunal- og fylkeskommunal virksomhet bygger på opplysninger fra Personal administrativt informasjonssystem (PAI) hos KS. Både for ansatte i staten, i kommunal- og fylkeskommunal virksomhet og i helseforetakene er det totaltelling. SSB står for innhenting av lønnsopplysningene for statsansatte og for ansatte i de statlige helseforetakene. SSB offentliggjør offisiell lønnsstatistikk for ansatte både i staten, de statlige helseforetakene, kommunene og for undervisningssektoren.

Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst er basert på oppgaver over time- eller månedsfortjeneste eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Månedsfortjenesten består av fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Uregelmessige tillegg omfatter bl.a. tillegg for ubekvem arbeidstid, utkallingstillegg, skifttillegg, smusstillegg, offshoret tillegg og andre tillegg som følge av arbeidets art. Uregelmessige tillegg er som regel knyttet til spesielle arbeidsoppgaver eller arbeidstider.

Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. I lønnskomponentene inngår lønnstillegg som kan ha bakgrunn i spesielle forhold i en bransje, f.eks. skifttillegg og ulempetillegg. Som nevnt inngår bonus i årslønnsbegrepet. Derimot inngår ikke fordel ved opsjoner og fordel ved aksjer til underkurs.

For gruppene/tariffområdene i tabell 1.1 beregnes fra og med 2003 årslønn for alle grupper ved å ta utgangspunkt i lønnsstatistikken for vedkommende år, f. eks. i oktober. En kan dermed anslå økningen i månedsfortjenesten siden oktober året før. Økningen i månedsfortjenesten over denne perioden deles i tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning. Tariffmessig lønnsøkning anslås på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte

¹ Ifølge Standard for næringsgrupper 1994 (C 182).

tidspunkter i 12-månedersperioden. Lønnsglidningen, som beregnes som en restpost, blir fordelt på ett eller flere tidspunkter for de ulike gruppene. Deretter kan en beregne et gjennomsnittlig årslønnsnivå for det aktuelle året.

Lønnsglidning framkommer beregningsmessig som forskjellen mellom total lønnsøkning i en bestemt periode og tariffmessig lønnsøkning i den samme perioden. Tillegg ved lokale forhandlinger i privat sektor og for stillinger med bare lokal lønnsdannelse i kommunene regnes som lønnsglidning. I noen tariffområder er forhandlingsmodellen slik at også de lokale forhandlingene er en del av den avtalte lønnsøkningen. For ansatte i staten og i kommunene med hovedsakelig sentral lønnsdannelse, er tillegg ved lokale forhandlinger normalt en del av rammen som fastsettes sentralt. Denne rammen er likevel ofte en nedre ramme. I staten f. eks. kan etatene/virksomhetene overføre midler fra driftsbudsjettet til lønnsmidler. I tillegg kan partene lokalt føre forhandlinger på særlig grunnlag.

I beregningene forutsettes det at det ikke skjer noen glidning fra tellingstidspunktet og ut året. Informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen til SSB viser en viss lønnsvekst for noen grupper i privat sektor fra september/oktober og ut året som ikke har vært fanget opp av beregningsoppleggene. Dette har forholdsvis liten betydning for gjennomsnittlig årslønn og årslønnsvekst, men kan i noen større grad påvirke størrelsen på overhenget til neste år.

Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst i tabell 1.1 er for noen grupper utført for heltidsansatte, dvs. for lønnstakere som har avtalt full arbeidstid per uke på tellingstidspunktet for den aktuelle statistikken. Et fullt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper. Begrepet «beregnet årsverk» omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter, med utgangspunkt i registrert arbeidstid/stillingsstørrelse på tellingstidspunktet. Ved beregningene forutsettes det at det gis godtgjørelse for ferie- og sykefravær som er lik lønnsinntekten for arbeidet tid av tilsvarende lengde som fraværet.

I beregningene av årslønn for heltidsansatte i privat sektor etter næringshovedområde inngår som hovedregel de som har en avtalt arbeidstid på 33 timer eller mer i uken. Dette er i samsvar med definisjonen av heltid i offisiell lønnsstatistikk. Det skilles ikke mellom arbeid på skift/turnus og på dagtid. I forbindelse med utarbeidning av tariffstatistikk kan SSB sette andre grenser. For ansatte i staten og kommunene inkl. undervisningssektoren er heltid definert som dellønnsprosent/stillingsandel på 100 prosent. For de statlige eide helseforetakene har en også mulighet for å sette grenser mellom heltid og deltid som i privat sektor.

Deltidsansatte er alle som har avtalt arbeidstid lavere enn 33 timer i uken eller dellønnsprosent/stillingsandel lavere enn 100 prosent. For å kunne sammenlikne lønn mellom heltids- og deltidsansatte omregnes lønnen til de deltidsansatte til hva den ville vært hvis de jobbet heltid. Lønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med lønnen for de heltidsansatte slik at man kan beregne gjennomsnittlig lønn for alle ansatte.

I noen områder står deltidsansatte for en stor del av årsverkene. I det kommunale- og fylkeskommunale tariffområdet arbeider om lag 60 prosent av de ansatte deltid (utfører om lag 40 prosent av årsverkene), mens andelen er om lag 40 prosent i varehandelen (utfører om lag $\frac{1}{3}$ av årsverkene) og om lag $\frac{1}{3}$ blant undervisningspersonale (utfører om lag $\frac{1}{4}$ av årsverkene). For de andre gruppene/næringene i tabell 1.1 i kapittel 1 ligger deltidsandelen rundt 20 prosent eller lavere unntatt for helseforetakene hvor andelen ligger rundt 45 prosent.

Det bør utvises forsiktighet ved sammenlikning mellom gruppene. Dette gjelder særlig ved vurdering av utviklingen i ett enkelt år. Videre kan variasjoner i lønnsutviklingen mellom grupper bl.a. ha sammenheng med endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken, endringer i stillingsstruktur m.m.

Av tabell 1.1 framgår lønnsutviklingen i noen store forhandlingsområder det siste tiåret. Lønnsveksten var høy både i 1998 og 2002. I 1998 varierte lønnsveksten mellom 5½ og knapt 7 prosent, mens veksten i 2002 varierte mellom 5 og vel 8 prosent. Ellers i årene 1997-2004 har lønnsutviklingen for områdene i tabellen stort sett variert mellom 3 og vel 5 prosent. Unntaket er undervisningspersonell i kommunesektoren i årene fra 2000 til 2002 og helseforetakene i 2003. Den forholdsvis sterke lønnsveksten for undervisningspersonell i kommunesektoren fra 2000 til 2002 skyldes spesielle tillegg. I 2005 varierte lønnsveksten mellom 3 og vel 4 prosent og i 2006 mellom 3½ prosent og knapt 5 prosent med unntak av i finanstjenester hvor høye bonusutbetalinger trakk opp lønnsveksten både i 2005 og 2006.

Årslønnsveksten fra 2006 til 2007 i NHO-bedrifter kan anslås til om lag 5½ prosent for industriarbeidere og til om lag 5¾ prosent for industrifunksjonærer. Gjennomsnittlig lønnsvekst i dette området var på om lag 5½ prosent. Årslønnsveksten for HSH-bedrifter i varehandelen er beregnet til 5,0 prosent. I finanstjenester, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring, er lønnsveksten i 2007 beregnet til 5,2 prosent. For ansatte i staten og i kommunene kan lønnsveksten foreløpig anslås til henholdsvis om lag 5 prosent og 4½ prosent. Årslønnsveksten i Spekter-bedriftene ekskl. helseforetakene anslås til 5,3 prosent. Anslag på årslønnsveksten i helseforetakene kommer utvalget tilbake til i mars/april.

Tabell 1.1 Årslønnsvekst fra året før i prosent for noen store forhandlingsområder. Per årsverk

	NHO-bedrifter i industrien					Kommuneansatte				
	Industri i alt	Industri-arbeidere	Industri-funksjonærer ¹	HSH-bedrifter i varehandel ²	Finanstjenester ³	Statsansatte	Kommuneansatte i alt ⁵	Undervisningspersonell ⁴	Spekter-bedrifter Helseforetakene	Øvrige bedrifter
1998	6,1	5,6	6,8	6,1	-	6,4	5,9	5,8	-	-
1999	4,7	4,7	4,7	4,9	5,1	4,7	5,0	4,5	-	-
2000	4,6	4,5	4,7	4,5	5,3	4,6	4,0	6,0	-	-
2001	5,1	4,9	5,3	4,8	4,7	4,2	3,5	7,8	-	-
2002	5,6	5,0	6,1	5,0	6,2	5,9	6,0	8,2	5,3	5,5
2003	4,0	3,5	4,6	4,4	4,5	4,3	4,4	5,4	7,0 ⁶	3,8
2004	3,8	3,6	3,8	3,5	4,0	3,7	3,8 ⁸	3,2 ⁷	3,0 ⁹	3,4
2005	4,0	3,4	4,3	3,9	7,7 ¹⁰	3,4	3,4	3,0 ⁷	3,3 ⁹	3,6
2006	4,3	3,6	4,6	4,2	5,6 ¹⁰	4,5	4,1	2,6 ⁷	3,7 ⁹	4,8 ¹²
2007	5½	5½	5¾	5,0	5,2	5	4½	3 ⅔	-	5,3
1997-2002	29,0	27,3	30,8	27,9	30,0	28,6	26,9	36,7	-	-
Gj. sn. per år	5,2	4,9	5,5	5,0	5,4	5,2	4,9	6,5	-	-
2002-2007	23,6	21,2	25,3	22,8	30,0	22,7	21,9	19,2	-	22,7
Gj. sn. per år	4,3	3,9	4,6	4,2	5,4	4,2	4,0	3,6	-	4,2
Lønn 2006, per årsverk	384 200	317 800	474 800	-	-	366 300	329 600	376 800	-	345 800
Lønn 2006, heltidsansatte	-	-	-	331 600	455 300	-	-	-	378 700	-
Antall årsverk 2006	173 000	97 000	76 000	68 000	28 000 ¹¹	119 000	316 000	83 000	85 000	48 000

¹ For industrifunksjonærer er lønnsveksttallene for heltidsansatte i perioden 1997-2001 og per årsverk i årene etterpå.

² Lønnsveksttallene er for heltidsansatte.

³ Forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring. Lønnsveksttallene er for heltidsansatte.

⁴ Kompensasjon for endringer i særavtalen om arbeidstid (skolepakke I) trakk opp lønnsveksten med 1,4 prosentpoeng i 2000 og 1,8 prosent i 2001. I hovedtariffoppgjøret i 2000 ble det avtalt at de 2 ekstra feriedagene både i 2001 og 2002 tas ut i penger i stedet for redusert tilstedeværelsesplikt. Dette utgjør ett lønnstrinn eller vel 1½ prosentpoeng som bidrag til lønnsveksten i 2001. Skolepakke II trakk opp lønnsveksten med om lag 3 prosentpoeng i 2002 og om lag 1¾ prosentpoeng i 2003.

⁵ Omfatter ansatte i kommunene, fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS, herunder bedriftsmedlemmer.

⁶ Legene trakk opp lønnsveksten med 2 prosentpoeng.

⁷ Omfatter undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse og ekskl. Oslo kommune i 2004 og 2005. For 2006 er Oslo kommune inkludert.

⁸ Omfatter også stillinger med hovedsakelig lokal lønnsdannelse og undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse.

⁹ Lønnsveksten i 2006 er per årsverk og er beregnet av Spekter på grunnlag av et datamateriale de har innhentet per oktober 2005 og 2006 og februar 2007 for LO-, YS- og Unio-forbundene. Spekter beregnet også lønnsveksten for årene 2002 og 2003. For årene 2004 og 2005 er lønnsveksten for heltidsansatte og er beregnet av SSB. På grunnlag av innhentet lønnsdata per oktober 2005 og 2006 har SSB beregnet lønnsveksten fra 2005 til 2006 til 3,0 prosent for heltidsansatte.

¹⁰ Høye bonusutbetalinger trakk opp lønnsveksten både i 2005 og 2006.

¹¹ Heltidsansatte

¹² Ekskl. flygeledere var lønnsveksten 4,4 prosent.

Brudd: I HSH-bedrifter i varehandel omfatter tallet for 1999 ansatte i identiske bedrifter, dvs. bedrifter som er med i statistikken både i 1998 og 1999. Under finanstjenester er forsikring også inkludert fra og med 2003, mens området tidligere bare omfattet forretnings- og sparebanker. Under kommuneansatte er ikke Oslo med i perioden 1996-2002. Skoleverket ble en del av det kommunale tariffområdet fra 1.5.2004 og er inkludert i veksttallet fra og med 2004. Veksttallet for undervisningspersonell i kommunesektoren for i årene 2004-2006 er ikke sammenliknbart med tallene for tidligere år. Under statsansatte er tallene eksklusiv BA-selskapene Posten Norge og NSB fra og med 1999. Posten og NSB er omdannet til aksjeselskaper og er nå med i øvrige bedrifter i Spekter.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Boks 1.2 Strukturendringer

Lønnsutviklingen for en gruppe kan være påvirket av flere forhold som f. eks. endring i kvalifikasjoner/utdanning blant arbeidstakerne, endringer i stillingsstruktur, forskyvninger i timeverkene mellom bransjer/bedrifter med ulikt lønnsnivå, endret omfang av skiftarbeid eller endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (f. eks. alder og endringer i andelen menn/kvinner). For mange grupper gir lønnsstatistikken begrenset informasjon om slike endringer. Utvalget vil peke på at en bør være forsiktig med å trekke bastante konklusjoner om individuelle forskjeller i lønnsutviklingen mellom ulike grupper/næringer fordi strukturendringer kan virke forskjellig. Særlig gjelder dette over en så lang tidsperiode som i tabell 1.1.

I den siste tiden har det vært en sterk økning i sysselsettingen, særlig blant unge arbeidstakere 15-24 år og blant aldersgruppen 40-64 år. Yngre arbeidstakere får vanligvis lavere lønn enn gjennomsnittet, og slike endringer i sysselsettingen kan dermed bidra til å trekke lønnsveksten ned. I perioder med stagnasjon i sysselsettingen kan effekten være motsatt ved at andelen yngre arbeidstakere blir redusert ved oppsigelser/innskrenkninger og mindre rekruttering.

Lønnsøkning som følge av endringer i aldersstrukturen antas å fordele seg noenlunde jevnt over året, og denne formen for lønnsøkning har derfor blitt lagt til midt i året (1. juli) ved beregning av årslønn.

Tabell 1.2 viser beregnet gjennomsnittlig lønnsutvikling for alle grupper og for tre hovedsektorer:

- ansatte i industrien
- ansatte i varehandel
- ansatte i offentlig forvaltning

Gjennomsnittlig årslønnsvekst fra 2006 til 2007 er beregnet til 5,4 prosent mot 4,1 prosent året før. For ansatte i industrien i tabell 1.2 vises lønnsutviklingen både for ansatte i NHO-bedrifter og for industrien totalt. Om lag $\frac{3}{4}$ av sysselsettingen i industrien er i NHO-bedrifter. Tabellen viser at samlet fra 1997 til 2007 har lønnsveksten vært nær den samme i alle de tre hovedsektorene. Lønnsveksten i industribedrifter i alt har i den siste 5-årsperioden (2002-2007) vært om lag den samme som for NHO-bedrifter i industrien. Imidlertid har lønnsveksten mellom disse to gruppene vært noe forskjellig i de enkelte år.

Tabell 1.2 Årslønnsvekst fra året før i prosent for alle grupper¹ og for tre hovedsektorer i økonomien.

	Alle grupper ²	Industrien		Varehandel ³	Offentlig forvaltning ⁴
		Alle bedrifter	NHO-bedrifter		
1998	6,2	-	6,1	6,2	6,0
1999	5,1	5,4	4,7	4,7	4,8
2000	4,4	4,2	4,6	4,5	4,6
2001	4,8	4,5	5,1	5,2	4,5
2002	5,7	5,8	5,6	4,4	6,4
2003	4,5	4,5	4,0	4,6	5,1
2004	3,5	3,6	3,8	3,9	3,6
2005	3,3	3,6	4,0	3,7	3,4
2006	4,1	3,9	4,3	3,4	4,1
2007	5,4	4,9 ⁶	5½	5,9	4¾ ⁵
1997-2007	58,2	-	59,3	57,5	58,6
Gj. sn. per år	4,7	-	4,8	4,6	4,7
2002-2007	22,6	22,2	23,6	23,4	22,8
Gj. sn. per år	4,2	4,1	4,3	4,3	4,2
Lønn 2006, per årsverk	360 500	352 200	384 200	338 600	344 500
Lønn 2006, heltidsansatte	372 400	356 600	-	361 000	351 800

¹ Lønnsveksten er per årsverk for "alle grupper", offentlig forvaltning og for NHO-bedrifter i industrien. For varehandel og for alle bedrifter i industrien er lønnsveksten for heltidsansatte.

² Før 1998 omfatter gjennomsnittlig årslønnsvekst gruppene i tabell 1.1 samt ansatte i forretningsmessig tjenesteyting og eiendomsdrift, forsikring og uorganiserte bedrifter i varehandel. Fra og med 1998 er også ansatte i uorganiserte bedrifter i bygg- og anleggsvirksomhet og industri med. Ansatte i oljevirksomhet er inkludert fra 2001. For 2002 er også ansatte i privat helse- og sosialtjenester, privat skolevirksomhet, kraftforsyning og sosial- og personlig tjenesteyting med.

³ Inklusive motorkjøretøytjenester. Denne gruppen trakk opp lønnsveksten i 2007. I engroshandel var veksten i 2007 5,5 prosent, i detaljhandel 5,0 prosent og i HSH-bedrifter i varehandelen også 5,0 prosent.

⁴ Omfatter det kommunale- og det statlige tariffområdet og de statlig eide helseforetakene. NSB BA og Posten Norge BA er ikke med i tallene fra og med 1999. Stillinger med bare lokal lønnsdannelse i kommunene er med fra og med 2003. Oslo kommune er med i tallene fra 2003.

⁵ Ekskl. helseforetakene

⁶ Det brukes litt forskjellige beregningsmetoder for bergning av årslønnsvekst i industrien i NHO-bedrifter og i hele industrien. Dette kan gi forskjellig årslønnsvekst i ett enkelt år, men blir jevnet ut sett over flere år. Lønnsveksten fra 1. oktober 2006 til 1. oktober 2007 var om lag den samme for de to gruppene.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

I tabell 1.3 er årslønnsveksten i årene 2002-2007 for hovedgruppene i tabell 1.1 splittet opp i bidrag fra overheng, bidrag fra sentralt fastlagte tariff tillegg og bidrag fra lønns glidning gjennom året. For ansatte i staten og i kommunene har bidraget fra lønns glidningen i perioden ligget i størrelsesorden 0,3-0,8 prosentpoeng i året. For gruppene i privat sektor har den variert mellom 1 og vel 2 prosentpoeng unntatt for industrifunksjonærer og ansatte i forretnings- og sparebanker og forsikring de siste årene. I 2005 og 2006 var lønns glidningen særlig høy i forretnings- og sparebanker og forsikring, noe som skyldtes store

bonusutbetalinger i disse to årene. For store grupper industrifunksjonærer avtales ikke sentrale tillegg. For disse avtales stort sett alle tillegg lokalt.

Tabell 1.3 Årslønnsvekst fra året før i prosent dekomponert i overheng, tariff tillegg og lønns glidning.

	2003	2004	2005	2006	2007	Gj.sn. 2003-07
<i>Industriarbeidere i NHO-bedrifter:</i>						
Årslønnsvekst	3,5	3,6	3,4	3,6	5½	
Herav:						
- Overheng	1,7	1,4	1,2	1,0	1,4	
- Tariff tillegg	0,4	0,8	0,5	0,9	1,3	
- Lønns glidning	1,4	1,4	1,7	1,7	2¾	1,8
<i>Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter:</i>						
Årslønnsvekst	4,6	3,8	4,3	4,6	5¾	
Herav:						
- Overheng	2,1	1,7	1,5	1,6	2,0	
- Lønns glidning	2,5	2,1	2,8	3,0	3¾	2,8
<i>HSH-bedrifter i varehandel:</i>						
Årslønnsvekst	4,4	3,5	3,9	4,2	5,0	
Herav:						
- Overheng	1,3	0,9	0,7	1,1	1,2	
- Tariff tillegg	2,0	0,6	0,6	0,9	1,2	
- Garantit tillegg	-	0,4	0,3	0,2	0,3	
- Lønns glidning	1,1	1,6	2,3	2,0	2,3	1,9
<i>Finanstjenester:</i>						
Årslønnsvekst	4,5	4,0	7,7	5,6	5,2	
Herav:						
- Overheng	2,0	0,5	1,5	1,1	1,4	
- Tariff tillegg	0,5	1,7	0,7	0,8	0,9	
- Lønns glidning	2,0	1,8	5,5	3,7	2,9	3,2
<i>Statsansatte:</i>						
Årslønnsvekst	4,3	3,7	3,4	4,5	5	
Herav:						
- Overheng	3,9	0,4	1,9	0,7	2,9	
- Tariff tillegg	0	2,9	1,2	3,0	1,5	
- Lønns glidning	0,4	0,3	0,3	0,8	½	0,5
<i>Undervisningspersonell i kommunene:</i>						
Årslønnsvekst	5,4	3,2 ¹	3,0 ¹	2,6 ²	3 ⅔	
Herav:						
- Overheng	5,3 ³	0,2	1,4	0,4	1,1	
- Tariff tillegg	0	2,9	1,3	2,4	2,5	
- Lønns glidning	0,2	0,1	0,3	- 0,2	0	0,1
<i>Kommuneansatte⁴:</i>						
Årslønnsvekst	4,4	3,8	3,4	4,1	4½	
Herav:						
- Overheng	2,2	0,5	1,5	0,4	1,7	
- Tariff tillegg	1,9	2,6	1,2	3,0	2,5	
- Lønns glidning	0,3	0,7	0,7	0,7	½	0,5

¹ Undervisningspersonell med i hovedsak sentral lønnsdannelse og ekskl. Oslo kommune.

² Inkl. Oslo kommune.

³ De lønsmessige virkningene som følge av skolepakke II trakk opp overhengen til 2003 med om lag 1¾ prosentpoeng. Skolepakke II innebar at lærerne bl.a. fikk ett lønnstrinn fra 1. januar 2002 og ytterligere to lønnstrinn fra 1. august 2002. Dette må bl.a. ses i sammenheng med at undervisningstiden ble økt med 1 prosent fra 1. januar 2002 og med ytterligere 3 prosent fra 1. august 2002.

⁴ Inklusive Oslo kommune fra og med 2003 og undervisningsstillinger i kommunesektoren fra og med 2004.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, KS og Fornyings- og administrasjonsdepartementet.

Boks 1.3 Nærmere om lønnsglidningen

I tabell 1.3 framgår bidraget til årslønnsveksten fra lønnsglidningen for en del forhandlingsområder i de siste fem årene. Tabellen viser dekomponering av årslønnsveksten i overheng, bidrag fra tariff tillegg og bidrag fra lønnsglidning. Når en fokuserer på lønnsveksten fra dato til dato, betyr normalt lønnsglidningen mer for lønnsveksten enn det som framgår av tabell 1.3 for alle forhandlingsområdene. For industriarbeidere bidro lønnsglidningen med 2,7 prosentpoeng av lønnsveksten fra 1. oktober 2005 til 1. oktober 2006, mens bidraget til årslønnsveksten fra 2005 til 2006 var 1,7 prosentpoeng i 2006. For staten bidro lønnsglidningen med 1,5 prosentpoeng av lønnsveksten fra 1. oktober 2005 til 1. oktober 2006, mens bidraget til årslønnsveksten fra 2005 til 2006 var 0,8 prosentpoeng i 2006. Forskjellen skyldes at en del av lønnsglidningen inngår i overhenget ved beregning av årslønnsvekst. For staten vil det si 0,7 prosentpoeng av overhenget til 2007 (1,5-0,8).

1.2 Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder

1.2.1 Lønnsutviklingen for industriarbeidere i LO/NHO-området.

For *industriarbeidere* steg lønn pr årsverk (både heltid og deltid) med om lag 5½ prosent fra 2006 til 2007, ifølge foreløpig lønnsstatistikk, mot 3,6 prosent året før. I 2007 var det større forskjeller mellom næringsgrupper enn det som har vært vanlig tidligere.

Lønnsveksten for industriarbeidere i LO/NHO-området er basert på opplysninger om lønn og antall årsverk knyttet til om lag 50 tariffavtaler. De senere årene har sysselsettingen variert mer mellom bransjer/yrker enn tidligere slik at strukturelle endringer har påvirket gjennomsnittlig lønnsvekst.

For hvert tariffområde bestemmes lønnsveksten av endring i grunnlønn, gjennomsnittlig bonus (over et helt år) og gjennomsnittlig skift tillegg og andre tillegg som er klassifisert som uregelmessige tillegg eller tillegg etter arbeidets art. I innrapporteringen fra bedriftene kan fordelingen på de enkelte lønnskomponentene være mer usikker enn summen for den totale lønnsveksten. Bonus bidro til å trekke opp lønnsveksten med om lag ¼ prosentpoeng fra 2006 til 2007, mens uregelmessig tillegg bidro til å trekke ned tilsvarende.

Når en fokuserer på lønnsveksten fra dato til dato kan man todele lønnsveksten i tariff tillegg og lønnsglidning i perioden mellom måletidspunktene (tabell 1.5). Tariff tillegg pr. 1. april 2007 var høyere enn tilsvarende året før og lønnsglidning tiltok utover i 2007. Foreløpige tall viser at gjennomsnittlig timefortjeneste fra 1. oktober 2006 til 1. oktober 2007 økte med om lag knapt 6 prosent mot 4 prosent året før. De gjennomsnittlige tariff tillegg i det sentrale oppgjøret 2007 økte lønnsnivået med 1,7 prosent mot 1,3 prosent i samme periode året før. Lønnsglidningen i perioden 1. oktober 2006 til 1. oktober 2007 utgjorde om lag 4 prosent, mot 2,7 prosent i tilsvarende periode året før.

Tabell 1.4. Gjennomsnittlige tariff tillegg for industriarbeidere, (inklusive den direkte effekten av skift tillegg og andre tillegg knyttet til arbeidets art)

Per 1.april 1995:	108 øre/time,	1,1 prosent
Våren 1996: ¹⁾	212 øre/time,	2,0 prosent
Per 1.april 1997:	91 øre/time,	0,9 prosent
Våren/sommeren 1998: ¹⁾	432 øre/time,	3,7 prosent
Per 1.april 1999:	28 øre/time,	0,3 prosent
Per 9.mai 2000:	220 øre/time,	1,7 prosent
Per 1.april 2001:	148 øre/time,	1,1 prosent
Våren 2002: ¹⁾	386 øre/time	2,8 prosent
Per 1.april 2003:	80 øre/time	0,5 prosent
Våren 2004: ¹⁾	168 øre/time	1,1 prosent
Per 1.april 2005:	106 øre/time	0,7 prosent
Våren 2006: ¹⁾	207 øre/time	1,3 prosent
Per 1.april 2007	273 øre/time	1,7 prosent

¹ Gjennomsnittstallet er summen av alle nivåmessige tillegg gitt i de forbundsvisse områdene inklusive generelle tillegg, lavlønnstillegg, fagarbeidertillegg, ansiennitetstillegg, minstelønnsatser, skift tillegg etc. De fleste forbundsvisse tariff tilleggene ble gitt med ulik virkningstidspunkt mellom 1.april til 1.juni.

Årslønnsberegninger er basert på opplysninger om lønn pr. 1. oktober, samt når på året tariffmessige tillegg og bedriftsvis tillegg blir gitt og bidraget til kalenderårsveksten. (Jf. boks. 1.1)

Årslønnsveksten på 5½ prosent fra 2006 til 2007 besto av lønnsoverhenget inn i 2007 på 1,4 prosent og bidrag fra gjennomsnittlige tariff tillegg i løpet av 2007 med 1,3 prosentpoeng. Foreløpig materiale viser at lønnsglidningen i 2007 bidro til årslønnsveksten fra 2006 til 2007 med om lag 2¾ prosentpoeng mot 1,7 prosentpoeng året før.

Lønnsoverhenget for industriarbeidere inn i 2008 er foreløpig beregnet til om lag 1¾ prosent.

Tabell 1.5 Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for industriarbeidere basert på timefortjenester¹⁾ eksklusiv overtidsbetaling omregnet til 37,5 t/uke. Endring i prosent fra tilsvarende periode året før.

	Lønnsøkning per time	Herav: Tariff tillegg	Lønnsglidning ²⁾	Lønnsglidning som prosent andel av total lønnsøkning
1999	4,7	1,3	3,4	72
2000	4,5	1,2	3,3	73
2001	4,9	1,5	3,4	69
1.okt.	4,3	1,1	3,2	74
2002	5,0	2,4	2,6	52
1.okt.	5,9	2,8	3,1	53
2003	3,5	0,9	2,6	74
1.okt.	3,3	0,5	2,8	85
2004	3,6	0,9	2,7	75
1. okt.	3,4	1,1	2,3	68
2005	3,4	0,9	2,5	74
1.okt	3,4	0,7	2,7	79
2006	3,6	0,9	2,7	75
1.okt	4,0	1,3	2,7	68
2007	5½	1,7	3¾	
1.okt	5¾-6	1,7	4	

¹ Beregningsgrunnlaget: Gjennomsnittlig timefortjeneste ekskl. overtidstillegg, betaling for helligdager, feriepenge o.l. Omregning av timefortjenestene til felles ukebasis har betydning bare når det er vesentlige endringer i arbeidstiden.

² Lønnsglidningen er basert på at hele lønnsveksten mellom tilsvarende registreringsperioder i to påfølgende år er dekomponert i tariff tillegg og lønnsglidning. Dette avviker fra dekomponeringen i tabell 1.3 hvor kalenderårslønnsveksten er dekomponert i lønnsoverheng (som består både av tariff tillegg og lønnsglidning), samt bidrag til kalenderårslønnsveksten fra henholdsvis tariff tillegg og lønnsglidning..

Kilder: SSB og NHO

1.2.2. Lønnsutviklingen for andre arbeidergrupper i NHO-området.

For arbeidere i byggevirksomhet var det en årslønnsvekst på om lag 5½ prosent fra 2006 til 2007, basert på foreløpig materiale, mot 4,1 prosent året før.

Sammenligninger av materialet mellom 1. oktober 2006 og 1. oktober 2007 viser gjennomsnittlig nivåvekst på om lag 6¼ prosent i perioden.

Strukturelle endringer i sysselsettingen kan ha hatt avgjørende betydning for lønnsveksten innenfor byggevirksomhet. Antall årsverk steg med om lag 9 prosent i perioden. Om lag 1/3

av arbeidstakerne innenfor området er skiftet ut i materialet. Arbeidstakere som er med på to sammenlignbare tidspunkter ("identiske personer"), har en høyere lønnsvekst enn gjennomsnittlig lønnsvekst for arbeiderne i bransjen. Grunnen til at ikke alle er med i begge årene kan være utskifting av bedrifter (særlig småbedrifter) i utvalget. Materialet viser likevel klar tendens til at den økende sysselsettingen i perioden har dempet lønnsveksten betydelig i bransjen, anslagsvis 1-2 prosentpoeng.

Høyere gjennomsnittlige uregelmessige tillegg (skift og andre tillegg etter arbeidets art) bidro til en økning i lønnsveksten på om lag ½ prosentpoeng, mens bonus økte marginalt.

Byggevirksomhet består av arbeidere innenfor tømmerfaget, murere, grunnarbeide innenfor stein-, jord- og sementarbeide, bygge- og tømmermestere, elektrotekniske installasjonsfirmaer, malermestere, rørleggerbedrifter, kobber- og blikkenslagermestere o.l. Gruppen består i hovedsak av to tariffavtaler, Fellesoverenskomst for byggfag(ca.2/3) og Tariffavtale for elektrofag (ca.1/3).

I lønnsoppgjørene for byggevirksomhet for 2007 ble det gitt et generelt tariff tillegg 1.april og økning i lønn knyttet til akkord pr. 1. august, som bidro til årslønnsveksten fra 2006 til 2007 på totalt om lag 1¼ prosentpoeng, i tillegg til et lønnsoverheng fra året før på 1,3 prosent.

Samlet for arbeidere i bygge- og anleggsvirksomhet økte årslønnen fra 2006 til 2007 med knapt 5½ prosent, på bakgrunn av foreløpige tall.

Transportsektoren (arbeidere) i NHO-området omfatter blant annet rutebilssektoren, spedisjonsfirmaer, innenriks sjøfart, godstransport, og i noen mindre grad grossistbedrifter, oljeselskaper, ambulansefirmaer m.v. For arbeidere innenfor transportsektoren i NHO-området var det en årslønnsvekst fra 2006 til 2007 på om lag 4½ prosent mot 3,9 prosent året før, ifølge foreløpige tall. Lønnsveksten fra 1. oktober 2006 til 1. oktober 2007 antas også å bli på om lag 4¾ prosent, mot 4,3 prosent året før.

Det sentrale tillegget pr. 1. april 2007 for hele transportsektoren i NHO-bedrifter, bidro til årslønnsveksten med 1,6 prosentpoeng fra 2006 til 2007. Lønnsoverhenget fra 2006 og kjente tillegg avtalt i 2006, men gitt med virkning i 2007, bidro med om lag 1,5 prosentpoeng. Om lag 30 prosent av årsverkene i transportsektoren er avtaler med lokal forhandlingsrett. I tillegg er det i rutebilssektoren som utgjør om lag 50 prosent av arbeidere i samferdselssektoren i LO-NHO-området, inngått bransjeavtaler knyttet til nye eller reforhandlede kontrakter, som kan slå ut i lønnsvekst. Lønnseffekten av dette for 2007 ser ut til å være begrenset i materialet pr. 1. oktober, men vil sannsynlig bidra til lønnsvekst i 2008.

Innenfor oljevirksomhet, offshore viser foreløpige tall for oljeboring, operatører og oljeservicebedrifter en lønnsvekst for arbeidere på om lag 6 prosent fra 2006 til 2007, mens økningen i perioden 1. oktober 2006 til 1. oktober 2007 var om lag 5 1/2 prosent.

Oljevirksomhet består hovedsakelig av operatører, som utgjør knapt 2/3 og oljeservicebedrifter som utgjør knapt 1/3 av sysselsettingen i arbeidergruppen. Området består ellers av oljeboring som er med i anslaget ovenfor, med utgjør bare vel 10 prosent av totalsysselsettingen. Lønnsveksten vil blant annet være preget av i hvilken grad timene er betalt med offshoret tillegg og andre strukturelle endringer. Forpleiningsvirksomhet er klassifisert innenfor kantine/catering og hotell- og restaurantvirksomhet og er ikke med her, men vil formelt være en del av offshoreområdet. Landbaser er heller ikke med i anslaget overfor.

De avtalte tillegg for operatører bidro til at lønnsveksten fra midten av 2007 var langt lavere for avtalt lønn enn for andre lønnslementer som bonus og uregelmessige tillegg, mens det motsatte gjaldt oljeservice. Økte bonuser bidro med vel ½ prosentpoeng av årslønnsveksten. I tillegg antas at en automatisk virkning av ansiennitetstillegg pr. 1. januar 2007 bidro med minst ½ prosentpoeng til årslønnsveksten fra 2006 til 2007.

Gode økonomiske tider innenfor oljevirkosomhet kan ha ført til at lønnsveksten har blitt en del høyere enn antatt tidligere. Beregninger på sysselsettingseffekter kan tyde på at bransjen har betalt relativt godt for ny arbeidskraft.

For hotell og restaurantvirksomhet anslås en økning i årslønn fra 2006 til 2007 på om lag 4¼ prosent, basert på foreløpig materiale for både heltids- og deltidsansatte, mot 3,3 prosent året før.

Avtalene for hotell og restaurant ble i 2006 endret, ved at funksjonærgrupper som før var på egen avtale, ble tatt inn i felles avtale med arbeidergruppene. Funksjonærgruppene dette gjaldt er resepsjonister og visse kontoryrker. Fra 2006 er tilleggene innenfor den sentrale riksavtalen derfor basert på en bredere gruppe enn tidligere. Den nye gruppen innebærer at tariffavtalegruppen som tidligere omfattet bare arbeidere, økte med vel 10 prosent målt i antall årsverk. I veksttallene overfor er den utvidete gruppen tatt med.

Tariffoppjøret i 2007 ga et tillegg for alle arbeidstakere innenfor overenskomstområde på kr. 4,15 per time (37,5 t/uke), inklusive garantitillegg fra 1. april 2007. Sammen med lønnsoverheng fra året før bidro de sentrale tilleggene til at lønnsnivået for gruppen økte med mellom 3 og 3,5 prosent fra 2006 til 2007 før lønnsglidning. Bransjen kjennetegnes videre av omfattende utskiftning av arbeidsstokken fra et år til et annet. Gjennomsnittlig alder var om lag 32 år i 2007, om lag 10 år yngre enn gjennomsnittsalderen for alle ansatte i NHO-bedrifter. Man finner i 2007-materialet bare igjen om lag 50 prosent av de samme arbeidstakerne som i 2006. Selv om en del av dette kan tilskrives endring av utvalget, har sannsynligvis slike strukturendringer i sysselsettingen redusert lønnsveksten.

Lønnsoverhenget inn i 2008 er foreløpig beregnet til vel 1 prosent.

1.2.3. Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter.

For *industrifunksjonærene* i NHO-bedrifter viser foreløpige tall en årslønnsvekst på omlag 5¾ prosent fra 2006 til 2007, mot 4,6 prosent året før. I likhet med 2006 var det en stigende lønnsvekst også utover i 2007. Foreløpig tall for lønnsveksten for industrifunksjonærer fra 1. oktober 2006 til 1. oktober 2007 viser om lag 6¼ prosent.

Lønnsveksten inneholder både endring i grunnlønn, bonus og uregelmessige tillegg som skift etc. Det er relativt store forskjeller grupper imellom hvor spesielt petrokjemisk trekker oppover, mens kjemisk og mineralbearbeidende industri demper veksten noe. Bonusutbetalinger målt som et gjennomsnitt over en 12 måneders periode fram mot måletidspunktet 1. oktober alene dro årslønnsveksten opp med vel ¼ prosentpoeng.

Basert på data for hvilken måned lønnsreguleringen skjer innenfor de enkelte bransjegrupper, er årslønn beregnet for de ulike bransjene og vektet sammen til industrifunksjonærer totalt og totalt for alle bransjer. Som i andre områder forutsettes ingen endringer etter registreringstidspunktet 1. oktober. Også for funksjonærer kan det være ulike arbeidstidsordninger. Dette er det tatt hensyn til i den grad bedriftene har innberettet dette i datamaterialet.

Med et beregnet lønnsoverheng inn i 2007 på 2 prosent, var bidraget fra lønnsglidning i løpet av 2007 om lag 3¾ prosentpoeng, mot 3 prosentpoeng året før.

Som følge av en stigende lønnsvekst utover i 2007 er lønnsoverhengen inn i 2008 foreløpig beregnet til om lag 2½ prosent, mot 2,0 prosent året før.

Antall industrifunksjonærer utgjør om lag 40 prosent av alle funksjonærer i NHO-bedrifter.

Funksjonærgrupper ellers i NHO-områder er ansatt innenfor bergverk, skogbruk, fiskeoppdrett, kraftforsyning, oljevirkosomhet, bygge- og anleggsvirkosomhet, samferdsel, forskning og undervisning, personlig og forretningsmessig tjenesteyting, hotell og restaurant og IKT – bedrifter.

Foreløpig lønnsstatistikk viser en lønnsvekst for alle funksjonærer innen NHO-området på om lag 6¼ prosent 2006 til 2007, mot 5,1 prosent året før. Økt bonus dro gjennomsnittsvæksten opp med om lag ¼ prosentpoeng.

Lønnsveksten har tiltatt mot slutten av 2007. Lønnsveksten fra 1. oktober 2006 til 1. oktober 2007 anslås til om lag 6½ prosent for alle funksjonærer i NHO-bedrifter, mot 5,6 prosent året før.

Tallene ovenfor inkluderer både tekniske og andre funksjonærgrupper inklusive lederstillinger. Ansatte med minstelønnsavtaler innenfor funksjonærgruppene i NHO-bedrifter omfatter ikke mer enn anslagsvis 10 prosent av alle funksjonærer. Utvalget tar fra neste år sikte på å produsere egne tall for lederlønn fra samme type kildemateriale som for andre grupper. Utvalget vil arbeide videre med å framskaffe data for lønnsvekst for forskjellige funksjonærgrupper.

I tillegg til lønnsstatistikk for arbeidere og funksjonærer er det grupper innenfor håndverk, handel, helse, organisasjoner etc. hvor man ikke kan skille mellom arbeidere og funksjonærer. I tillegg utgjør bemanningsbedrifter, som omfatter mange forskjellige yrkesgrupper i klassifikasjonene, etter hvert en betydelig gruppe. Disse gruppene utgjør nå om lag 8 prosent av alle årsverk i NHO-bedrifter og er ikke med i forhandlingsstatistikken verken for arbeidere eller funksjonærer.

1.2. 4. Lønnsutviklingen for industriarbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter under ett (både heltid og deltid).

Innenfor NHOs industribedrifter (både heltid og deltid) utgjør funksjonærene om lag 42 prosent av årsverkene og om lag 52 prosent av lønssummen.

Det er store forskjeller i lønnsnivå og lønnsvekst for industriarbeidere og industrifunksjonærer. Tallene for industrifunksjonærer omfatter også ledere, både toppledere og mellomledere. Funksjonærene har utgjort en stadig økende del, noe som isolert har bidratt til en økning i gjennomsnittslønn for funksjonærer og arbeidere i industrien totalt sett.

Basert på basisregistret for bedrifter i NHO-området har denne tendensen stoppet opp i perioden 2006 til 2007 innenfor industrien. Mens veksten i antall årsverk totalt sett har vært 2,9 prosent fra 2006 til 2007, har årsverkene for industriarbeidere økt med 4,2 prosent, mens

funksjonærene har økt antall årsverk med 1,1 prosent. Dette forhold bidro til at fra 2006 til 2007 tilfalt en noe større andel av lønssummen arbeidere i industrien

Foreløpige tall tyder på at samlet lønnsvekst for funksjonærer og arbeidere for industribedrifter i NHO vil ligge på om lag 5½ prosent fra 2006 til 2007 mot 4,3 prosent året før. Deltid er med i tallene og inngår som heltidsekvivalenter, på samme måte både for arbeidere og funksjonærer. I tabell 1.6 vises fordelingen av industrisysselsettingen mellom arbeidere og funksjonærer basert på henholdsvis årsverk og lønnssum, ifølge lønnsopplysninger fra SSB og opplysninger fra NHOs statistikkregister.

Tabell 1.6. Fordeling av årsverk i NHOs statistikkregister og lønnssum basert på årslønnsnivå for henholdsvis arbeidere og funksjonærer, har utviklet seg som vist i oppstillingen nedenfor de siste årene. (Prosentandeler)

		<u>Arbeidere</u>	<u>Funksjonærer</u>
Årsverk:	2000	59,6	40,4
	2001	59,2	40,8
	2002	59,1	40,9
	2003	59,1	40,9
	2004	58,8	41,2
	2005	58,3	41,7
	2006	57,7	42,3
	2007	58,3	41,7
Lønnssum:	2000	51,5	48,5
	2001	51,0	49,0
	2002	50,6	49,4
	2003	50,4	49,6
	2004	49,3	50,7
	2005	48,6	51,4
	2006	47,7	52,3
	2007*)	48,3	51,7

*) foreløpige anslag

Kilder: NHO, SSB

1.2.5 Lønnsutviklingen i andre områder i privat næringsvirksomhet

I mellomoppgjøret i 2007 ble det enighet mellom Finansforbundet og Finansnæringen Arbeidsgiverforening og mellom LO/ HK, og Norsk Post- og Kommunikasjonsforbund og Finansnæringen Arbeidsgiverforening om at satsene i lønnsregulativet økes med kr 4 875 per år med virkning fra 1. mai. Dette ble av partene anslått til å gi en lønnsvekst fra 1. mai på 1,4 prosent. Bidraget til årslønnsveksten fra 2006 til 2007 ble anslått til 0,9 prosentpoeng.

Det foreligger ennå ikke tall for lokale tillegg per 1. januar 2007 og per 1. juli 2007. Utvalget har lagt gjennomsnittlige lokale tillegg de tre siste årene til grunn for beregningen av årslønnsveksten fra 2006 til 2007.

Ifølge lønnsstatistikken for 2007 steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten for finanstjenester, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet² bank og forsikring, med 5,0 prosent for heltidsansatte fra 1. september 2006 til 1. september 2007. Bonusutbetalingene bidro til å trekke opp lønnsveksten, men i mindre grad enn i 2005 og 2006.

Bonus har de siste årene utgjort en økende andel av månedsfortjenesten i alt og synes å ha blitt en mer generell del av lønssystemet i finanstjenester. I 2003 og 2004 utgjorde bonus i gjennomsnitt om lag 3,5 prosent av månedsfortjenesten i alt. Denne andelen vokste til 6,5 prosent i 2005, videre til 8,2 prosent i 2006 og til 8,5 prosent i 2007.

For finanstjenester har utvalget på grunnlag av lønnsstatistikken for 2006, tarifftillegget i 2007 og den nevnte forutsetningen om lokale tillegg i 2007, foreløpig anslått årslønnsveksten fra 2006 til 2007 til 5,2 prosent.

I *varehandel* resulterte garantiordningen på Landsoverenskomsten mellom HK og HSH i at trinn 6 fikk et tillegg fra 1. februar 2007 på kr 3,30 per time. Det antas at om lag 25 prosent av de sysselsatte på avtalen fikk dette tillegget.

I mellomoppgjøret i 2007 ble det på Landsoverenskomsten mellom LO/Handel og Kontor og HSH fra 1. april gitt et generelt tillegg på kr 3,50 per time og et ytterligere tillegg på kr 1 per time på de laveste satsene, dvs. trinn 1-5.

For tillegg på andre overenskomster mellom LO-forbund og HSH, mellom YS-forbund og HSH samt overenskomster innen HUK³-området, vises det til vedlegg 1.

Ifølge lønnsstatistikken for 2007 steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten for heltidsansatte i varehandelen under ett med 5,1 prosent fra 1. september 2006 til 1. september 2007. For heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen var veksten 5,4 prosent i det samme tidsrommet.

---

² Antall ansatte som forhandlingsområdet omfatter, er begrenset til de som omfattes av Sentralavtalen mellom Finansforbundet og Finansnæringens Arbeidsgiverforening og som lønnes etter regulativets satser. Det vil si at ansatte som har høyere lønn enn kr 633 743 per 1. mai 2007, ikke er med i beregningene. Dette omfatter fondsmeglere, assurandører, ledere og spesialister, til sammen om lag 5 000 ansatte.

³ Omfatter virksomheter som eies og drives av private organisasjoner og/eller stiftelser innen helse, undervisning og kultur.

På grunnlag av lønnsstatistikken for 2007 og lønnstilleggene i 2007, har utvalget beregnet årslønnsveksten fra 2006 til 2007 for heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen til 5,0 prosent.

For varehandelen totalt har SSB på grunnlag av strukturstatistikken per 1. september 2007 og den kvartalsvise lønnsindeksen, beregnet årslønnsveksten fra 2006 til 2007 til 5,9 prosent. For engroshandel er lønnsveksten beregnet til 5,5 prosent og for detaljhandel til 5,0 prosent. For varehandelen totalt er motorkjøretøytjenester med i lønnsveksttallet. For denne gruppen var årslønnsveksten fra 2006 til 2007 høyere enn for varehandel under ett. Gruppen er ikke med i lønnsveksttallet for HSH-bedrifter i varehandelen.

1.2.6 Lønnsutviklingen i offentlig sektor

Staten

I mellomoppgjøret i 2007 ble det enighet mellom staten v/Fornyings- og administrasjonsdepartementet og hovedsammenslutningene LO Stat, YS Stat, Akademikerne og Unio om følgende økonomiske hovedpunkter:

- Det ble gitt et kombinert krone- og prosenttillegg på hovedlønnstabellen med virkning fra 1. mai 2007. Tillegget var på kr 4 300 opp til og med lønnstrinn (ltr) 43, og et prosentvis tillegg på 1,35 prosent fra og med ltr 44 til og med ltr 77, og et kronetillegg fra ltr 78 og oppover på kr 8 200.
- Det ble foretatt sentrale justeringer av lønnsrammer med mm. tilsvarende 0,7 prosent per 1. juli 2007.
- Det ble avsatt midler til lokale forhandlinger innenfor en ramme på 0,5 prosent av lønsmassen per dato med virkning fra 1. juli 2007. Herav utgjorde midler som blir ledige ved lønnsendringer ved skifte av arbeidstakere (resirkulerte midler), 0,1 prosentpoeng.

Tilleggene bidro til årslønnsveksten fra 2006 til 2007 med 1,5 prosentpoeng.

Staten førte også forhandlinger med Norges Ingeniørorganisasjon og Norges Farmaceutiske Forening, der partene ble enige om samme økonomiske løsning som hovedsammenslutningene i staten.

På grunnlag av foreløpig lønnsstatistikk for 2007 og tariff tilleggene i 2007, kan årslønnsveksten fra 2006 til 2007 i det statlige tariffområdet beregnes til om lag 5 prosent.

Kommunesektoren/KS-området

I mellomoppgjøret i 2007 ble KS, LO-kommune, Unio, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund og Akademikerne⁴ enige om følgende tillegg for ansatte med hovedsakelig sentral lønnsdannelse (kapittel 4):

- I 2006-oppgjøret ble det avtalt et generelt tillegg på kr 7 500 med virkning fra 1. mai 2007. Fra samme dato ble det gitt et ytterligere et generelt tillegg på 1,4 prosent av den enkeltes grunnlønn.

I tillegg ble det foretatt endringer i minstelønnsseter fra 1. mai. Samlet bidro tilleggene til årslønnsveksten fra 2006 til 2007 med 2,7 prosentpoeng.

---

⁴ Omfattet også Norges Ingeniørorganisasjon og Den norske jordmorforening.

For Akademikernes medlemmer i KS-området og en del andre grupper, fastsettes lønnen gjennom lokale lønnsforhandlinger i den enkelte kommune og fylkeskommune uten noen sentral ramme. Virkningsdato for lønnstillegg er 1. mai.

På grunnlag av foreløpig lønnsmateriale for 2007, er årslønnsveksten fra 2006 til 2007 for hele kommunesektoren, inkl. undervisningssektoren, Oslo kommune og diverse bedriftsmedlemmer, anslått til 4½ prosent.

Undervisningsstillinger

Tilleggene ved mellomoppgjøret i KS-området i 2007 er også gjeldende for ansatte i undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse (kap 4).

På grunnlag av foreløpig lønnsmateriale for 2007, er årslønnsveksten fra 2006 til 2007 for undervisningssektoren anslått til 3 ⅔ prosent.

1.2.7 Lønnsutviklingen i Spekter-området

I tråd med forhandlingsmodellen i Spekter forhandles det først på nasjonalt nivå (A-nivå) om overenskomstens generelle del mellom Spekter og den enkelte hovedorganisasjon. Denne delen er felles for alle virksomheter innenfor et overenskomstområde og forplikter arbeidsgiver og den aktuelle hovedorganisasjonens medlemmer. Deretter forhandles overenskomstens spesielle del (B-delen) mellom den enkelte virksomhet på den ene siden og på den andre siden hovedorganisasjonenes forbund eller forhandlingsgrupper. Det kan avtales avvikende ordninger.

For Spekter-Helse er det for LO, YS, noen av Unios forbund og Den Norske Legeforening de siste årene avtalt et nasjonalt nivå II (A2) der det forhandles mellom Spekter-Helse og de enkelte foreninger/forbund i hovedorganisasjonene om særskilte lønns- og arbeidsvilkår for den enkelte forenings medlemmer.

I mellomoppgjøret i 2007 ble det på A-nivå mellom Spekter og LO-Stat og mellom Spekter og YS-Spekter enighet om et generelt tillegg fra 1. april 2007 på kr 4 875 per år. I tillegg ble det gitt ytterligere et tillegg på kr 1 950 per år til arbeidstakere med en årslønn lavere enn kr 286 030 i 2006. Tilleggene bidro til årslønnsveksten med om lag 1¼ prosentpoeng. Det ble ført forhandlinger i de enkelte virksomheter (B-nivå) om ytterligere lønnstillegg. I disse forhandlingene ble det gitt noe varierende tillegg. Med de øvrige hovedsammenslutningene (SAN og Unio) ble det ikke avtalt noe generelt tillegg sentralt.

For akademikergruppene i Spekter (ekskl. Legeforeningen) gis det ikke sentrale generelle tillegg. Lønnstilleggene for disse gruppene avtales lokalt.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2007 og de avtalte tilleggene gitt i forhandlingene i de ulike virksomhetene, er årslønnsveksten fra 2006 til 2007 i Spekter-området ekskl. helseforetakene beregnet til 5,3 prosent.

I *helseforetakene* ble det under hovedoppgjøret i 2006 avtalt et generelt tillegg fra 1. mai 2007 på kr 6 000 til alle utenom medlemmene i Akademikerne. I mellomoppgjøret i 2007 kom Spekter, LO- og YS-forbundene til enighet om et generelt tillegg på kr 7 000 til alle

medlemmene av LO- og YS-forbundene⁵ med virkning fra 1. juli 2007. Dette kom i tillegg til det allerede avtalte tillegget på kr 6 000 fra 1. mai, dvs. totalt kr 13 000. Minstelønnsattsene ble hevet tilsvarende. For arbeidstakere i stillinger med krav til høyskoleutdanning blir det i stedet for ovennevnte tillegg gitt et generelt tillegg på 4,6 prosent fra 1. august. Se vedlegg 1 for ytterligere detaljer.

I mellomoppgjøret i 2007 kom Spekter og forbundene i Unio med sentral forbundsvis avtaledel (Norsk Sykepleierforbund, Norsk Fysioterapeutforbund, Norsk Ergoterapeutforbund og Utdanningsforbundet) til enighet om et generelt tillegg på 4,6 prosent med virkning fra 1. mai til medlemmer av Norsk Sykepleierforbund og fra 1. juni for øvrige forbund. I dette tillegget er inkludert tidligere avtalt tillegg på kr 6 000 fra 1. mai. Se vedlegg 1 for ytterligere detaljer.

I helseforetakene (hovedoppgjør) ble det også mellom Akademikerne Helse og Spekter enighet om et tillegg for legene på 2¼ prosent fra 1. januar 2007. Partene ble videre enige om en 16- måneders avtaleperiode, slik at Akademikerne fra og med 2008 vil forhandle samtidig som de øvrige hovedorganisasjonene. Se vedlegg 1 for ytterligere detaljer.

I helseforetakene ga overhenget til 2007 på 1,7 prosent og de avtalte tilleggene for 2007 en lønnsvekst på 4¼ prosent fra 2006 til 2007. I tillegg kommer effekten av lokale forhandlinger/lønnsglidningen. I 2006 bidro lønnsglidningen med 0,3 prosentpoeng og i 2005 med 0,5 prosentpoeng til årslønnsveksten. Utvalget kommer tilbake til årslønnsveksten i helseforetakene i mars/april-rapporten.

1.3 Lønnsoverhenget

Lønnsoverhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis nye lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Det har over tid vært brukt litt ulike metoder for beregning av overheng i de ulike tariffområdene. I arbeidet med rapport nr. 1 i 2005 (NOU 2005:7) gikk utvalget gjennom beregningene på de ulike områdene. Dette arbeidet resulterte i at det nå benyttes de samme beregningsprinsippene for årslønn og overheng i tariffområdene, se boks 1.4 for nærmere omtale av beregningene.

Utvalget anslår overhenget til 2008 til 2 prosent for alle grupper under ett. Dette er høyere enn det gjennomsnittlige overhenget de tre foregående år som var på 1,5 prosent, men på linje med overhenget til 2007. For de områdene utvalget har tall for, varierer overhenget til 2008 fra 1,3 prosent for ansatte i finanstjenester og for ansatte i Spekter-bedrifter utenom helseforetakene til 2½ prosent for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter. For industriarbeidere er overhenget anslått til 1¾ prosent og for ansatte i HSH-bedrifter i varehandelen til 1,6 prosent. For ansatte i staten og kommunene er overhenget foreløpig anslått til henholdsvis 1½ prosent og 1¼ prosent.

---

⁵ Unntaket er de tre YS-forbundene Radiografforbundet, Maskinistforbundet og Farmasiforbundet som bare forhandler lokalt.

Tabell 1.7 Lønnsoverhenget fra året før i prosent.2003-2008.

Område/gruppe:	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Ansatte i NHO-bedrifter:						
- Arbeidere i alt	-	1,3	1,1	0,9	1,3	1¾
- Industriarbeidere	1,7	1,4	1,2	1,0	1,4	1¾
- Industriefunksjonærer	2,1	1,7	1,5	1,6	2,0	2½
- Industrien i alt	-	-	-	1,3	1,6	2
HSH-bedrifter i varehandel	1,3	0,9	0,7	1,1	1,2	1,6
Finanstjenester ¹	2,2	0,5	1,5	1,1	1,4	1,3
Staten	3,8	0,4	1,9	0,7	2,9	1½
Skoleverket	5,3 ²	0,2	-	-	-	1¼
Kommunene ³ :	2,2	0,6	1,5	0,4	1,7	1¼
- Undervisningspersonale			1,4 ⁴	0,3 ⁴	1,1	
Ansatte i Spekter-bedrifter:						
- Helseforetakene	2,0	0,7 ⁵	1,5	0,9	1,7	
- Øvrige bedrifter	1,7	1,1	1,1	1,1	1,5 ⁷	1,3
Veid gjennomsnitt ⁶	2,7	1,1	1,4	1,1	2	2

¹ Forretnings- og sparebanker og forsikring under ett som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring.

² Skolepakke II trakk opp overhenget til 2003 med om lag 1¾ prosentpoeng.

³ Inkl. undervisningsstillinger fra 2005.

⁴ Omfatter bare stillinger med i hovedsak sentral lønnsdannelse (ekskl. Oslo kommune), mens alle var med i skoleverket i tidligere år.

⁵ Holdes legene utenfor beregningen, er overhenget til 2004 på 0,8 prosent for øvrige grupper i helseforetakene.

⁶ Overhenget er et gjennomsnitt for alle lønnstakergrupper under ett og omfatter således flere grupper enn de som er med i tabell 1.7.

⁷ Ekskl. flygeledere er overhenget 1,2 prosent.

Kilde: Beregningsutvalget.

Boks 1.4 Lønnsoverhenget

Lønnsoverhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis nye lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Dersom alle lønnsoppgjør foregikk samtidig og ved begynnelsen av året og lønnsnivået ikke endret seg gjennom året, ville lønnsoverhenget per definisjon være null, og slike beregninger ville dermed være overflødige. Tariff tillegg og lønnsøkninger ellers blir imidlertid gitt på ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen mellom to år for ulike lønnstakergrupper.

Størrelsen på overhenget vil ofte være et tolkingsspørsmål, og kan variere betydelig mellom områdene. Lønnstillegg som gis sent i året, fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året. Det kan argumenteres for å holde bonus utenom lønnsbegrepet ved beregning av overheng. Bonus er en lønnsutbetaling som ofte skyldes spesielle forhold i ett år, og som ikke kommer igjen til neste år. Motargumenter er bl.a. at bonus får et stadig større omfang, og at bonus også kan være knyttet til den vanlige aktiviteten gjennom hele året. I beregningene er det forutsatt en jevn fordeling av bonus over året, dvs. et fast påslag per måned/tidsenhet. Dermed får det liten betydning om bonus inkluderes eller holdes utenfor ved beregning av overheng.

For de fleste hovednæringsområder i privat sektor (for eksempel industri og varehandel) følger beregningene av lønns overheng den vanlige definisjonen av overheng. Grunlaget for beregningene er informasjon både fra strukturstatistikken (lønnsstatistikken) per september/oktober og fra den kvartalsvise lønnsindeksen til SSB (som måler lønnsendring gjennom året) samt fra lønnsforhandlingene.

Utvalgets beregninger av lønns overheng for tariffområder er derimot ikke fullt ut i samsvar med den vanlige definisjonen av overheng. Under forutsetning av at det ikke gis sentrale tillegg fra tellingstidspunktet for lønnsstatistikken⁶ eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen, har utvalget lagt til grunn at lønnsnivået på tellingstidspunktet holder seg på samme nivå ut året. Dette betyr at overhenget for tariffområder beregnes på grunnlag av lønnsnivået på tellingstidspunktet forhold til gjennomsnittet for året. Dette er en praktisk tilpasning til det forholdet at vi har lite informasjon om lønnsveksten mot slutten av året og at overhengsberegningene for forhandlingsområder må være ferdige i god tid før forhandlingene starter opp. Imidlertid viser informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen en viss lønnsvekst for noen grupper i privat sektor fra september/oktober og ut året som ikke har vært fanget opp av beregningsoppleggene. I den grad dette skjer vil det ikke påvirke størrelsen på lønnsveksten sett over flere år, men kan gi en noe annen fordeling av lønnsveksten mellom år og i noen større grad påvirke fordelingen mellom overheng og bidrag fra lønns glidningen i det enkelte år. Dette får imidlertid bare konsekvenser for årslønnsveksten dersom lønnsutviklingen de siste tre månedene endrer seg fra det ene året til det neste.

⁶ For kommuneansatte er tellingstidspunktet 1. desember, mens det for andre tariffområder er 1. september eller 1. oktober.

1.4 Lønnsutviklingen for toppledere

1.4.1 Toppledere i næringsvirksomhet

Utvalget kommer tilbake til lønnsutviklingen i 2007 for toppledere i næringsvirksomhet i rapporten i mars/april.

1.4.2 Toppledere i offentlig sektor

Utvalget kommer tilbake til lønnsutviklingen fram til 2006 for toppledere i offentlig sektor i rapporten i mars/april.

1.5 Lønnsutviklingen for kvinner og menn

Utvalget kommer tilbake til lønnsutviklingen for kvinner og menn i rapporten i mars/april.

1.6 Lønnsutviklingen etter utdanning

Utvalget kommer tilbake til lønnsutviklingen etter utdanning i rapporten i mars/april.

1.7 Lønnsutviklingen for deltidsansatte

Utvalget kommer tilbake til lønnsutviklingen for deltidsansatte i rapporten i mars/april.

1.8 Lønnsfordelingen før skatt for lønnstakere 1997-2006

Utvalget kommer tilbake til tall for lønnsfordelingen fram til 2006 i rapporten i mars/april.

Kapittel 2

Konsumprisutviklingen i Norge

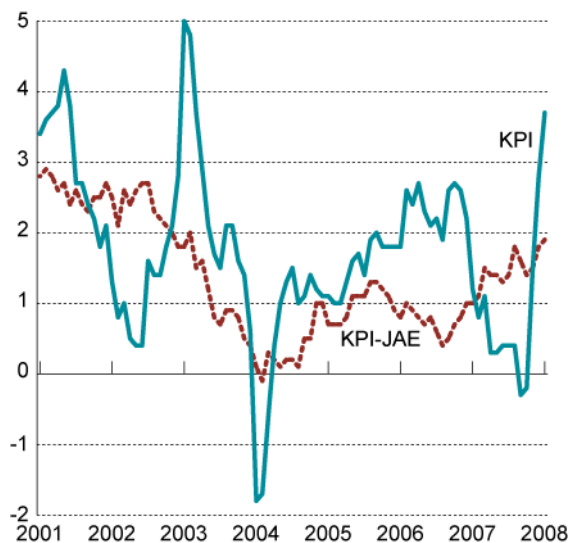
- *Fra 2006 til 2007 økte konsumprisindeksen (KPI) med 0,8 prosent. Konsumprisveksten i 2007 ble i stor grad trukket ned av sterk nedgang i elektrisitetsprisene. Justert for avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE) steg konsumprisene med 1,4 prosent.*
- *KPI økte med 3,7 prosent fra januar 2007 til januar 2008. Veksten i KPI-JAE var 1,9 prosent i samme periode. Tolvmånedersveksten i KPI steg betydelig de to siste månedene i 2007 og i januar 2008, hovedsakelig som følge av prisutviklingen på energivarer.*
- *Også utenom energivarer økte prisveksten på norskproduserte varer og tjenester gjennom 2007.*
- *Prisene på importerte konsumvarer avtok i fjor.*
- *Elektrisitetsprisene ventes å bidra til en kraftig økning i samlet prisvekst i år. Beregningsutvalget anslår en gjennomsnittlig økning i KPI på om lag 3½ prosent fra 2007 til 2008.*

2.1 Prisutviklingen i senere år

2.1.1 Hovedlinjer i prisutviklingen

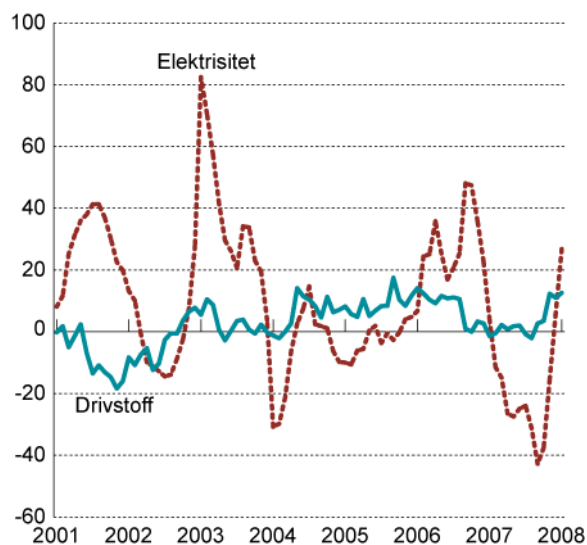
Konsumprisene (KPI) økte i gjennomsnitt med 0,8 prosent fra 2006 til 2007, mot 2,3 prosent året før. Målt på tolv månedersbasis, varierte prisveksten i 2007 mellom -0,3 prosent (september) og 2,8 prosent (desember), jf. figur 2.1. Elektrisitetsprisutviklingen trakk alene ned veksten i KPI med nær 1 prosentpoeng fra 2006 til 2007. Fra januar 2007 til januar 2008 økte KPI med 3,7 prosent. Den økte tolv månedersveksten i KPI mot slutten av fjoråret og inn i 2008 må særlig ses i sammenheng med utviklingen i elektrisitets- og drivstoffsprisene. I de siste fem årene har KPI i gjennomsnitt steget med 1,5 prosent årlig, mot 2,4 prosent i femårsperioden før.

Konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE) brukes ofte som et mål på den underliggende inflasjonen. Fra 2006 til 2007 steg KPI-JAE med 1,4 prosent, opp fra 0,8 prosent året før. Tolvmånedersveksten i KPI-JAE tok seg noe opp i begynnelsen av 2007 for deretter å svinge rundt 1,5 prosent. I desember var veksten i KPI-JAE oppe i 1,8 prosent. Også i august var tolv månedersveksten 1,8 prosent. I januar 2008 tiltok tolv månedersveksten ytterligere litt, til 1,9 prosent, den høyeste veksten i KPI-JAE siden februar 2003. Prisene på klær, teletjenester- og utstyr samt audiovisuelt utstyr var andre viktige enkeltvarer som bidro til å trekke ned den samlede prisveksten i fjor. Prisutviklingen for norskproduserte varer og tjenester utenom energivarer bidro til å trekke KPI-veksten opp, og i desember 2007 og i januar 2008 økte disse prisene med om lag 3 prosent fra samme måneder året før.

Figur 2.1. KPI og KPI-JAE. Prosentvis vekst fra samme måned året før
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

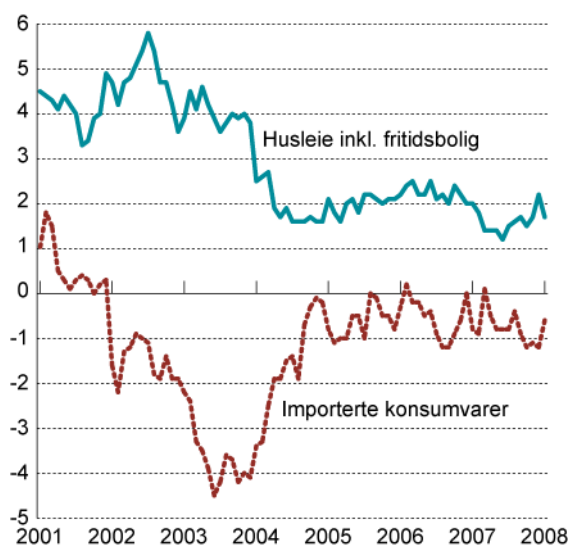
Figur 2.2 viser prisutviklingen for energivarene drivstoff og elektrisitet. Samlet sett gikk elektrisitetsprisen til husholdningene (inkl. nettleie) ned med 21,5 prosent fra 2006 til 2007. Elektrisitetsprisene falt mye fra januar til august. I de påfølgende månedene har imidlertid disse prisene steget. Fyllingsgraden i vannmagasinene ligger på et høyt nivå. Det norske markedet for elektrisitet er imidlertid i betydelig grad integrert i det europeiske kraftmarkedet, og en innstramning i det europeiske kvotemarkedet for CO2 fra årsskiftet 2007/2008 fører således til en økning også i elektrisitetsprisene i Norge. Prisen på drivstoff økte i gjennomsnitt med 2,5 prosent fra 2006 til 2007. Blant annet som følge av høyere oljepriser steg imidlertid disse prisene med over 10 prosent i perioden november 2007-januar 2008 fra tilsvarende måneder ett år tidligere.

Figur 2.2 Energivarer i KPI. Prosentvis vekst fra samme måned året før
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

1. januar 2007 ble merverdiavgiftssatsen for næringsmidler økt fra 13 til 14 prosent og mengdeavgifter ble justert med 1¼ prosent i gjennomsnitt. Forskjellen mellom veksten i KPI og KPI justert for avgiftsendringer ble 0,3 prosentpoeng i gjennomsnitt i 2007. De foreslåtte avgiftsendringene for 2008 vurderes ikke å ville påvirke KPI i vesentlig grad.

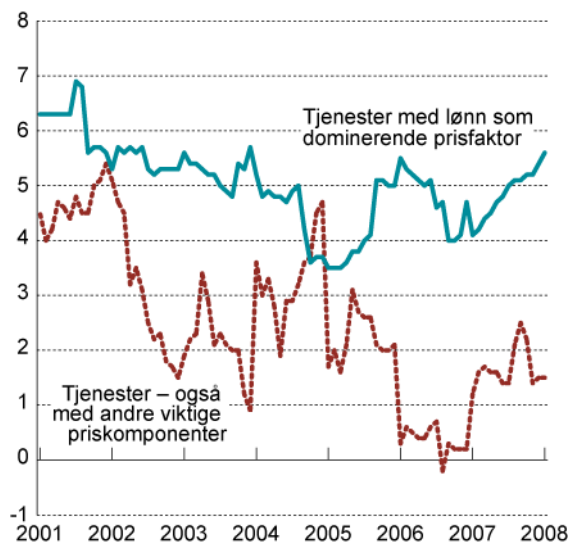
Tabell 2.1 viser utviklingen veksten i konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og utenom energivarer etter leveringssektor: Moderat prisstigning internasjonalt og vridning i handelsmønsteret mot økt import fra lavkostland har de senere år bidratt til prisnedgang på importerte konsumvarer. Det har blant annet vært stor nedgang i prisene på klær, sko og audiovisuelt utstyr. Fra 2006 til 2007 falt i gjennomsnitt prisene på importerte konsumvarer med 0,9 prosent. Blant annet som følge av en sterkere krone høsten 2007, forsterket prisnedgangen seg mot slutten av fjoråret. I januar i år var imidlertid nedgangen mindre. Prisnedgangen på importerte konsumvarer var 0,3 prosent i januar 2008 sammenliknet med januar 2007.

Figur 2.3 KPI etter leveringssektor: Importerte konsumvarer og husleie inkl. fritidsbolig. Prosentvis vekst fra samme måned året før
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Husleieindeksen består av beregnet husleie og betalt husleie. Betalt husleie er husleie fra leietakere, mens beregnet husleie skal utrykke verdien på tjenesten selvere og andelseier får av boligen sin. Verdien av denne tjenesten antas å følge utviklingen i leieprisen på tilsvarende boliger i leiemarkedet. Figur 2.3 viser utviklingen i husleiene inkl. fritidsbolig. Fra 2006 til 2007 økte husleiene i gjennomsnitt med 1,7 prosent. Økningen i husleiene fra januar 2007 til januar 2008 var også 1,7 prosent.

Figur 2.4 viser prisutviklingen for tjenester. Prisene for tjenester med lønn som dominerende priskomponent økte med 4,8 prosent fra 2006 til 2007. Eksempler på slike tjenester er tjenester utført av håndverkere, tannleger og frisører. Tolvmånedersveksten for prisene på slike tjenester tok seg noe opp gjennom 2007 og inn i 2008, fra 4,1 prosent i januar 2007 til 5,7 prosent i januar 2008. For tjenester som også har andre viktige priskomponenter enn lønn, var prisveksten betydelig lavere i fjor. Denne typen tjenester omfatter bl.a. barnehager, restaurantbesøk, flyreiser, finanstjenester og telefonsamtaler. Fra 2006 til 2007 økte prisene for disse tjenestene med 1,8 prosent, og for denne gruppen var det ingen tendens til økt prisvekst gjennom året. I januar 2008 var prisene for tjenester som også har andre priskomponenter enn lønn således bare 1,5 prosent høyere enn på samme tid i fjor.

Figur 2.4 KPI etter leveringssektor: Tjenester. Prosentvis vekst fra samme måned året før
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

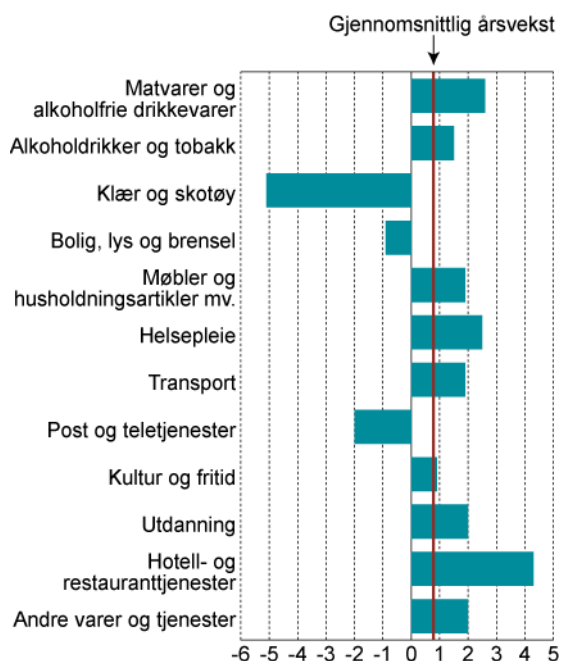
Tabell 2.1 Konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE), etter leveringssektor

	Vekt	Endring i prosent fra samme periode året før	
		2007	jan.08
Totalt	1000	1,4	1,9
Jordbruksvarer	62	2,4	3,2
Fiskevarer	7	0,6	7,5
Andre norskproduserte konsumvarer	175	3,1	4,5
Importerte konsumvarer	312	-0,9	-0,3
Husleie	198	1,7	1,7
Andre tjenester	246	2,6	2,7
- med arbeidslønn som dominerende prislefaktor		4,8	5,7
- også med andre viktige prisfaktorer		1,8	1,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2.1.2 Prisutviklingen for ulike konsumgrupper

I tabell 2.2 og figur 2.5 er konsumprisindeksen inndelt etter *konsumgrupper*.

Figur 2.5 Konsumprisindeksen. Årsvekst for ulike konsumgrupper fra 2006 til 2007. Prosent. Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Prisene på ”matvarer og alkoholfrie drikkevarer” økte med 2,6 prosent i 2007 mot 1,5 prosent i 2006. I januar 2008 var tolv månedersveksten også 2,6 prosent. Økte matvarepriser i Norge må sees i sammenheng med at matvareprisene har steget betydelig på verdensmarkedet. En økning i merverdiavgiften for næringsmidler fra 13 til 14 prosent fra 1. januar 2007 trakk også i retning av noe høyere matvarepriser.

Prisutviklingen for de typiske importvarene ”klær og skotøy” bidro til å dempe veksten i KPI i fjor. Samlet falt prisene med hele 5,1 prosent i 2007, og prisnedgangen var sterkere enn i 2005 og 2006 da prisene sank med henholdsvis 4,6 og 3,5 prosent.

I 2007 gikk prisene for konsumgruppen ”bolig, lys og brensel” ned med 0,9 prosent i gjennomsnitt, mot en prisøkning på 6,1 prosent året før. Prisveksten for denne konsumgruppen ble i fjor i stor grad trukket ned av den sterke nedgangen i elektrisitetsprisene. I motsatt retning trakk en prisvekst på tjenester for vedlikehold og reparasjon av bolig med en økning i prisene på 6,2 prosent. Oppgangen i husleiene var i fjor litt i overkant av den samlede konsumprisveksten.

Prisene på ”møbler og husholdningsartikler” økte med 1,9 prosent fra 2006 til 2007. Til sammenlikning hadde denne konsumgruppen en prisnedgang på 1,5 prosent i 2006 og 0,4 prosent i 2005. Fra 2006 til 2007 økte prisene for møbler og annen innredning med 4,1 prosent, mens det var en nedgang i prisene for husholdningsapparater på 1,8 prosent.

For konsumgruppen ”transport” økte prisene i gjennomsnitt med 1,9 prosent i fjor mot 3,3 prosent året før. Drivstoffprisen økte med 2,5 prosent i fjor, og prisveksten på vedlikehold og reparasjon av biler var 3,7 prosent. Dessuten bidro prisoppgang på transporttjenester til veksten i KPI med en samlet prisstigning på 2,9 prosent i 2007.

”Kultur og fritid” hadde samlet en prisstigning på 0,9 prosent i 2007. Det var imidlertid store variasjoner innad i denne konsumgruppen. Mens tjenester innen kultur og fritid bidro til å trekke prisveksten opp med en prisøkning i 2007 på 5,9 prosent, trakk prisutviklingen på audiovisuelt utstyr i motsatt retning. Prisene på slikt utstyr falt i fjor med 6,5 prosent.

Tabell 2.2 Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter konsumgruppe

	Vekt ¹	Endring i prosent fra samme periode året før		
		2006	2007	Januar 2008
Totalt	1000	2,3	0,8	3,7
01 Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	113,8	1,5	2,6	2,6
02 Alkoholdrikker og tobakk	28,0	1,9	1,5	2,8
03 Klær og skotøy	58,4	-3,5	-5,1	-2,8
04 Bolig, lys og brensel	280,7	6,1	-0,9	8,0
Herav: Betalt husleie	28,4	2,3	1,9	2,2
Beregnet husleie	131,5	2,2	1,5	1,5
Elektrisitet og brensel	45,3	24,7	-17,8	26,3
05 Møbler og husholdningsart.	63,4	-1,5	1,9	2,3
06 Helsepleie	29,1	3,5	2,5	3,5
07 Transport	180,0	3,3	1,9	3,6
Herav: Kjøp av egne transportmidler	94,9	0,9	0,5	1,6
Drift/vedlikehold	58,8	6,2	3,7	9,4
Transporttjenester	26,3	3,9	2,9	-2,1
08 Post og teletjenester	25,4	1,3	-2,0	-6,8
09 Kultur og fritid	121,9	0,5	0,9	0,4
10 Utdanning	3,2	2,2	2,0	1,4
11 Hotell- og restauranttjenester	35,2	3,2	4,3	6,4
12 Andre varer og tjenester	60,9	-1,0	2,0	2,5

¹ Vektene gjelder fra august 2007 til juli 2008. Vektene er basert på et gjennomsnitt av de tre siste forbruksundersøkelsene.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Boks 2.1 Utviklingen i barnehagesatser og egenandeler de siste årene

Barnehagesatser

Ordinære undersøkelser om foreldrebetaling i barnehager blir foretatt i januar og august. Regelen om maksimalpris på foreldrebetaling i barnehagene trådte i kraft 1. mai 2004, og maksimalprisen ble den gang satt til 2 750 kroner.

Fra 1. januar 2007 utgjør maksimalprisen 2 330 kroner, og dette nivået videreføres i 2008. Satsene i kommunale barnehager økte med 3,1 prosent fra januar 2006 til januar 2007, mens satsene i private barnehager ble redusert med 0,9 prosent i samme periode. Fra januar 2007 til januar 2008 gikk barnehageprisene i kommunale barnehager ned med 0,1 prosent, mens de økte med 1,2 prosent i private barnehager.

Egenandeler

Blant de helserelaterte varene og tjenestene som er inkludert i konsumprisindeksen, er legekonsultasjoner, fysikalsk behandling og et utvalg av legemidler. De ulike egenandelene som omtales nedenfor, fanges dermed bare delvis opp av konsumprisindeksen. I følge Finansdepartementet ble egenbetalingene samlet sett justert med 2½ pst. fra 2007 til 2008.

Egenandelstak 1 omfatter egenandeler for legehjelp, psykologhjelp, legemidler og sykepleieartikler på blå resept samt syketransport. Egenandelen (maksimalbeløpet) ved kjøp av legemidler på blå resept ble fra 1. juli 2007 økt med 5 prosent for legehjelp, psykologhjelp mv., noe som også får virkning for årsveksten fra 2007 til 2008. Når egenandelstak 1 er nådd, får en et frikort som gjelder resten av året. Egenandelstak 1 er 1740 kroner i 2008 og er økt med 4,8 prosent i forhold til taket i 2007. I 2007 ble det utstedt vel 900 000 frikort over ordningen med egenandelstak 1.

Egenandelstak 2 omfatter egenandeler for fysioterapi, refusjonsberettiget tannbehandling med visse unntak, opphold ved opptreningsinstitusjoner og behandlingsreiser til utlandet. Egenandelstak 2 er for 2008 satt til 2 500 kroner, uendret fra 2007.

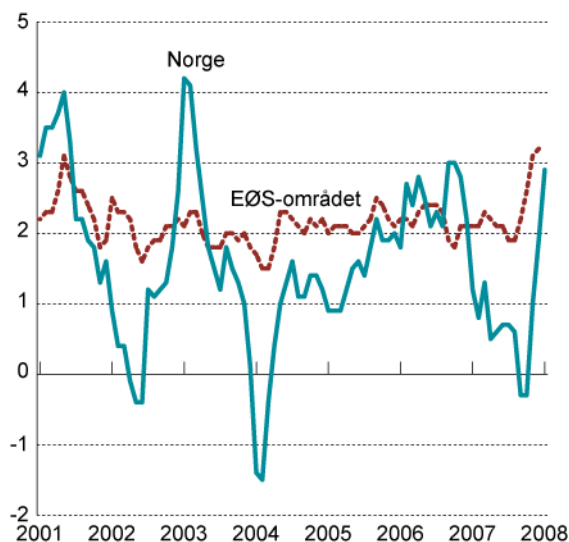
2.1.3 Den harmoniserte konsumprisindeksen

Det produseres harmoniserte konsumprisindekser i alle EU-land, samt Island og Norge, for å sammenlikne prisveksten mellom disse landene. Den harmoniserte konsumprisindeksen (HKPI) utarbeides parallelt med den tradisjonelle konsumprisindeksen (KPI). For Norge er det eneste området som er utelatt fra HKPI i forhold til KPI, selveierens bokostnader (beregnet husleie). Betalt husleie inngår imidlertid i indeksen. Totalt sett innebærer det at husholdningenes gjennomsnittlige boutgifter blir mindre vektlagt i HKPI enn i KPI. I Norge bygger vektene i både KPI og HKPI på et gjennomsnitt av resultater fra Forbruksundersøkelsen de siste tre årene, men vektene byttes på ulike tidspunkter i de to indeksene.

I Norge var i 2007 den gjennomsnittlige økningen i HKPI 0,7 prosent, mot en vekst i KPI på 0,8 prosent. I 2006 var den gjennomsnittlige økningen i de to indeksene henholdsvis 2,5 og 2,3 prosent.

Figur 2.6 gir en oversikt over tolv månedersveksten i HKPI i Norge og EØS-området. Den norske prisveksten er generelt mer volatil enn prisveksten i EØS-området. Betydelige variasjoner i de norske elektrisitetsprisene, er en viktig grunn, men det er også naturlig at svingningene blir større i enkeltland enn i et gjennomsnitt av land. Prisveksten var lavere i Norge enn i EØS-området fra sommeren 2003 til begynnelsen av 2006. Utover i 2006 ble den norske prisutviklingen i stor grad trukket opp av den sterke veksten i elektrisitetsprisene,

mens nedgang i elektrisitetsprisene bidro til lavere vekst i HKPI i Norge i 2007. I EØS-området var det ikke tilsvarende nedgang i elektrisitetsprisene som i Norge i 2007. Flere land opplever nå økt prisvekst særlig som følge av betydelig vekst i matvareprisene og energiprisene. Fra juli til desember 2007 økte den årlige vekstraten i HKPI i EØS-området med 1,3 prosentpoeng, hvorav energivarer trakk opp veksten i HKPI med knappe 0,8 prosentpoeng og matvarer med vel 0,4 prosentpoeng

Figur 2.6 Harmonisert konsumprisindeks i Norge og EØS-området. Prosentvis vekst fra samme måned året før.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2.2 Anslag på konsumprisutviklingen i 2008

Utvalget har gjennomført beregninger med den makroøkonomiske modellen Kvarts⁷.

2.2.1 Forutsetninger for modellberegningene

De viktigste størrelsene som anslås utenfor modellen, er summert opp i tabell 2.3.

Utviklingen i *importprisene* er viktig for prisutviklingen i Norge. Konsumprisindeksen definerer nær 30 prosent av produktene (målt ved budsjettandeler) som importerte konsumvarer. Prisene på disse varene inneholder også betydelige hjemmekostnadselementer knyttet til distribusjon og avgifter. På den annen side er det viktige elementer av importert produktinnsats knyttet til produksjonen av varer og tjenester som er definert som levert fra norske næringer.

Importprisene på konsumrelaterte varer, slik de defineres i statistikk for utenrikshandelen, anslås å ha økt med 2,3 prosent fra 2006 til 2007. Utviklingen i importprisene på konsumvarer påvirkes bl.a. av utviklingen i kronekursen, prisstigningen hos handelspartnerne og vridninger i importen i retning lavkostland. Den importveide kronekursen styrket seg med 1,8 prosent i gjennomsnitt fra 2006 til 2007. Ved utarbeidningen av prisprognosen har utvalget tatt utgangspunkt i gjennomsnittlig importveid kronekurs fra november 2007 - januar 2008 og lagt til grunn at valutakursen vil holde seg på om lag dette nivået gjennom 2008. Det innebærer at kronen, målt ved den importveide kronekursen, styrker seg med om lag 1,9 prosent fra 2007 til 2008. Det er i modellberegningene lagt til grunn en gjennomsnittlig nedgang i

⁷ For nærmere omtale av Kvarts vises det til Statistisk sentralbyrås hjemmesider: www.ssb.no/forskning/modeller/kvarts/

importprisene på konsumrelaterte varer på 0,4 prosent fra 2007 til 2008, regnet i norske kroner. I en følsomhetsberegning anslås virkningen av at den importveide kronkursen blir 2 prosent sterkere eller svakere enn det som er lagt til grunn. Det vil bidra til å endre samlet prisvekst med om lag 0,3 prosentpoeng i 2008.

Spotprisen på råolje (Brent Blend) var i gjennomsnitt 72 USD eller 423 kroner pr. fat i 2007 mot en pris på 414 kroner pr. fat i 2006. Oljeprisen var nede i 50 USD i januar i fjor, men nådde 95 USD mot slutten av fjoråret, noe som illustrerer volatiliteten i oljeprisene. Gjennomsnittlig oljepris hittil i år (pr. 11. februar) har vært om lag 92 USD, eller 498 kroner.

Utvalget har lagt til grunn at den gjennomsnittlige oljeprisen stiger med 6 prosent fra 2007 til 2008. Det tilsvarer en gjennomsnittlig oljepris i 2007 på 450 kroner pr. fat, og innebærer at oljeprisen vil falle noe gjennom året. Ved en dollarkurs på om lag 5,40 vil dette tilsvare om lag 83 USD pr. fat. Endringer i oljeprisen slår ut i konsumprisene først og fremst gjennom bensinprisene, andre transportkostnader og prisen på fyringsolje. For å illustrere virkningen av å endre oljeprisforutsetningen, har utvalget foretatt en beregning der en ser på virkningen på konsumprisindeksen av at oljeprisen endres med 40 kroner (9 prosent) pr. fat i år i forhold til det som er lagt til grunn. Dette anslås å påvirke prisstigningen med 0,2 prosentpoeng.

Elektrisitetsprisene falt i gjennomsnitt med 21,5 prosent fra 2006 til 2007, men økte kraftig mot slutten av fjoråret. Terminprisene for elektrisitet ved utgangen av januar i år peker i retning av at elektrisitetsprisene på årsbasis blir langt høyere i 2008 enn i 2007. Usikkerheten knyttet til utviklingen framover er imidlertid betydelig. Utvalget tar utgangspunkt i en beregning hvor elektrisitetsprisene øker med 30 prosent fra 2007 til 2008. I tabell 2.4 er det i tillegg gjengitt modellberegninger som viser at 10 prosentpoeng høyere eller lavere vekst i elektrisitetsprisene enn lagt til grunn vil endre prisveksten med 0,5 prosentpoeng i forhold til referansebanen.

Se for øvrig egen boks om utviklingen i energiprisene.

Utviklingen i *prisene på norskproduserte jordbruksvarer* vil bl.a. være avhengig av den avtalte rammen i jordbruksoppgjøret og hvor mye av rammen som forutsettes tatt ut ved endring av prisene. Det er også av betydning i hvilken grad markedssituasjonen gjør det mulig å realisere de avtalebestemte prisene. Prisene på matvarer har steget kraftig på verdensmarkedet blant annet som følge av flom og tørke i viktige produsentland, økt produksjon av biodrivstoff og høyere etterspørsel etter matvarer fra husholdningene i land som India og Kina. Importvernet for norske jordbruksprodukter har bidratt til at økte priser på verdensmarkedet slår mindre ut i matvareprisene i Norge enn i mange andre land. Økte råvarepriser internasjonalt vil imidlertid i noen grad bidra direkte til økte norske matvarepriser, men også indirekte gjennom produktinnsatsprisene for bearbeidede norskproduserte matvarer. Som en beregningsteknisk forutsetning er det lagt til grunn at basisprisnivået for norskproduserte jordbruksvarer øker med 3,0 prosent fra 2007 til 2008. Prisene på slike varer er anslått å ha økt med 2,2 prosent fra 2006 til 2007, jf. tabell 2.3. I tillegg vil prisveksten på importerte matvarer kunne gå opp.

I beregningene med Kvarts har en benyttet modellens relasjon for husleie. Dette har gitt en anslått vekst i husleiene fra 2007 til 2008 på 2,4 prosent. Veksten antas dermed å ta seg noe opp i forhold til i fjor, da husleiene økte med 1,7 prosent. Både økningen i pengemarkedsrenten og høyere prisvekst enn i fjor bidrar til å trekke husleiene opp.

Prisene på varer til konsum inkluderer *avgifter og subsidier*, og vil dermed bli påvirket av det avgiftsopplegget som Stortinget vedtar. Avgiftsopplegget som Stortinget vedtok for 2008, innebar i hovedsak en prisjustering av mengdeavgifter på 2½ pst. og vurderes ikke å påvirke den samlede KPI i vesentlig grad. I januar i år var det en forskjell mellom veksten i KPI og veksten i KPI justert for avgiftsendringer (KPI-JA) på 0,0 prosentpoeng.

For offentlige varer og tjenester har en ved å benytte modellens prisrelasjoner forutsatt at prisveksten på disse følger kostnadsutviklingen i produksjonen av tjenestene. Det er knyttet usikkerhet til takster og avgifter som fastsettes i kommunesektoren. Utviklingen i disse påvirkes av den generelle kostnadsutviklingen, men kommunenes adgang til å fastsette gebyrer gjør at andre økonomiske forhold i den enkelte kommune vil spille inn.

Tabell 2.3 Viktige forutsetninger for Kvarts-beregningen av konsumprisvekst fra 2007 til 2008. Prosentvis vekst fra året før

	2007	2008
Importveid valutakurs ¹⁾	-1,8	-1,9
Importpriser, tradisjonelle varer	4,2	-1,5
Konsumrelaterte varer ²⁾	2,3	-0,4
Øvrige varer	12,1	-3,8
Råolje i NOK	2,3	6,4
Priser på jordbruksvarer ³⁾	2,2	3,0
Elektrisitetspris ⁴⁾	-21,5	30,0

¹⁾ Positiv endring betyr depresiering av norske kroner.

²⁾ Foredlede jordbruks- og fiskeprodukter, drikkevarer og tobakk, tekstil- og bekledningsprodukter, diverse industriprodukter, (verkstedprodukter), biler mv. og matvarer og råvarer.

³⁾ Prisen på jordbruksprodukter til produsent eksklusive subsidier og avgifter.

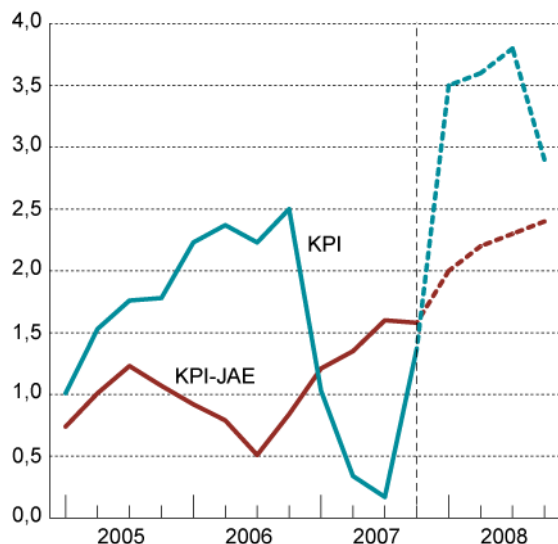
⁴⁾ Prisen på elektrisk kraft som husholdningene betaler.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

2.2.2 Modellresultater

Beregningen som er blitt gjennomført med Kvarts, gir en økning i konsumprisindeksen (KPI) på 3,5 prosent fra 2007 til 2008. Det tilsvarer en økning på 2,7 prosentpoeng fra i fjor, da KPI økte med 0,8 prosent. Energiprisutviklingen trekker prisveksten klart opp. Den underliggende prisveksten antas å ta seg opp; justert for avgiftsendringer og uten energivarer indikerer modellberegningene en prisvekst i 2008 på 2,2 prosent, mot en vekst på 1,4 prosent i fjor.

Utviklingen i energiprisene gjennom første halvår i fjor vil isolert sett bidra til å trekke prisstigningstakten opp gjennom de tre første kvartalene av 2008. Målt som vekst over fire kvartaler indikerer modellberegningen at prisveksten målt ved KPI vil være høyest i 3. kvartal og lavest i 4. kvartal 2008. Prisveksten målt ved KPI-JAE antas å tilta noe gjennom året, jf. tabell 2.4 og figur 2.7.

Figur 2.7 KPI og KPI-JAE. Prosentvis vekst fra samme kvartal året før ¹

¹ Den heltrukne linjen illustrerer faktisk utvikling, mens stiptet linje er prognose.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 2.4 Modellresultater. Beregnet vekst i KPI og KPI-JAE fra 2007 til 2008 og isolerte virkninger av enkelte endringer i forutsetningene. Konsumprisvekst i prosent fra samme periode året før.

	1. kv	2. kv	3. kv	4. kv	Året
KPI	3,5	3,6	3,8	2,9	3,5
KPI-JAE	2,0	2,2	2,3	2,4	2,2
<i>Isolerte prisvirkninger av:</i>					
10 prosentpoeng høyere/lavere elektrisitetsprisvekst	+/-0,5	+/-0,5	+/-0,6	+/-0,6	+/-0,5
2 prosent svakere/sterkere krone	+/-0,2	+/-0,4	+/-0,4	+/-0,4	+/-0,3
40 kroner høyere/lavere oljepris	+/-0,1	+/-0,2	+/-0,2	+/-0,2	+/-0,2

2.2.3 Utvalgets anslag på konsumprisveksten i 2008

Basert på forutsetningene omtalt ovenfor, gir beregningen på modellen Kvarts en vekst i KPI på 3,5 prosent fra 2007 til 2008. Slike modellbaserte beregninger vil alltid være beheftet med usikkerhet. Usikkerheten i prisvekstanslaget for 2008 er særlig knyttet til utviklingen i elektrisitetsprisene, der det i modellberegningen er lagt til grunn en betydelig økning fra 2007 til 2008. Også utviklingen i oljeprisen framover er usikker. I tillegg er det betydelig usikkert knyttet til utviklingen i kronekursen og hvor raskt og sterkt endringer i kronekursen påvirker prisveksten og hvor sterke effektene fra endringene i den internasjonale arbeidsdelingen blir framover. Utvalget vil også fremheve usikkerheten knyttet til hvor sterkt økningen i matvare- og råvarepriser på verdensmarkedet slår inn i prisveksten for matvarer i Norge. Det er også usikkerhet knyttet til hvordan den innenlandske konkurransen påvirker prisutviklingen.

Med bakgrunn i de beregningene som er foretatt og ovenfornevnte vurderinger, anslår Beregningsutvalget en gjennomsnittlig prisvekst på om lag **3½ prosent** i 2008.

Boks 2.2 Utviklingen i energiprisene de siste årene

Energivarer til husholdningene utgjør samlet vel 8 prosent av vektgrunnlaget i KPI, hvorav husholdningenes elektrisitetspriser (inkl. nettleie) og drivstoffer og smøremidler begge utgjør knappe halvparten hver. Store variasjoner i energiprisene vil bidra til store variasjoner også i den samlede prisveksten fra ett år til det neste. Energiprisenes betydning for utviklingen i KPI framkommer ved å sammenlikne utviklingen i KPI med en indeks der energivarer er trukket ut av KPI, KPI-JE. Statistisk sentralbyrå publiserer KPI-JE samtidig med at KPI blir offentliggjort.

Det var betydelige forskjeller mellom veksten i KPI og veksten i KPI-JE i årene 2003, 2006 og 2007, jf. tabell 2.5. Det var særlig endringer i elektrisitetsprisene til husholdningene som har påvirket den samlede prisveksten. Fra 2002 til 2003 økte elektrisitetsprisene med hele 37 prosent, og trakk med dette opp den samlede prisveksten opp med om lag 1,3 prosentpoeng. Fra 2005 til 2006 bidro en økning i elektrisitetsprisene på 28 prosent til å trekke opp konsumprisindeksen med om lag ett prosentpoeng. En nedgang i elektrisitetsprisene på 21,5 prosent i fjor bidro til å trekke den samlede veksten i KPI ned med nærmere ett prosentpoeng. I perioden 2004-2006 økte også prisene på drivstoffer og smøremidler markert, i stor grad som følge av den kraftige økningen oppgangen i oljeprisen i disse årene.

Terminprisene på kraftbørsen Nord Pool i begynnelsen av februar i år kan tilsa at det er forventninger om at elektrisitetsprisene vil øke kraftig fra 2007 til 2008, noe som i tilfellet vil bidra til at også den samlede KPI-veksten tar seg betydelig opp fra 2007 til 2008. Norge utgjør sammen med Danmark, Finland og Sverige et nordisk kraftmarked med Nord Pool som felles kraftbørs. Gjennom overføringsnettet mot utlandet vil prisen på kraft i Norge påvirkes av kraftprisene i de andre nordiske landene og på kontinentet. Overføringskapasiteten mellom Norge og andre land er imidlertid begrenset slik at norske kraftpriser i perioder vil avvike fra kraftprisene i disse landene. Prisen på kraft i Norge bestemmes derfor også delvis av nedbørsmengde og fyllingsgraden i vannmagasinene. I fjor sommer var elektrisitetsprisene til husholdningene i Sør-Norge svært lave, noe som reflekterer at det da ikke var ledig overføringskapasitet av vannkraft fra Sør-Norge.

Norsk vannkraft konkurrerer i stor grad med kraft fra kullkraftverk og gasskraftverk på kontinentet som begge har betydelig CO₂- utslipp knyttet til kraftproduksjonen. En innstramning i det europeiske kvotemarkedet for CO₂ fra årsskiftet 2007/2008 medførte at kvoteprisene på CO₂-utslipp økte, noe som innebærer at kostnadene ved kraftproduksjon på kontinentet økte fra samme tidspunkt. Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE) anslår at påslaget på den marginale produksjonskostnaden for kullkraft og gasskraft vil øke med hhv. 14,3 og 7 øre pr. kWh i gjennomsnitt i 2008 som følge av dette (dersom CO₂-prisen øker fra 0-23,5 Euro/tonn CO₂). Økte kostnader ved kraftproduksjon i Europa bidrar til at importert kraft blir dyrere, men også at norsk vannkraft øker i pris. Så lenge det er ledig overføringskapasitet til utlandet, vil norske kraftleverandører kunne eksportere til den høye prisen i utlandet som dermed vil være bestemmende også i det norske markedet. Beregninger fra NVE viser at sluttprisen på elektrisitet til norske husholdninger under bestemte forutsetninger ville ha vært om lag 15 prosent lavere i 2008 dersom CO₂ utslippsretter var gratis også i dette året.

Tabell 2.5 Prosentvis årlig endring i KPI, KPI utenom energivarer (KPI-JE), elektrisitetspriser og priser på drivstoff. 2002-2007.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
KPI	1,3	2,5	0,4	1,6	2,3	0,8
KPI-justert for energivarer, KPI-JE	1,6	1,0	0,8	1,4	1,0	1,6
Endring i elektrisitetspriser, prosent	-1,5	36,6	-8,8	-2,4	28	-21,5
Endring i priser, drivstoff og smøremidler	-3,8	2,7	6,0	8,8	8,0	2,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Kapittel 3

Utviklingen i norsk industris konkurransevne

- *Den kostnadmessige konkurransevnen for industrien, målt ved relative timelønnskostnader for industriarbeidere i felles valuta, har svekket seg i løpet av de tre siste årene. I fjor anslås de relative timelønnskostnadene i felles valuta i industrien å ha økt med 2,9 prosent. Lønnskostnadene økte raskere i Norge enn hos handelspartnerne og kronen styrket seg*
- *Gjennomsnittlige timelønnskostnader for industrien i Norge i 2007 er anslått å ligge om lag 25 prosent høyere enn et handelsvektet gjennomsnitt av våre handelspartnere i EU. For industriarbeidere alene lå de norske kostnadene vel 41 prosent høyere. Det er knyttet usikkerhet og svakheter til tallene. Blant annet er pensjonskostnader bare delvis inkludert i statistikken.*
- *Lønnsomheten i industrien i Norge, målt ved tall fra nasjonalregnskapet, bedret seg fra 2004 til 2005 og ifølge foreløpige tall ytterligere fra 2005 til 2006.*
- *I ettertid kan utviklingen i industriens totale konkurransevne et stykke på vei avleses i utviklingen i markedsandelene for tradisjonelle varer på hjemme- og eksportmarkedene. Etter et betydelig fall i eksportmarkedsandelene på slutten av 1990-tallet, holdt markedsandelene seg relativt stabile i perioden 2000-2003. I perioden 2003-2006 ser disse imidlertid ut til igjen å ha blitt betydelig redusert.*

Den omfattende deltakelsen i det internasjonale varebyttet har gjort det mulig for Norge å oppnå en langt høyere materiell levestandard enn hva som ville vært mulig i en økonomi som var vesentlig mer skjermet mot utenlandsk konkurranse.

Fordelene ved det internasjonale varebyttet vil bli vesentlig redusert, hvis vi ikke samtidig kan sørge for en full og effektiv ressursutnyttelse, herunder full sysselsetting og en akseptabel inntektsfordeling. Land som deltar i det internasjonale vare- og tjenestebytet må over tid ha en rimelig balanse i utenriksøkonomien. *Et lands konkurransevne uttrykker derfor evnen til å opprettholde en rimelig balanse i utenriksøkonomien over tid, samtidig som en har full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling.*

Konkurransevnen for en næring karakteriserer evnen til å utvikle seg over tid. Dette beror på næringens lønnsomhet og dens evne til å trekke til seg investeringer. En lønnsom næring må kunne hevde seg i konkurranse med utenlandske bedrifter på produktmarkedene, og med andre norske næringer i arbeidsmarkedet. En kan ikke uten videre trekke slutninger fra utviklingen i konkurransevnen for en enkelt bedrift eller næring til utviklingen i konkurransevnen for et helt land. En økonomi i vekst og der det skjer omstillinger vil normalt være preget av ulik utvikling i konkurransevnen for de enkelte næringene. Videre kan en bedring i konkurransevnen for én næring, f.eks. gjennom subsidiering av innsatsfaktorene, gi en dårligere utnyttelse av ressursene samlet sett, og dermed ikke bedre konkurransevnen i samfunnsøkonomisk forstand. Det er derfor viktig å skille mellom konkurransevnen for enkelt næringer og for Norge som helhet.

Boks 3.1 Konkurransetsatte og skjermede næringer

Tradisjonelt har konkurransetsatte næringer blitt assosiert med industrien, mens skjermede næringer som regel har blitt assosiert med tjenesteproduserende næringer (varehandel, transporttjenester, finansiell tjenesteyting, annen privat tjenesteyting etc.). Økt globalisering, sterkere internasjonal konkurranse og lavere transportkostnader har imidlertid bidratt til at stadig større deler av norsk næringsliv utsettes for konkurranse fra utlandet.

Begrepene konkurransetsatte og skjermede næringer er nærmere drøftet i Holdenutvalgets rapport NOU 2000:21, vedlegg 8 (av professor Asbjørn Rødseth). I teorien blir skjermede næringer definert ved at de produserer varer eller tjenester som verken eksporteres eller importeres, mens konkurransetsatte næringer produserer varer eller tjenester som eksporteres eller importeres. Denne inndelingen kan ses i lys av en sontring mellom rotløse næringer og andre næringer. Rotløse næringer er næringer som ikke har noen naturlig geografisk forankring, og de kan dermed relativt enkelt flytte produksjonen til et annet land dersom dette viser seg lønnsomt.

For de konkurransetsatte næringene vil produsentprisene i stor grad bli bestemt på verdensmarkedet, mens produsentprisene i de skjermede næringene i større grad vil reflektere forholdet mellom tilbud og etterspørsel innenlands. I praksis er det imidlertid vanskelig å avgrense hvilke næringer som er konkurransetsatte og hvilke som er skjermede, fordi mange næringer er i en mellomstilling.

Rene konkurransetsatte næringer kjennetegnes av bedrifter som produserer for et internasjonalt marked ved hjelp av arbeidskraft som eneste lokale (ikke-mobile) produksjonsfaktor. (Bedriftene bruker også kapital, men er ikke bundet til å investere denne i Norge). For konkurransetsatte næringer vil utviklingen i lønnsnivået over tid bestemme om næringen blir værende i Norge eller ikke. Blir lønnsnivået for høyt sammenliknet med produktiviteten, reduseres lønnsomheten, noe som kan føre til at det ikke blir investert i nye arbeidsplasser. Lønnsnivået i de rene konkurransetsatte næringene binder samtidig opp lønnsnivået i resten av økonomien dersom en skal ha samme lønn for samme arbeid uavhengig av næring.

3.1 Indikatorer for industriens kostnadsutvikling

Økt globalisering, sterkere internasjonal konkurranse og lavere transportkostnader har medført at stadig større deler av norsk næringsliv utsettes for konkurranse fra utlandet. Mange tjenesteytende næringer, bygg og anlegg mv. har i de senere år blitt stilt overfor stadig sterkere konkurranse fra utenlandske tilbydere. Blant eksport- og importkonkurrerende næringer i fastlandsøkonomien er likevel fortsatt industrien den viktigste enkeltnæringen. En rimelig god evne for industrien til å konkurrere både ute og hjemme er dermed viktig for å realisere en balansert økonomisk utvikling. Dette behøver imidlertid ikke innebære at industriens konkurranseevne hele tiden må være like god. Da oljeinntektene kom inn i norsk økonomi, kunne kravet til balanse i utenriksøkonomien sikres med en mindre industrisektor. Men oljeinntektene innebærer ikke at konkurransetsatt sektor på varig basis kan ha svakere konkurranseevne enn konkurrentene hos handelspartnerne.

Lønnskostnadene er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene i næringslivet. Foruten lønnskostnadene vil andre kostnadskomponenter som energikostnader, kapitalkostnader,

transportkostnader og andre kostnader til innenlandsk produsert vareinnsats ha betydning for norske bedrifters muligheter til å kunne hevde seg i den internasjonale konkurransen. Videre vil produktivitetsutviklingen og offentlige avgifter og subsidier være av betydning for konkurranseevnen.

Utviklingen i industriens internasjonale konkurranseevne avhenger også av produktivitets- og kostnadsutviklingen i øvrige deler av norsk næringsliv. Disse næringene leverer vareinnsats, energi og kapitalvarer til industrien. Jo billigere disse leveransene kan skje, desto bedre blir industriens internasjonale konkurranseevne. Videre konkurrerer industrien med øvrige næringer om enkelte innsatsfaktorer, særlig arbeidskraft. Lavere lønninger og svekket lønnsomhet i andre næringer kan føre til at industriens konkurranseevne bedres ved at det blir lettere og billigere for industrien å skaffe arbeidskraft og kapitalvarer. Kostnadsutviklingen i industrien kan derfor ikke ses uavhengig av kostnadsutviklingen i norsk økonomi for øvrig. Videre kan det være vanskelig å overskue hvilke næringer som i framtiden vil være utsatt for internasjonal konkurranse.

Forutsigbare og stabile rammebetingelser kan også bidra til å styrke næringslivets konkurranseposisjon. For en liten, åpen økonomi som den norske vil det være svært vanskelig å oppnå en stabil realøkonomisk utvikling uten at en samtidig har en relativt stabil nominell utvikling, herunder at en unngår sterke utslag i valutakursen.

I dette kapitlet ser vi på noen utvalgte indikatorer for utviklingen i industriens konkurranseevne. I avsnitt 3.1 kommenteres utviklingen i hhv. lønnskostnader, kapitalkostnader og andre kostnader. Herunder presenteres også tall for lønnskostnadsutviklingen for markedsrettet virksomhet samlet. I avsnitt 3.2 presenteres tall for produktivitetsutviklingen. I avsnitt 3.3 kommenteres utviklingen i lønnsomheten. For å antyde noe om mulige nivåforskjeller i industriens kostnadsmessige konkurranseevne mellom land, omtales de totale lønnskostnadsnivåene for arbeidere i industrien i Norge og i andre land i avsnitt 3.4. For andre kostnadskomponenter er det vanskelig å finne brukbare tall for nivåammenlikninger. I avsnitt 3.5 gis det en oversikt over utviklingen i markedsandeler for tradisjonelle varer hjemme og ute.

3.1.1 Lønnskostnadsvekst

Lønnskostnadene er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene i norsk industriproduksjon. Målt som andel av verdiskapingen (bruttoproduktet) i industrien har lønnskostnadene utgjort om lag 70 prosent de siste ti årene.

Tabell 3.1 og figur 3.1 viser utviklingen i lønnskostnader per time for arbeidere i norsk industri og i industrien hos våre viktigste handelspartnere siden 1998. Ved å ta hensyn til valutakursendringer, kommer en fram til endringer i relative timelønnskostnader i felles valuta⁸. Tallene gir imidlertid ikke uten videre uttrykk for en enkel årsaks-virknings sammenheng. For eksempel vil en svekkelse av den norske kronen kunne påvirke den generelle prisutviklingen og bedriftenes inntjening, som i neste omgang kan påvirke lønnsveksten.

---

⁸ Utviklingen i industriens effektive valutakurs kan avvike betydelig fra kronens verdi mot enkeltvalutaer. Dette innebærer bl.a. at et veid gjennomsnitt ikke gir et fullstendig uttrykk for den endringen i konkurransesituasjonen de enkelte bedriftene eller bransjene står overfor.

Tabell 3.1 Timelønnskostnader for arbeidere i industrien. Prosentvis endring fra året før¹⁾

	Gj.snitt 1998											
	2007	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007*	
Vekst i lønnskostnader pr. time												
Norge	4,9	7,9	4,6	3,0	6,4	5,4	3,9	5,9	2,8	4,3	4,8	
Handelspartnerne	3,3	2,7	3,3	4,3	4,0	3,8	3,6	2,9	2,6	2,7	3,5	
Relativ timelønnskostnadsvekst i nasjonal valuta	1,5	5,0	1,3	-1,2	2,3	1,5	0,4	2,9	0,2	1,6	1,2	
Relativ timelønnskostnadsvekst i felles valuta	1,9	1,3	0,4	-3,2	5,7	9,6	-2,5	-0,8	4,9	1,1	2,9	
<i>Memo:</i>												
Valutakurs ²⁾	-0,3	3,7	0,9	2,1	-3,1	-7,4	3,0	3,8	-4,4	0,5	-1,7	

- 1) Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de som nå ligger til grunn for beregningen av industriens effektive valutakurs. Timelønnskostnadene gjelder arbeidere i industrien.
- 2) Industriens effektive valutakurs. Et positivt endringstall innebærer en effektiv svekkelse av norske kroner.
- *) For 2007 er veksten i timelønnskostnader for Norge satt lik veksten fra 1.-3. kvartal 2006 til 1.-3. kvartal 2007 i SSBs arbeidskraftskostnadsindeks for industrien

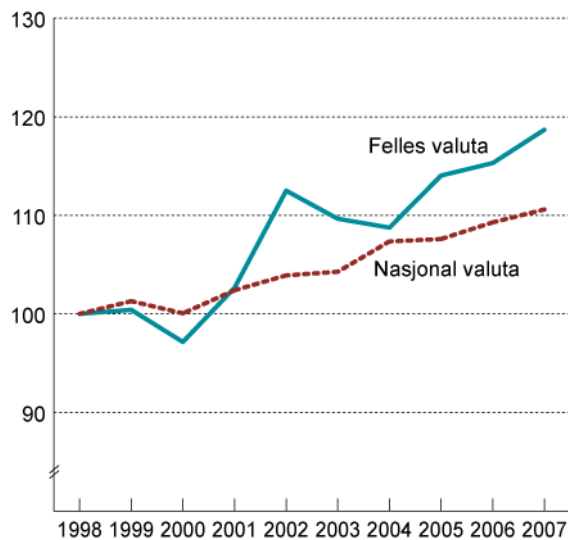
Kilder: Bureau of Labor Statistics (BLS), Eurostat, SSB, EU-kommisjonen og Beregningsutvalget.

I løpet av de siste ti årene har den kostnadmessige konkurranseevnen, målt ved relative timelønnskostnader i felles valuta, i gjennomsnitt svekket seg med 2 prosent per år. Svekkelsen må først og fremst ses i sammenheng med gjennomgående høyere lønnskostnadsvekst i Norge enn hos handelspartnerne. Forskjellen i lønnskostnadsvekst var på sitt høyeste i årene 1998 og 2004. For enkeltår har imidlertid valutakursen gitt sterke utslag i de relative lønnskostnadene, jf. figur 3.1. For eksempel var lønnskostnadsveksten i 2002 1,5 prosentpoeng høyere enn hos handelspartnerne. Styrkingen av kronekursen fra 2001 til 2002 førte imidlertid til at de relative lønnskostnadene målt i felles valuta økte med 9,6 prosent, jf. også omtale av kronekursutviklingen i vedlegg 3.

Veksten i timelønnskostnadene for arbeidere i norsk industri var om lag på linje med den hos handelspartnerne fra 2004 til 2005. En oppgang i kronens verdi medførte imidlertid at de relative timelønnskostnadene målt i felles valuta økte med 4,9 prosent. I 2006 falt kronens verdi med 0,5 prosent, samtidig som lønnskostnadsveksten i Norge igjen tiltok relativt til lønnskostnadsveksten hos handelspartnerne. Samlet sett medførte dette til en økning i de relative timelønnskostnadene dette året med ytterligere 1,1 prosent, målt i felles valuta. Den gjennomsnittlige veksten i relative timelønnskostnader for årene 2005 og 2006 sett under ett ble dermed på 3,0 prosent, målt i felles valuta. På bakgrunn av lønnskostnadstall fra bl.a. Eurostat⁹ og SSB anslås de relative lønnskostnadene i felles valuta i industrien å ha økt med 2,9 prosent i 2007.¹⁰

⁹ Eurostats tall dekker både arbeidere og funksjonærer i industrien. Utviklingen i lønnskostnadene for arbeidere og utviklingen i lønnskostnadene for alle ansatte i industrien kan være ulik. Tallene fra Eurostat dekker alle EU-landene i handelspartneraggregatet unntatt Italia. For Italia, samt for USA, Japan, Sør-Korea og Canada er det brukt anslag fra EU-kommisjonen, slik at beregningen samlet dekker knapt 93 prosent av Norges handelspartnerne i 2003, jf. boks 3.2. i NOU 2007:3 Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 2007.

¹⁰ Anslaget for veksten i lønnskostnader for Norge i 2007 inneholder også kostnadene knyttet til innføringen av obligatorisk tjenstepensjon (OTP).

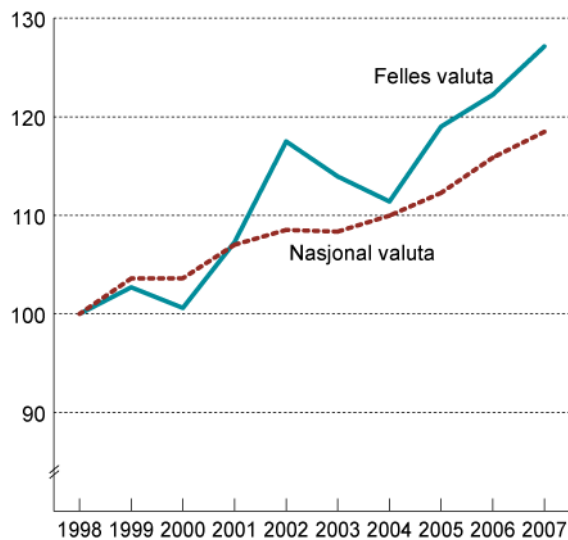
Figur 3.1 Relative timelønnskostnader for arbeidere i industrien, 1998 til 2007. Indeks 1998=100.

Kilde: BLS¹¹, SSB, Eurostat, EU-kommisjonen og Beregningsutvalget.

Utviklingen i nasjonalregnskapsbegrepet lønn per normalårsverk kan utvikle seg annerledes enn timelønnskostnadene bl.a. som følge av endringer i overtid, antall virkedager og sykefravær. Mens endringer i antall virkedager jevnes ut over tid, og således ikke har betydning for den underliggende utviklingen i relative lønnskostnader vis-à-vis utlandet, vil endringer i sykefravær, overtid, ferie mv. kunne gi uttrykk for reelle bidrag til utviklingen i lønnskostnadene, jf. boks 3.2.

Lønnskostnadene per ansatt i markedsrettet virksomhet i Norge økte akkumulert med 18,5 prosent mer i perioden 1998 til 2007 enn hos gjennomsnittet av våre handelspartnere, jf. figur 3.2. Styrking av kronen gjorde at de relative lønnskostnadene i felles valuta økte med 27,1 prosent i denne perioden. Mens kronen styrket seg over perioden sett under ett har den i enkeltår svekket seg og bidratt til fall i de relative lønnskostnadene. I 2003 og 2004 bidro en betydelig svekkelse av kronen til at de relative lønnskostnadene målt i felles valuta i gjennomsnitt falt med 2,6 prosent. Til tross for en kronesvekkelse på 0,5 prosent i 2006, medførte høyere lønnskostnadsvekst i markedsrettet virksomhet i Norge enn hos handelspartnerne til at de relative lønnskostnadene pr. ansatt i felles valuta økte med 2,7 prosent. I 2007 anslår OECD veksten i lønnskostnadene per ansatt i markedsrettet virksomhet hos våre handelspartnere til 3,5 prosent, mens de anslår veksten i lønnskostnadene i Norge til 5,8 prosent. En oppgang i kronens verdi bidro også til at de relative lønnskostnadene målt i felles valuta steg videre med 4,0 prosent.

¹¹ Kildematerialet dekker knapt 96 prosent av Norges handelspartnere i 2003.

Figur 3.2 Relative lønnskostnader per ansatt i markedsrettet virksomhet, 1998 til 2007, indeks 1998=100

Kilde: OECD¹² Economic Outlook 82 (publisert desember 2007), jf. tabell 4.4 i vedlegg 4.

OECD anslår veksten i lønnskostnader per ansatt i markedsrettet virksomhet til 3,5 prosent i 2008 målt i nasjonal valuta og vektet med Norges konkurransevekter. Veksten i lønnskostnader per ansatt i industrien er også av EU-kommisjonen anslått til 3,5 prosent i 2008 målt i nasjonal valuta og vektet med Norges konkurransevekter¹³.

Boks 3.2 Timelønnskostnader og årslønn

Timelønnskostnadene som omtales i dette kapittelet utgjør i hovedsak samlede lønnskostnader regnet per utførte timeverk. Lønnskostnadene inkluderer i prinsippet direkte lønnskostnader (alle lønnsutbetalinger inklusive overtidsgodtgjørelse og lønn under sykdom, fødselspermisjoner m.v. som betales av arbeidsgiver) og indirekte lønnskostnader (arbeidsgiveravgift, faktiske og beregnede pensjonsutgifter betalt av arbeidsgiver, samt naturallønn). Antall utførte timeverk regnes eksklusive fravær, som for eksempel ferie, permisjon og sykefravær, men inklusive overtid.

Årslønn for en lønnstakergruppe er definert som gjennomsnittlig årslønn for arbeidstakere som utfører et fullt avtalefestet normalt årsverk. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sykefravær, permisjoner m.v. Årslønnen kan dermed sies å gi et samlet uttrykk for veksten i de avtalte lønnsattsene for arbeidstakerne i gruppen som en betrakter.

Det følger av definisjonene ovenfor at bl.a. følgende forhold kan bidra til ulik utvikling i timelønnskostnader og årslønn:

- endringer i overtid
- endringer i betalt fravær, f.eks. sykefravær

¹² Kilden dekker knapt 94 prosent av Norges handelspartnere i 2003.

¹³ EU-kommisjonens AMECO database (Annual macro-economic database), mai 2007, (http://ec.europa.eu/economy_finance/db_indicators/db_indicators8646_en.htm) Anslagene gjelder vekst i lønn pr. sysselsatt i industrien. Kilden dekker knapt 93 prosent av Norges handelspartnere i 2003.

- endringer i antall virkedager, f.eks. pga. endringer i bevegelige helligdager og skuddår
- endringer i arbeidsgiveravgift og pensjonspremier
- endret sats for feriepengene

I tillegg til faktorene som er nevnt i strekpunktene ovenfor, vil forskyvninger i sysselsettingen mellom ulike regioner med forskjellig arbeidsgiveravgift bidra til at de samlede timelønnskostnadene for en lønnstakergruppe utvikler seg forskjellig fra årslønnen. Forskyvning i alderssammensetningen og endringer i antall som mottar pensjonsytelser fra bedriftene, vil også bidra til at timelønnskostnadene utvikler seg forskjellig fra årslønnen.

I nasjonalregnskapet opereres det med de to lønnsbegrepene lønn per normalårsverk og lønn per årsverk, jf. vedlegg 2. Tabell 3.2 gir en illustrasjon på hvordan ulike faktorer har bidratt til avvik mellom lønn per normalårsverk og lønnskostnader per utførte timeverk i Norge. Tallene for 2006 er beheftet med usikkerhet som følge av at anslagene for utvikling i overtid, skiftarbeid og trygde- og pensjonspremier (dvs. andre arbeidskraftskostnader i tabell 3.2) bygger på et svært foreløpig kildemateriale.

Tabell 3.2 Ulike faktorerers bidrag til avvik mellom lønn per normalårsverk og lønnskostnader per utførte timeverk i norsk industri. Bidrag i prosentpoeng

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Lønnskostnader pr. time, prosent	5,7	5,6	6,0	6,0	4,1	3,3	4,7	4,5
Lønn per normalårsverk, prosent	5,7	3,9	5,1	5,4	3,2	5,5	4,2	4,2
Avvik i prosentpoeng ¹⁾	0,0	1,7	0,9	0,6	0,9	-2,2	0,5	0,3
Anslag på bidrag til avvik i prosentpoeng. Endring i ²⁾ :								
- Fravær	0,4	0,2	0,0	0,3	0,5	-1,0	-0,7	0,3
- Overtid	-0,1	0,2	-0,2	0,3	0,6	-0,5	-0,2	-0,8
- Ferie	0,0	0,6	0,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
- Antall virkedager	-0,3	0,7	0,4	0,0	-0,4	-1,2	0,4	0,8
- Andre arbeidskraftskostnader (inkl. strukturendringer)	0,0	0,0	0,1	0,0	0,2	0,5	1,0	0,0

1) Positivt avvik innebærer at timelønnskostnadene øker mer enn lønn per normalårsverk

2) Økt fravær og ferieutvidelser vil bidra til høyere timelønnskostnader sammenliknet med lønn per normalårsverk. Økt overtid og flere virkedager vil trekke i motsatt retning.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Veksten i timelønnskostnadene var noe høyere enn veksten i lønn per normalårsverk i 2005. Endringer i regelverket for sykefravær forklarer en stor del av dette. Samtidig var det færre virkedager i 2005 enn i året før, hvilket også bidro til økte timelønnskostnader relativt til lønn per normalårsverk. En reduksjon i sykefraværet fra 2004 til 2005 trakk på den annen side isolert sett ned veksten i timelønnskostnadene i forhold til veksten i lønn per normalårsverk. Fra 2005 til 2006 gikk antallet virkedager ned, samtidig som sykefraværet økte. Begge disse faktorene bidro til at timelønnskostnadene økte i forhold til lønn per normalårsverk. Bruken av overtid økte i samme periode, noe som isolert sett bidro til lavere vekst i timelønnskostnadene enn i lønn per normalårsverk. Samtidig bidro trolig innføringen av OTP noe til å trekke lønnskostnadene opp relativt til lønn per normalårsverk. Samlet sett anslår utvalget at timelønnskostnadene økte 0,3 prosentpoeng mer enn lønn per normalårsverk i 2006.

3.1.2 Andre kostnader

I tillegg til lønnskostnadene er kostnadene ved bruk av innsatsfaktorer og kapital viktige for industrien. Tabell 3.3 gir en oversikt over indikatorer som kan antyde noe om den relative kostnadsutviklingen for renter, priser og energikostnader.

Kapitalkostnadene kan i teorien gjenspeiles i den såkalte brukerprisen på kapital. Brukerprisen tar hensyn til markedsprisen på kapitalutstyret, kostnadene ved å binde kapital i bedriften, kapitalslitet og reglene for bedrifts- og kapitalbeskatning. Brukerprisen på kapital er vanskelig å måle i praksis, men en har data for enkelte viktige komponenter i brukerprisen som f.eks. renter.

I lys av den tettere integrasjonen i de internasjonale kapitalmarkedene, er det mindre grunn til å vente at kostnadene for bedriftene ved å ta opp lån skal være vesentlig annerledes i Norge enn i andre land. Likevel er det en klar tendens til at mange bedrifter låner mest i nasjonal valuta. Dette gjelder særlig små og mellomstore bedrifter som produserer for hjemmemarkedene, hvor tilbud av kreditt forutsetter god lokal kunnskap om marked og aktører. Det kan også være rasjonelt å ha gjeld i nasjonal valuta siden andre kostnader og inntekter er i nasjonal valuta. Også slike bedrifter kan imidlertid møte internasjonal konkurranse. Det kan derfor være relevant å sammenlikne lånekostnadene i norske kroner med lånekostnadene i gjennomsnittet av våre handelspartnere. I så fall må en også korrigere for endringer i verdien på den norske kronen i forhold til valutaene til våre handelspartnere.

De siste ti årene har nominelle renter i gjennomsnitt ligget noe høyere i Norge enn hos handelspartnerne. Rentenivået i Norge falt markert gjennom 2003, holdt seg så relativt stabilt gjennom 2004 og 2005 før det igjen økte i løpet av 2006 og 2007. Tremåneders pengemarkedsrente i Norge var 4,9 prosent som gjennomsnitt i 2007, mot 2,0 prosent i 2004. I årene 2005 og 2006 var norske 3 måneders pengemarkedsrenter henholdsvis 0,3 og 0,2 prosentpoeng lavere enn tilsvarende rente hos handelspartnerne. I løpet av 2007 passerte imidlertid de norske korte pengemarkedsrentene de hos handelspartnerne, og var som gjennomsnitt for året 0,6 prosentpoeng høyere. En styrking av kronekursen bidro i 2005 og 2007 isolert sett til å øke bedriftenes lånekostnader i Norge i forhold til handelspartnerne., jf. tabell 3.3.

Utviklingen i renteindikatoren vil ikke fullt ut reflektere forskjeller i bedriftenes lånekostnader i eget land. For det første låner bedriftene i liten grad direkte i pengemarkedet. For det andre foregår en stor del av næringslivets opplåning både i Norge og andre land med lengre rentebindingstid. Omfanget av opplåning i utenlandsk valuta må bl.a. ses i sammenheng med bedriftenes eksponering på inntekts- og utgiftssiden. Graden av rentebinding kan også variere mellom land. Et tredje forhold er at den indikatoren som er stilt opp i tabellen, ikke tar hensyn til forskjeller i skattesystemene mellom land, som også er viktig for å vurdere bedriftenes kapitalkostnader. Særlig i 2007, et år med store svingninger i likviditetspremier og økte risikopremier, vil renteindikatoren i tabell 3.3 være mer usikker enn vanlig som indikator for bedriftenes faktiske lånekostnader.

Lønnsutviklingen i industrien setter gjerne et visst mønster for andre næringer og dermed for prisene på de varene og tjenestene som blir levert til industrien. Tabell 3.3 viser utviklingen i prisnivået i Norge i forhold til handelspartnerne. Som indikator for prisutviklingen på innsatsvarer har en i mangel av brukbare pristall for leveranser til bedriftene benyttet konsumprisindeksen i Norge og hos handelspartnerne. Over tid kan en imidlertid regne med at det er en viss parallellitet i prisutviklingen. I løpet av de siste ti årene har prisveksten hos handelspartnerne vært på linje med konsumprisveksten i Norge. I 2006 førte bl.a. sterk elektrisitetsprisvekst i Norge til at konsumprisveksten i Norge var høyere enn hos

handelspartnerne. I 2007 bidro reduserte elektrisitetspriser til at konsumprisveksten i Norge gikk ned, samtidig som bl.a. økte matpriser trakk konsumprisveksten opp hos handelspartnerne, jf. også omtalen av den harmoniserte konsumprisindeksen i kapittel 2.

Energikostnader, spesielt knyttet til elektrisk kraft, er av stor betydning for konkurranseevnen for deler av norsk industri. Kostnadene for elektrisitet er vesentlig lavere i Norge enn hos handelspartnerne. I 2006 var gjennomsnittlig pris på elektrisitet til industrien i Norge 42 prosent av gjennomsnittsprisen hos våre viktigste handelspartnere. I løpet av de siste ti årene har imidlertid prisveksten på elektrisitet for norsk industri vært høyere enn hos handelspartnerne, målt i felles valuta. Oppgangen skyldes i hovedsak høyere prisvekst, ikke valutakursendringer. Fra år til år vil imidlertid kronekursen kunne påvirke tallene til dels betydelig.

Avgifter og subsidier som knyttes direkte til bruk av arbeidskraft, f.eks. arbeidsgiveravgift, fanges opp i lønnskostnadene, slik de måles i dette kapitlet. Andre avgifter og subsidier fanges imidlertid ikke opp, f.eks. CO₂-avgifter. Slike avgifter og subsidier vil også påvirke konkurranseevnen, men det er vanskelig å framskaffe sammenliknbare tall mellom land.

Tabell 3.3 Andre kostnader. Prosentvis endring fra året før¹⁾

	Gj.snitt 1991- 2000 ⁴⁾	Gj.snitt 1998- 2007 ⁵⁾	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
<i>Nominelle korte renter, nivå²⁾:</i>												
Norge	6,9	4,9	5,8	6,5	6,7	7,2	6,9	4,1	2,0	2,2	3,1	4,9
Handelspartnerne	6,2	3,6	4,6	3,4	4,7	4,5	3,7	2,8	2,5	2,6	3,3	4,3
Rentedifferanse korr. for endringer i valutakurs	-0,1	1,6	-2,5	2,1	-0,1	5,9	11,3	-1,7	-4,2	4,3	-0,6	2,3
<i>Konsumpriser:</i>												
Norge	2,3	1,9	2,2	2,3	3,1	3,0	1,3	2,5	0,4	1,6	2,3	0,8
Handelspartnerne	3,3	1,9	1,6	1,6	2,0	2,5	2,1	1,8	1,6	1,7	1,9	2,2
Relative konsumpriser i nasjonal valuta	-0,9	0,1	0,7	0,7	1,1	0,5	-0,7	0,6	-1,1	-0,1	0,4	-1,4
Relative konsumpriser i felles valuta	-1,6	0,4	-2,9	-0,1	-0,9	3,8	7,2	-2,3	-4,7	4,5	-0,1	0,3
<i>Industriens el.priser i øre pr. kWh:</i>												
Norge	15,0	18,5	14,1	15,8	15,7	17,7	17,6	19,2	20,3	21,6	25,2	
Handelspartnerne	47,0	48,5	46,7	44,9	44,8	45,1	41,9	51,7	51,4	50,9	60,1	
Relative elektrisitetspriser, prosent ³⁾	31,9	38,0	30,2	35,2	35,0	39,2	42,0	37,2	39,5	42,5	41,9	

1) Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er som beskrevet i boks 3.2.

2) Tremåneders pengemarkedsrenter.

3) Nivået på prisen i Norge i prosent av nivået for handelspartnerne.

4) 1993-2000 for industriens el.priser

5) 1998-2006 der det ikke finnes tall for 2007.

Kilder: International Energy Agency, IMF, Statistisk sentralbyrå, OECD, Reuters EcoWin og Beregningsutvalget.

3.2 Produktivitetsutviklingen

I denne rapporten er ikke produktivitetstallene for industrien hos handelspartnerne oppdatert. Dette skyldes at omlegginger i statistikkproduksjonen i OECD har medført store forsinkelser i publiseringen av data. Ifølge OECD vil statistikken oppdateres i løpet av første halvdel av 2008. Av samme grunn er heller ikke figur 3.3 og figur 3.4 oppdatert siden forrige rapport.

Målt ved relative timelønnskostnader har den kostnadmessige konkurranseevnen i industrien svekket seg betydelig i løpet av de siste ti årene. Høy produktivitetsvekst innenlands kan i prinsippet motvirke denne svekkelsen. Produktivitetsveksten i norsk industri, målt ved bruttoprodukt per timeverk, var imidlertid lavere enn hos handelspartnerne fram til årtusenskiftet. I perioden 2001-2003 synes utviklingen i Norge å ha vært bedre enn hos handelspartnerne, jf. tabell 3.4. Produktivitetsveksten i norsk industri holdt seg høy også i de neste tre årene, med en gjennomsnittlig vekst i bruttoprodukt per timeverk på 4,2 prosent. Foreløpige tall for de tre første kvartalene i 2007 tyder imidlertid på at veksten nå er dempet betydelig. Fra de tre første kvartalene i 2006 til de tre første kvartalene i 2007 økte produktiviteten, målt ved bruttoproduktet per utførte timeverk, med 0,5 prosent.

Måleproblemer knyttet til produktivitetstallene indikerer imidlertid at deler av svekkelsen i tiden fram til årtusenskiftet ikke er reell, jf. nærmere redegjørelse i Beregningsutvalgets rapport NOU 1996:4. Dersom en ser på utviklingen i relativ produksjon per utførte timeverk, er produktivitetsveksten mer på linje med handelspartnerne.

Usikkerheten i produktivitetsutviklingen er i hovedsak knyttet til to forhold. For det første kan det være metodiske problemer knyttet til målingen av bruttoproduktet i faste priser. Datagrnnlaget for nasjonalregnskapsstatistikken og metoder for bl.a. deflatering varierer mellom ulike lands nasjonalregnskap. Videre er det en tendens til betydelige revisjoner i produktivitetstallene i ettertid. De foreløpige regnskapene baseres på relativt summarisk behandling av korttidsindikatorer, som for eksempel produksjonsindeksen. Senere regnskapsbaserte nasjonalregnskapstall kan dermed avvike forholdsvis mye fra foreløpige tall.

For det andre kan tallene for gjennomsnittlig relativ produktivitet i industrien gi et misvisende bilde. Ulik produktivitetsutvikling mellom næringer kombinert med ulik industristruktur mellom land kan gi opphav til forskjeller. Analyser av produktivitetsutviklingen i industrien i Norge og Sverige på et mer disaggregert nivå tyder på dette kan være en viktig faktor i forhold til den relative utviklingen mellom enkeltland, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2001:17.

Tabell 3.4 Utviklingen i arbeidskraftsproduktiviteten. Prosentvis endring fra året før ¹⁾

	Gjennomsnitt			1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007*
	1981-1990	1991-2000	1997-2006 ²⁾											
<i>Produktiviteten målt ved produksjon</i>														
<i>Hele økonomien</i>														
- Fastlands-Norge	2,3	3,1	3,1	4,8	3,1	2,8	2,3	4,4	2,1	2,5	2,4	3,7	2,5	1,6
<i>Industrien</i>														
- Norsk industri	3,8	2,7	3,8	3,9	3,4	3,6	0,8	5,6	3,1	4,0	4,6	5,5	3,1	0,1
- Handelspartnerne	2,7	4,0	3,7	5,7	4,7	4,6	6,5	0,5	1,6	2,4				
- Relativ produktivitet	1,1	-1,2	-0,2	-1,6	-1,2	-1,0	-5,4	5,0	1,4	1,6				
<i>Produktiviteten målt ved bruttoprodukt ³⁾</i>														
<i>Hele økonomien</i>														
- Fastlands-Norge	1,8	2,3	2,5	2,5	1,5	1,8	3,6	3,3	1,8	3,5	1,8	3,1	1,8	1,2
- Handelspartnerne	2,1	2,2	2,0	2,3	1,7	2,0	2,9	1,1	2,3	2,1	2,2	1,8	2,1	
- Relativ produktivitet	-0,2	0,0	0,5	0,2	-0,2	-0,1	0,7	2,3	-0,4	1,4	-0,3	1,3	-0,3	
<i>Industrien</i>														
- Norsk industri	2,3	0,7	3,1	0,2	-2,6	3,5	3,1	2,8	2,8	8,7	5,9	3,5	3,3	0,5
- Handelspartnerne	2,4	3,4	3,5	5,6	3,7	3,8	5,7	-0,4	3,1	3,1				
- Relativ produktivitet	-0,1	-2,6	-0,9	-5,2	-6,1	-0,3	-2,4	3,2	-0,3	5,4				

1) Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er som beskrevet i boks 3.2.

2) 1997-2003 der tall for 2004-2006 ikke er tilgjengelig.

3) Bruttoprodukt i basisverdi.

*) Anslaget for 2007 er satt lik veksten fra 1. - 3. kvartal 2006 til 1. - 3. kvartal 2007 i det kvartalsvise nasjonalregnskapet

Kilder: Statistisk sentralbyrå, OECD og Beregningsutvalget.

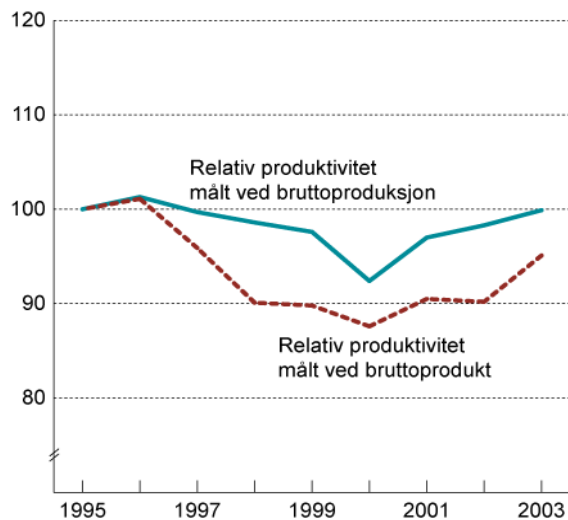
Dersom en ser på utviklingen i bruttoprodukt pr. timeverk i løpende priser regnet i felles valuta, har utviklingen i norsk industri vært mer positiv, jf. figur 3.4. Dette gjenspeiler sterkere prisvekst på norske industriprodukter enn hos handelspartnerne. Det kan være flere årsaker til at nasjonalregnskapstallene viser en sterkere prisutvikling for norske industriprodukter, bl.a.:

- Norsk industri lager i stor grad produkter der prisene i sterkere grad har holdt seg oppe sammenliknet med næringer der produktivitsveksten er høy.
- Skjerming av enkelte deler av norsk industri kan gjøre det mulig å ha høy prisvekst
- Målemetodene i nasjonalregnskapet i Norge og hos handelspartnerne kan være ulike.

En analyse av utviklingen i arbeidskraftsproduktiviteten i industrien med utgangspunkt i mer disaggregerte tall (dvs. tall for de enkelte industrinæringer) for Norge, Sverige og Tyskland tyder på at norsk industri samlet har hatt en relativt svak produktivitsutvikling på 1990-tallet. Undersøkelsen viser imidlertid at noe av produktivitsforskjellen mellom norsk og svensk industri på 1990-tallet kan tilskrives forskjeller i produktsammensetning, jf. nærmere redegjørelse i beregningsutvalgets rapport NOU 2001:17, vedlegg 6.

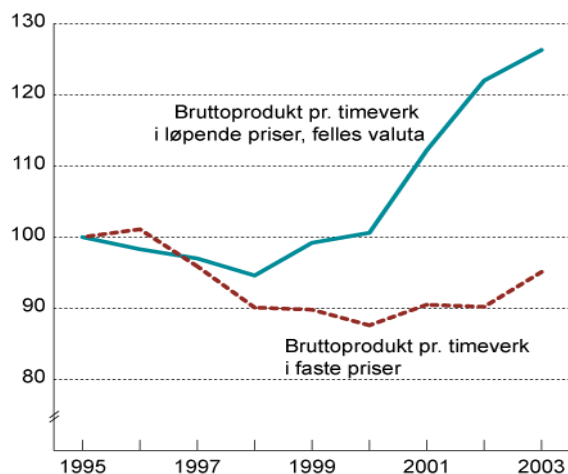
Produktivitsveksten i Fastlands-Norge var lavere enn hos handelspartnerne på 1980-tallet, men har deretter tatt seg betydelig opp, jf. tabell 3.4. På 1990-tallet holdt produktivitsveksten hos handelspartnerne seg på om lag det samme nivået som på 1980-tallet, samtidig som bl.a. strukturendringer og teknologisk framgang i varehandel og enkelte andre tjenesteytende næringer bidro til å trekke produktivitsveksten i Fastlands-Norge opp. I perioden 1999-2006 har sterk produktivitsvekst også i industrien bidratt til å trekke produktivitsveksten i fastlandsøkonomien videre opp. I denne perioden var produktivitsveksten i Fastlands-Norge i gjennomsnitt 2,6 prosent, eller ½ prosentpoeng høyere enn hos handelspartnerne. Foreløpige tall for 2006 og 2007 kan tyde på at

produktivitetsveksten i fastlandsøkonomien har dempet seg av. Fra 1.-3. kvartal 2006 til 1.-3. kvartal 2007 økte produktiviteten målt ved bruttoproduktet med 1,2 prosent, etter å ha vokst med 1,8 prosent fra 2005 til 2006.

Figur 3.3 Relativ produktivitet i industrien målt ved produksjon og bruttoprodukt. 1995 til 2003. Indeks 1995=100.

Kilder: OECD og Statistisk sentralbyrå.

Figur 3.4 Relativ utvikling i bruttoprodukt pr. timeverk i industrien. 1995 til 2003. Faste priser og løpende priser i felles valuta. (Indeks 1995=100.)

Kilder: OECD og Statistisk sentralbyrå.

3.3 Indikatorer for utviklingen i lønnsomheten

Det er en nær sammenheng mellom utviklingen i konkurranseevnen og lønnsomheten i næringslivet. Høyere lønnskostnader, lavere produsentpriser eller svakere produktivitetsutvikling er faktorer som isolert bidrar til svekket konkurranseevne og lavere lønnsomhet. Motsatt bidrar lavere lønnskostnader, høyere produsentpriser eller sterkere produktivitetsutvikling isolert til bedret konkurranseevne og høyere lønnsomhet.

I løpet av de siste ti årene sett under ett har lønnsomheten i norsk industri økt betydelig, til tross for svekkelsen av den kostnadmessige konkurranseevnen i denne perioden. Dette henger bl.a. sammen med at norsk industri har opplevd raskere prisvekst for sine produkter enn for sine innsatsvarer, og dermed hatt en betydelig ”terms of trade”-gevinst, jf. også

drøftingen i avsnitt 3.2. En nærmere beskrivelse av de ulike lønnsomhetsmålene er gitt i boks 3.3.

Lønnsomheten kan måles både ved makroøkonomiske og bedriftsøkonomiske mål, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2000:25. Makromålene tar utgangspunkt i sentrale nasjonalregnskapssammenhenger mellom innenlandsk verdiskaping og produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. De bedriftsøkonomiske målene tar utgangspunkt i nøkkeltall fra ordinære regnskaper. Det er til en viss grad samsvar mellom de to lønnsomhetsmålene, men forskjeller mellom nasjonalregnskapet og regnskapsstatistikken vil bidra til avvik.

Boks 3.3 Indikatorer for lønnsomhetsutviklingen

Lønnsomheten kan måles både ved makroøkonomiske og bedriftsøkonomiske mål, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2000:25:

Makroøkonomiske lønnsomhetsmål

- I) driftsresultatandel = driftsresultat/ totale faktorinntekter
- II) kapitalavkastningsraten = driftsresultat/ verdien av kapitalbeholdningen

Driftsresultatandelen fanger opp sentrale forhold som påvirker lønnsomheten. F.eks. vil økende lønnskostnader føre til redusert driftsresultatandel, noe som isolert sett innebærer redusert lønnsomhet og svekket konkurranseevne.

Kapitalavkastningsraten er en indikator for hvor mye kapitaleierne får igjen i forhold til innsatsen (innskutt realkapital).

Bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål

- III) driftsmargin = driftsresultat / driftsinntekter
- IV) totalrentabilitet = (resultat før ekstraordinære poster + finanskostnader) / totalkapital
- V) egenkapitalandel = egenkapital pr. 31.12 / sum eiendeler pr. 31.12

Driftsmarginen kan beregnes brutto eller netto, dvs. henholdsvis før og etter ordinære avskrivninger. I internasjonale sammenlikninger brukes ofte brutto driftsmargin pga. ulike avskrivningsregler i forskjellige land. Ulik kapitalinnsats og ulik omløpshastighet for kapitalen i ulike bransjer innebærer at identiske driftsmarginer kan gi forskjellig kapitalavkastning. Driftsmargin er dermed mer egnet til å analysere utviklingen i lønnsomheten innen en bransje, enn utviklingen i lønnsomheten mellom ulike bransjer.

Totalrentabiliteten beregnes som resultatet i forhold til kapitalen i bedriften. Det er resultatet inklusive kostnader knyttet til lånefinansieringen som er relevant for å beregne avkastningen på hele kapitalen. For totalrentabiliteten måles resultatet uavhengig av om kapitalen er finansiert av egenkapitalen eller av lånte midler. Totalrentabilitetsmålet svarer i prinsippet til makrolønnsomhetsmålet *kapitalavkastningsraten*. Ulike metoder for å beregne verdsettingen av realkapitalen mv. i regnskapsstatistikken og nasjonalregnskapet bidrar imidlertid til at det ikke nødvendigvis er samsvar mellom tall basert på disse to lønnsomhetsmålene.

God lønnsomhet ett bestemt år vil ikke nødvendigvis innebære noen garanti for god lønnsomhet i fremtiden dersom lønnsomheten i det bestemte året skyldes en forbigående oppgangskonjunktur. Generelt, og spesielt i sykliske og svært konkurranseutsatte bransjer eller i bransjer med stor forretningsmessig risiko, vil en tilfredsstillende soliditet være nødvendig for å sikre bedriftens eksistens gjennom

konjunkturforløpet. Soliditeten måles ofte ved *egenkapitalandelen*. Ulike bransjer krever ulik soliditet fordi risikoen i ulike bransjer er forskjellig.

Vedleggstabell 4.6 i vedlegg 4 viser makroøkonomiske indikatorer for lønnsomhetsutviklingen i Norge og utlandet. I industrien tyder tallene på en moderat nedgang i lønnsomheten fra 2001 til 2002, noe som må ses i sammenheng med styrkingen av kronkursen og høy timelønnskostnadsvekst i denne perioden. Nasjonalregnskapstallene viser en klar bedring av industriens lønnsomhet i 2003 og 2004, og en mer moderat oppgang i 2005, jf. også avsnitt 6.3. Foreløpige nasjonalregnskapstall indikerer at lønnsomheten steg betydelig fra 2005 til 2006. Grunnet endringer i føringen av nasjonalregnskap internasjonalt er lønnsomhetstall for industrien hos handelspartnerne ikke oppdatert i denne publikasjonen. Lønnsomheten for hele fastlandsøkonomien har siden slutten av 1990-tallet bedret seg relativt til hos handelspartnerne. Tallene tyder på at nivået på lønnsomheten ligger noe lavere i Norge enn hos handelspartnerne. Det er imidlertid stor usikkerhet knyttet til slike nivåsammenlikninger, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2000:25. Fra 2004 til 2005 økte lønnsomheten både i Fastlands-Norge og hos handelspartnerne, målt ved brutto driftsresultat. Foreløpige nasjonalregnskapstall tyder på en svak nedgang i lønnsomheten i 2006, både i fastlandsøkonomien og hos handelspartnerne. .

Vedleggstabell 4.7 viser utviklingen i bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål for industrien i Norge og utvalgte land for perioden 1997-2006. Mens lønnsomheten i norsk industri viste en synkende tendens i perioden fram til 1999, økte lønnsomheten moderat i gruppen med utvalgte EU-land. Lønnsomheten i norsk industri falt dermed relativt til lønnsomheten i de utvalgte EU-landene. Lønnsomheten i både norsk og europeisk industri falt i perioden 2000-2002, målt ved både driftsmarginen og totalrentabiliteten. Nedgangen i lønnsomheten i denne perioden må trolig ses i sammenheng med markert lavere vekst i verdensøkonomien. Lønnsomheten i industrien i USA økte imidlertid fra 2001 til 2002 og tok seg videre opp i 2003. I 2003 kan tallene tyde på at lønnsomheten i Norge tok seg svakt opp igjen, samtidig som lønnsomheten i de utvalgte europeiske landene gikk noe ned. Lønnsomheten bedret seg både for industrien i de utvalgte EU-landene, Norge og USA fra 2003 til 2005. Foreløpige tall viser at lønnsomheten i Norge tok seg ytterligere opp i 2006.

3.4 Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftkostnader i Norge og i andre land

3.4.1 Innledning

De nordiske forhandlings- og lønnsdannelsesmodellene i privat sektor har skilt relativt skarpt mellom arbeidere og funksjonærer. Fordi det er vanskelig å få verifisert sammenlignbarheten og kvaliteten av lønnsstatistikk mellom landene for alle sektorer, begrenser man seg til å sammenligne grupper hvor klassifikasjonsstandardene er noenlunde like landene imellom og hvor praksis i innsamling (for eksempel lønnsbegreper) er noenlunde de samme.

Nye produksjonsprosesser innen industrien har bidratt til at arbeidsinnholdet for mange industriarbeidsplasser har endret seg kraftig. Funksjonærene utgjør en stadig større andel av lønsmassen også i industribedrifter og avgrensningen mellom funksjonærer og arbeidere er heller ikke lengre så tydelig som tidligere. I NHO-bedrifter utgjorde lønnssummen for industrifunksjonærer i 2006 i overkant av 52 prosent av lønnssummen totalt i industrien. Denne andelen har steget jevnt de siste årene, men stoppet noe opp fra 2006 til 2007. For funksjonærer avtales det sentrale tillegg bare for en begrenset gruppe, men også i den lokale og individuelle lønnsdannelsen kan kollektive føringer ha betydning.

I tillegg til lønnskostnadssammenligninger mellom industriarbeidere (kap.3.4.2), presenteres også tall for industriarbeidere og industrifunksjonærer samlet (kap.3.4.3). Selv om kildematerialene er noe ulike, mener utvalget at sammenligningen kan gi et bilde av kostnadsforskjellene mellom land for alle ansatte innenfor industrien selv om forskjellene kan være basert på ulik yrkessammensetning. I avsnitt 3.4.2 og 3.4.3 sammenliknes de norske timelønnskostnadene med et vektet gjennomsnitt for utvalgte EU-land, som dekker drøyt 81 prosent av Norges handelspartnere. I sammenligningen mellom land vil også arbeidstiden og de indirekte personalkostnadene være forskjellige for arbeidere og funksjonærer landene imellom. Også fordelingen mellom antall funksjonærer og antall arbeidere og yrker varierer mellom land.

I boks 3.5 drøfter utvalget noen metodiske forskjeller som kan ha betydning for de relative forskjellene.

3.4.2 Timelønnskostnader for industriarbeidere pr. arbeidet time og lønnsstrukturen mellom land basert på direkte nivå-tall fra Bureau of Labor Statistics (BLS).

Industriarbeidergruppen antas i statistikk-sammenheng å være en relativt homogen gruppe mellom landene. Bureau of Labor Statistics har foretatt sammenligninger for industriarbeidere mellom en rekke land i en årrekke. For norske/nordiske industriarbeidere avtales vanligvis sentrale tillegg, mens for funksjonærer avtales sentrale tillegg bare for en begrenset gruppe. Kollektive føringar kan likevel ha stor betydning også for den lokale og individuelle lønnsdannelsen for alle grupper.

TBU har tidligere presentert nivå-tall for lønn og lønnskostnader pr. arbeidet time for industriarbeidere. I januar 2008 kom BLS med nye og reviderte lønnskostnadstall for industriarbeidere frem til 2006, basert på en gjennomgang av ulike lønnskostnadselementer. BLS har revidert lønnskostnadsnivåene pr. arbeidet time for noen land i forhold til norske lønnskostnader presentert i NOU 2007:3 også bakover i tid. Samtidig tar TBU Østerrike inn i sammenligningen. Revisjonen innebærer at norske lønnskostnader for industriarbeidere i revideres noe ned fra 2001, for eksempel for 2005 fra 39 prosent over konkurrentene til 37 prosent over konkurrentene (jf. tabell 3.5).

I tabellene 3.5 til 3.7 sammenliknes lønnskostnader pr. arbeidet time for norske industriarbeidere med 15 europeiske land. Denne gruppen av land regnes som relevant i sammenligningen av relativt lønnskostnadsnivå mellom landene. Foruten revisjon av lønn, arbeidstid og indirekte personalkostnader fra BLS, er beregningene i tabell 3.5, 3.6 og 3.7 basert på valutakurser for omregning til norske kroner. I sammenvektingen er landene vektet sammen ved hjelp av Norges konkurransevekter, jf. boks 3.2 i NOU 2007:3 Om grunnlaget for inntektsoppjørene 2007.

Alle lønns-elementer som grunnlønn, bonus, uregelmessige tillegg og overtid er tatt med i lønnsbegrepet for industriarbeidere. Alle lønninger er omregnet til timefortjeneste pr. arbeidet time. I tillegg er indirekte personalkostnader pr. arbeidet time med og spesifisert i tabell 3.7. Ferie og annet fravær er således utlignet pr. arbeidet time på samme måte som andre indirekte personalkostnadselementer.

Endringene av relativt lønnsnivå fra 2006 til 2007 er beregnet ved at nivået for 2006 er framskrevet ved hjelp av arbeidskraftkostnadsindekser, korrigeret for valutakursendringer. Arbeidskraftkostnadsindeksene dekker alle ansatte i industrien og denne brukes også i

fremskrivningen for industriarbeidere. For Italia er EU-kommisjonens anslag for vekst i lønnskostnader per ansatt i industrien lagt til grunn. Usikkerheten i fremskrivningen for 2007 vil ikke endre nivåforskjellene i nevneverdig grad.

I forhold til gjennomsnittet for alle grupper av land i tabell 3.5, økte lønnskostnadsnivået for industriarbeidere i Norge sterkere i alle årene fra 1995 til 2002, målt i felles valuta. Fra 2002 til 2004 bidro lav lønnskostnadsvekst i Norge og endrede valutakurser til en viss reversering av den sterke veksten i relativt lønnskostnadsnivå. Tallene for 2005 og senere tyder på at denne utviklingen har snudd med kraftig økte relative lønnskostnader. Lønnskostnadsnivået for norske industriarbeidere lå i 2006 39 prosent høyere enn gjennomsnittet av konkurrentland. For 2007 er anslaget 41 prosent høyere lønnskostnader pr. arbeidet time for norske industriarbeidere.

Tabell 3.5 Lønnskostnader for industriarbeidere i Norge i forhold til grupper av land (Handelsveide grupper av land=100)

	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Alle ¹⁾	113	120	127	139	133	130	137	139	141
Nordiske land ²⁾	109	110	120	129	121	119	125	126	128
Euroland ³⁾	104	123	125	137	129	128	135	137	141

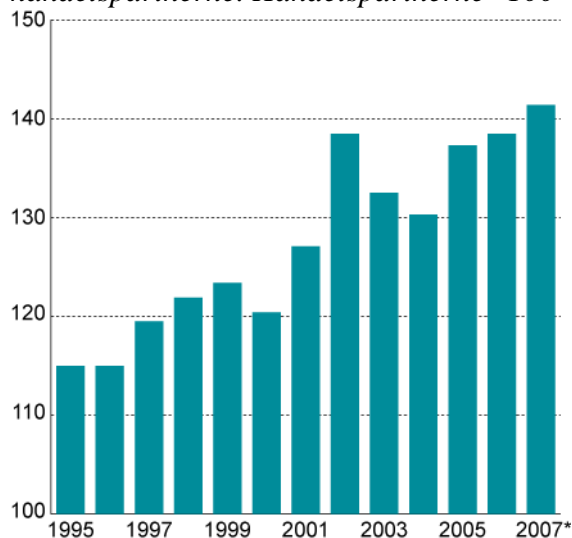
¹⁾ Jf. land inkludert i tabell 3.6

²⁾ Danmark, Sverige og Finland

³⁾ Tidligere Euroland i tabellen: Tyskland, Finland, Nederland, Belgia, Frankrike, Irland, Italia, Spania, Portugal og Østerrike

Kilder: Bureau of Labor Statistics (BLS), Eurostat, SSB, EU-kommisjonen og Beregningsutvalget.

Figur 3.5 Lønnskostnader per arbeidet time for industriarbeidere i Norge i forhold til handelspartnerne. Handelspartnerne=100

*Foreløpig tall. Landene som er inkludert fremkommer i tabell 3.6.

Kilde: Bureau of Labor Statistics(BLS), Eurostat, SSB, EU-kommisjonen og Beregningsutvalget.

Tabell 3.6. Lønnskostnader¹⁾ for voksne industriarbeidere i felles valuta²⁾. Indeks Norge=100

	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Norge	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Danmark	101	95	92	85	91	92	88	86	85
Tyskland	121	100	96	87	91	91	85	83	80
Nederland	97	86	85	79	84	85	81	79	77
Sverige	87	92	81	76	81	83	78	77	77
Belgia	103	89	84	78	81	82	78	78	76
Østerrike	102	84	81	74	78	78	75	74	72
Finland	91	79	77	70	74	76	72	73	71
Storbritannia	55	74	72	66	65	68	66	66	64
Irland	57	59	60	56	60	62	62	63	62
Italia	67	64	62	57	62	65	62	61	60
Frankrike	77	68	66	60	63	64	61	61	59
Spania	51	47	46	43	46	47	46	46	45
Portugal	21	20	19	18	19	19	19	19	18
Tsjekkia		13	13	14	14	15	15	17	17
Polen		12	14	12	11	11	12	12	13

¹⁾ Lønnsbegrepet er lønn og indirekte personalkostnader per arbeidet time.

²⁾ Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser

³⁾ Av mangel på data fra lønnsnivå i lokal valuta fra BLS for 2007, er nivået for 2006 framskrevet ved hjelp av arbeidskraftkostnadsindekser fra Eurostat og SSB, korrigert for valutakursendringer. Arbeidskraftkostnadsindeksene dekker alle ansatte i industrien. For Italia og Irland er EU-kommisjonenens anslag for vekst i lønnskostnader per ansatt i industrien lagt til grunn.

Kilder: Bureau of Labor Statistics (BLS), Eurostat, Statistisk sentralbyrå, EU-kommisjonen. Valutakurser fra Norges Bank.

Strukturen på timelønnskostnadene varierer sterkt fra land til land. Noen land har forholdsvis høye faktiske lønninger pr. arbeidet time og lavere indirekte personalkostnader, mens andre land har lavere lønninger pr. arbeidet time og høyere indirekte personalkostnader. I 2006 hadde danske og norske industriarbeidere klart høyeste betalt lønn pr. arbeidet time. For 12 av de 15 landene i tabell 3.7 utgjorde de indirekte personalkostnadene en høyere andel av utbetalt lønn enn i Norge. Tyskland, Østerrike og Belgia har også klart høyere indirekte personalkostnader målt i norske kroner, mens Sverige og Nederland ligger på om lag det norske nivået i felles valuta.

Flere av komponentene i lønnskostnadstallene er anslått på et usikkert grunnlag. Statistikken må derfor ikke sees på som et presist uttrykk for kostnadsforholdene mellom land. Nivåsammenligningen er basert på gjennomsnitt for industriarbeidere og er ikke representativ for alle deler av industrien.

Tabell 3.7 Direkte og totale lønnskostnader for voksne industriarbeidere i 2006. Nivåttall i norske kroner og indirekte personalkostnader som prosentpåslag i på lønn for arbeidet tid.

	Gjennomsnittlig timefortjeneste pr. arbeidet time i norske kroner ¹⁾	Indirekte personalkostnader pr. arbeidet time i prosent av lønn for arbeidet tid ²⁾	Totale lønnskostnader pr. arbeidet time i norske kroner ¹⁾
Norge	177	49,0	263
Danmark	164	38,8	227
Tyskland	127	72,8	219
Nederland	121	71,8	207
Belgia	103	97,7	204
Sverige	115	76,9	204
Østerrike	101	94,2	195
Finland	114	68,3	192
Storbritannia	121	43,5	174
Irland	119	39,9	166
Italia	88	82,1	161
Frankrike	89	79,4	160
Spania	66	83,5	121
Portugal	31	60,7	49
Tsjekkia	26	65,1	44
Polen	19	69,2	32

¹ Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser.

² Indirekte personalkostnader pr. faktisk arbeidet time. Gjelder både lønn for ikke-arbeidet tid (lønn under sykdom, feriepenger, bevegelige helligdager) og andre indirekte personalkostnader og arbeidsgiveravgifter.

Kilder: Bureau of Labor Statistics, USA.

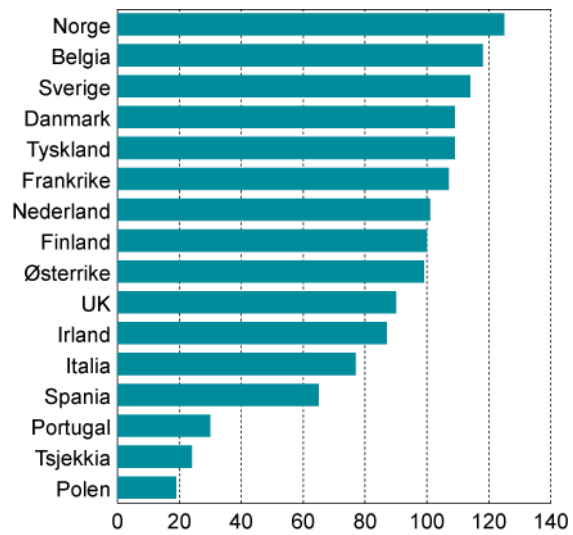
3.4.3 Internasjonale sammenlikninger av lønnskostnader per timeverk for alle ansatte (funksjonærer og arbeidere) i industrien

Figur 3.6 og vedleggstabell 4.5 viser at norske lønnskostnader per timeverk for alle ansatte (både funksjonærer og arbeidere) i industrien i 2007 var anslagsvis om lag 25 prosent høyere enn et vektet gjennomsnitt av EU-land¹⁴. For industriarbeidere alene lå de norske timelønnskostnadene vel 41 prosent høyere enn gjennomsnittet. Det kan være flere forhold som bidrar til denne forskjellen. Den viktigste forklaringen er trolig at lønnsforskjellene mellom industrifunksjonærer og industriarbeidere i Norge er mindre enn hos konkurrentene.

Sammenlikningen er basert på nivåttall for lønnskostnader per timeverk fra år 2004¹⁵. I figuren under er disse nivåene fremskrevet til 2007 ved hjelp av arbeidskraftkostnadsindekser, korrigert for valutakursendringer. For Italia er EU-kommisjonens anslag for vekst i lønnskostnader per ansatt i industrien lagt til grunn for 2007.

¹⁴ EU-landene som inngår vises i figur 3.6. Dette er alle EU-landene i handelspartneraggregatet. Det vektete gjennomsnittet er beregnet ved hjelp av Norges konkurransevekter, jf. boks 3.2 i NOU 2007:3 Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 2007.

¹⁵ For EU-landene i sammenlikningen er det brukt nivåttall fra Eurostats arbeidskostnadsundersøkelse for 2004. For Norge publiserer Eurostat kun tall for arbeidskostnader per årsverk. Beregningsutvalget har tatt utgangspunkt i tall for utførte timeverk og normalårsverk fra nasjonalregnskapet for å regne om dette til arbeidskraftskostnader per timeverk.

Figur 3.6 Lønnskostnader per timeverk i Norge i forhold til handelspartnerne i 2007 for alle ansatte i industrien. Handelspartnerne i figuren =100.

Kilder: Eurostat, Statistisk sentralbyrå, EU-kommisjonen og Beregningsutvalget.

Boks 3.4 Lønnsbegreper og lønnskompener i sammenlikningene

Lønnsbegrepene som brukes av BLS faller ikke helt sammen med ILOs definisjon av totale lønnskostnader (Se for øvrig boks 3.5). Basis for beregningene i tabellene 3.5 til 3.7 er arbeidet tid, i dette tilfelle arbeidet time i ulike land. Lønn for ikke-arbeidet tid (feriepenger, sykefravær etc. betalt av bedriften) vil komme som påslag i forhold til arbeidet tid.

Av andre indirekte lønnskostnader vil bedriftens pensjonskostnader, enten gjennom arbeidsgiveravgifter og/eller egne spesielle ordninger utgjøre en vesentlig del. En rekke andre ordninger knyttet til arbeidsgivers bruk av arbeidskraft vil også inngå. Noen elementer av indirekte lønnskostnader er ikke med. Blant annet er rekrutteringskostnader, opplæringskostnader, arbeidsklær og bedriftsfasiliteter som f. eks. kafeteria og helsetjenestekostnader ikke med i sammenlikningen. Grunnen til dette er at det ikke finnes data over slike kostnader i alle landene, og at det derfor gir en bedre sammenlikning når man ser bort fra disse kostnadene. I de land hvor slike kostnader er tilgjengelig utgjør de utelatte kostnadene mindre enn 4 prosent av de totale lønnskostnadene. I noen land, særlig i Norden, kan de utelatte kostnadene være påbudt ved lov eller avtale (f. eks. bedriftshelsetjenesten i Norge) og påløper automatisk ved ansettelse. Slike kostnader kan i andre land være frivillige og/eller driftskostnader, ikke knyttet til lønn.

De indirekte lønnskostnadene skal i prinsippet (i tabellene) også inkludere arbeidsgivers bidrag til pensjon, uførhet og andre ordninger som innebærer innbetaling til "fond" som kommer til utbetaling nå eller senere. Dette betyr at en del av kostnadene for bedriften er relatert til et lønnsbegrep som inneholder påløpt, men ikke realiserte lønnskostnadselementer ("utsatt inntekt").

For de fleste konkurrentlandene i tabellen har tyngdepunktet i aldersfordelingen beveget seg oppover. Dette innebærer sannsynlig en øket kostnadsmessig belastning på lønnskostnadene pr. time fra pensjonsordninger. Det finnes en rekke ordninger som er svært ulike mellom land. For eksempel i Italia og Storbritannia fungerer slike ordninger vanligvis som forsikringsordninger. I slike land vil slike kostnader være lettere å plassere regnskapsmessig og innrapporteres som lønnskostnad. For andre land kan fordelingene være noe mer usikre mellom lønn og andre kostnadskomponenter. I land med ordninger som mer er basert på arbeidstakers innbetalinger, vil sannsynlig dette reflekteres i lønnsnivået i de respektive land.

Flere forhold taler for at nåværende pensjonskostnader bare delvis er med i tallene foran. Kildematerialet for slike kostnader er basert på undersøkelser noe tilbake i tid, samtidig som det har vært en betydelig økning i slike kostnader de siste årene (i alle fall etter årtusensskiftet) i flere land. Sannsynligvis er lønnskostnadene som følge av dette undervurdert noe i de fleste landene. Samtidig kan det være store forskjeller mellom land som ennå ikke er kommet tilsyne i de statistiske sammenlikningstallene. Utvalget vil på bakgrunn av en standardisering av lønnskostnader, særlig innenfor EØS-området, ta slike forhold med ved sammenlikning av lønnsnivå mellom land når slike opplysninger foreligger.

Et viktig element er også bonusutbetalinger. Dette skaper stadig større usikkerhet i sammenlikningen mellom land.

Boks 3.5 Sammenlikning av lønnskostnader

Med bakgrunn bl.a. i rapport fra arbeidsgruppe presentert i NOU 2000:26, vedlegg 6, vil utvalget peke på noen sentrale forhold knyttet til sammenlikninger av lønnskostnader mellom land:

Arbeidstid.

For kostnadssammenlikninger av arbeidskraft mellom land vil kostnader pr. arbeidet tid være det mest relevante begrepet. I kildematerialet fra BLS for lønnskostnadsnivå og –vekst for industriarbeidere hos handelspartnerne er kostnadene i prinsippet målt i forhold til arbeidet tid. For noen land kan imidlertid kostnadene være målt i forhold til betalt tid. Som eksempel på betydningen av dette forhold viste summariske oppstillinger (NOU 2000:26) og beregninger basert på forskjellig arbeidstid pr. fulltidsårsverk i 1999 i ulike land i forhold til Norge at for eksempel Japan kunne ligge ca. 10 prosentpoeng høyere i kostnader pr. årsverk (jf. betalt tid) enn pr. arbeidet time. Motsatt ytterlighet var Tyskland med kort effektiv tid, hvor kostnadene pr. årsverk ble 10 prosent lavere enn pr. arbeidet time. Gjennomsnittlig vektete kostnader for alle landene var omlag de samme for betalt tid som for arbeidet tid.

I nivåsammenlikningene for lønnskostnader per timeverk i avsnitt 3.4.3 for alle ansatte i industrien benyttes Eurostat som kilde. Videre er det i vekstammenlikningene for markedsrettet virksomhet i avsnitt 3.1.1 benyttet tall fra OECD for lønnskostnadsvekst per ansatt.

Lønnskostnadsbegreper.

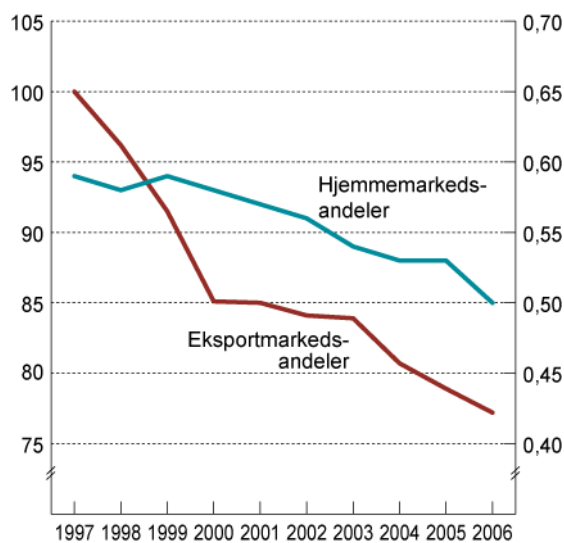
Lønnskostnadsbegrepene er i prinsippet godt sammenfallende i materialet for industriarbeidere (BLS) og for alle arbeidstakere i industrien (Eurostat). Den viktigste forskjellen er at Eurostat under indirekte personalkostnader tar med opplæringskostnader og visse former for naturalytelser som ikke er med i BLS-sammenstillingene, fordi slike kostnader gjerne har vært regnet som øvrige driftskostnader i ikke-europiske land. En annen forskjell kan være hvordan ikke-kontante godtgjørelser eller naturalytelser prises.

Noen land i handelspartneraggregatet (jf. boks 3.2 i NOU 2007:3 Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 2007) er ikke med i nivå- og vekstammenlikningene for lønnskostnader på grunn av svakt datagrunnlag. I beregningen av utviklingen i relative timelønnskostnader i industrien i avsnitt 3.1.1 er det ikke tall for Kina, Russland og Tyrkia. For utviklingen i lønnskostnader i markedsrettet virksomhet mangler i tillegg data for Singapore og Hong Kong. Nivåsammenlikningene for alle ansatte i industrien dekker alle EU-landene i handelspartneraggregatet med unntak av Østerrike.

3.5 Markedsandeler på hjemme- og eksportmarkedene

I ettertid kan industriens totale konkurransevne et stykke på vei avleses gjennom utviklingen i *markedsandelene* for industriprodukter på *hjemmemarkedene* og *eksportmarkedene*, jf. boks 3.6. I tillegg vil utviklingen i industriens konkurransevne bl.a. påvirke industriens andel av bruttonasjonalproduktet, sysselsetting og beholdning av realkapital. Utviklingen i disse størrelsene kan dels gi informasjon om evnen til å omsette produkter i konkurranse med andre lands næringsliv, dels om evnen til å konkurrere med andre norske næringer om arbeidskraft og kapital.

Det kan imidlertid ta noe tid før endringer i konkurranseevnen fører til evt. endrede markedsandeler. I tillegg vil forskjeller i selve kostnadsnivået ha betydning for sammenhengen mellom endringer i konkurranseevnen og endringer i markedsandelene. Utviklingen i markedsandelene må dessuten ses i sammenheng med den økonomiske utviklingen for øvrig. Økonomisk vekst kjennetegnes bl.a. ved økt internasjonal spesialisering. Ved økonomisk vekst vil derfor enkelte næringer og bedrifter øke sine markedsandeler, mens andre får reduserte markedsandeler uten at det nødvendigvis gir uttrykk for endringer i konkurranseevnen for landet. Økt internasjonal arbeidsdeling vil for eksempel bidra til en underliggende nedgang i hjemmemarkedsandelene. Norske hjemmemarkedsandeler bør derfor sammenliknes med hjemmemarkedsandelene hos handelspartnerne. Avvik i enkeltår kan ha sammenheng med at konjunkturutviklingen ikke er i fase i Norge og hos handelspartnerne.

Figur 3.7 Eksport¹⁾- og hjemmemarkedsandeler²⁾ for tradisjonelle varer, 1997 til 2006.

¹⁾ Volumindeks 1997=100

²⁾ Volumandeler

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Hjemmemarkedsandelen for tradisjonelle varer utgjorde ifølge nasjonalregnskapstall 59 prosent i 1997. Andelen har falt jevnt de siste ti årene og var anslagsvis 50 prosent i 2006. Eksportmarkedsandelene for tradisjonelle varer var relativt stabil fra 2000-2003. Fra 2003 til 2006 falt eksportmarkedsandelen anslagsvis med 6,7 prosentpoeng.

Boks 3.6 Om markedsandeler

I ettertid kan industriens totale konkurranseevne et stykke på vei avleses gjennom utviklingen i *markedsandelene* for industriprodukter på *hjemmemarkedene* og *eksportmarkedene*. Markedsandelene på hjemmemarkedet for industrivarer beregnes ved forholdet mellom norske produsenters leveranser av industrivarer på hjemmemarkedet og den samlede innenlandske anvendelsen av samme typer varer. Siden den samlede innenlandske anvendelsen inkluderer import som vil ha en tendens til å øke ved økt internasjonal arbeidsdeling, vil det være en tendens til at hjemmemarkedsandelene faller. Det følger av dette at en bør sammenlikne utviklingen i hjemmemarkedsandelene mellom ulike land for å få et bilde på tap av markedsandeler på hjemmemarkedet som ikke kan tilskrives økt internasjonal arbeidsdeling. I tillegg til en trendmessig nedgang som følge av økende grad av internasjonal arbeidsdeling, vil utviklingen i hjemmemarkedsandelene også kunne

avhenge av utviklingen i forholdet mellom importpriser og hjemmemarkedspriser. Det er vanskelig å tallfeste hvor mye av nedgangen i hjemmemarkedsandelene de siste årene som kan tilskrives de ulike forklaringsfaktorene. En analyse¹⁶ av de viktigste industrivarene kan imidlertid tyde på at vel halvparten av nedgangen i hjemmemarkedsandelene fra 1968 til 1994 skyldes økt internasjonal spesialisering. I tillegg har prisene på hjemmemarkedet økt klart kraftigere enn importprisene i denne perioden, noe som også har bidratt til tapet av hjemmemarkedsandeler. Utviklingen i dette prisforholdet kan imidlertid være påvirket av de samme bakenforliggende faktorer som tendensen til økende internasjonal arbeidsdeling. Spesielt kan lavere transportkostnader, bl.a. som følge av utviklingen innenfor informasjonsteknologi, ha bidratt til nedgang i forholdet mellom importpriser og hjemmemarkedspriser i alle land over tid. Den samlede betydningen av internasjonal arbeidsdeling for nedgangen i hjemmemarkedsandelene er derfor trolig enda større enn antydningene over.

Endringene i norsk industris *eksportmarkedsandeler* kan beregnes ved å sammenligne eksportveksten av tradisjonelle industrivarer (ekskl. skip og oljeplattformer) med et handelsvektet gjennomsnitt av veksten i vareimporten hos våre handelspartnere. Til forskjell fra hjemmemarkedsandelene, tilsier økt internasjonal handel ingen tilsvarende trend i markedsandelene for eksport. Denne forskjellen henger sammen med at en bare ser på norsk eksport i forhold til handelspartnernes import, ikke samlet tilgang som også inkluderer hjemmeproduksjon. Forskyvninger i sammensetningen av norsk industris eksport i forhold til handelspartnernes vareimport vil kunne gi endringer i den samlede eksportmarkedsandelen uten at det behøver å være endringer i markedsandelene for undergrupper av industrivarer. Tolkingsproblemet forsterkes når en måler utviklingen i markedsandeler for undergrupper av industrivarer med endringen i den samlede vareimporten hos handelspartnerne som indikator for markedsvekst.

B. E. Naug (1999): "Modelling the Demand for Imports and Domestic Output", Discussion Papers No. 243, Statistisk sentralbyrå.

Kapittel 4

Makroøkonomisk utvikling

Internasjonal økonomi

- *Verdensøkonomien har vokst kraftig over flere år. Den senere tiden har imidlertid vært preget av økt usikkerhet knyttet til utsiktene for den økonomiske utviklingen framover. Urolighetene i finansmarkedene, som startet i august i fjor, har vedvart inn i det nye året, og flere svake nøkkeltall i USA har gitt grobunn for mer pessimistiske vurderinger om vekstutsiktene og om faren for et markert tilbakeslag. Et tilbakeslag i USA vil ha negative konsekvenser for den økonomiske veksten også i andre deler av verden.*

Norsk økonomi

- *I Norge har aktiviteten i fastlandsøkonomien vært i oppgang siden sommeren 2003. BNP for Fastlands-Norge økte trolig med 5¾ prosent i 2007, 1½ prosentpoeng mer enn året før. Lave renter, lav prisvekst, økte petroleumsinvesteringer og økt etterspørsel fra utlandet har vært viktige drivkrefter for oppgangen i norsk økonomi. Utviklingen har vært preget av høy vekst i husholdningenes konsum og boliginvesteringer, men også de private fastlandsbedriftene har økt sine investeringer markert. Sterk økning i importen har imidlertid bidratt til å dempe effektene fra høyere etterspørsel til norsk produksjon.*
- *Arbeidsmarkedet har bedret seg klart de siste par årene. På årsbasis økte sysselsettingen i 2006 med 78 500 personer, og den registrerte arbeidsledigheten gikk markert ned. Sysselsettingsveksten har vært enda sterkere i 2007, med en oppgang som ser ut til å bli 3,6 prosent eller vel 85 000 personer. Fra 2006 til 2007 ble summen av antall registrerte ledige og personer på ordinære arbeidsmarkedstiltak redusert med nesten 16 700, til 56 200. Sesongjustert var 50 700 enten helt ledige eller på ordinære tiltak ved utgangen av januar 2008. Veksten i arbeidsinnvandringen har vært viktig for å forklare den sterke veksten i produksjon og sysselsetting. Samtidig kan den økte arbeidsinnvandringen ha begrenset nedgangen i arbeidsledigheten. Omfanget og virkningen av arbeidsinnvandringen er usikker.*
- *Prognosene fra Finansdepartementet, Norges Bank og Statistisk sentralbyrå peker alle i retning av en fortsatt høy aktivitetsvekst i fastlandsøkonomien i 2008. Veksten antas likevel å bli klart lavere enn i 2007, og mer i tråd med det som kan betraktes som trendveksten i økonomien. Årsaken til avmatningen er blant annet svakere vekst i de norske eksportmarkedene, slik at den tradisjonelle vareeksporten ligger an til å øke mindre enn i fjor. Videre antas det en noe svakere vekst i husholdningenes forbruk og i fastlandsinvesteringene i 2008. Det ventes fortsatt klar sysselsettingsvekst, men likevel lavere enn den sterke veksten i 2007. AKU-ledigheten antas å holde seg på om lag samme nivå som i 2007.*

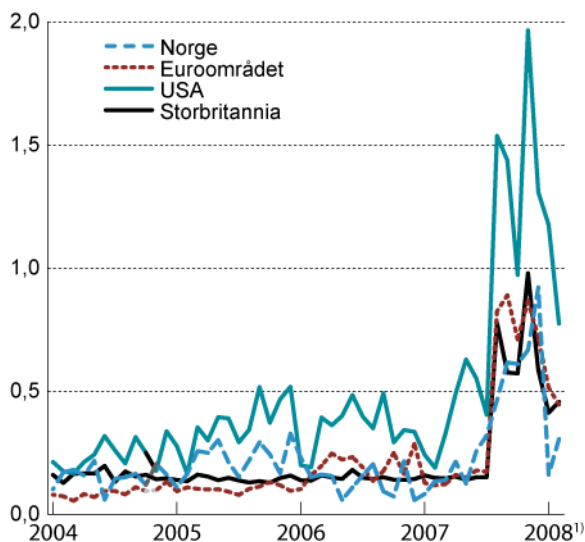

4.1 Internasjonal økonomi

Verdensøkonomien har vokst kraftig over flere år. Den senere tiden har imidlertid vært preget av økt usikkerhet knyttet til utsiktene for den økonomiske utviklingen framover. Urolighetene i finansmarkedene, som startet i august i fjor, har vedvart inn i det nye året, og flere svake nøkkeltall i USA har gitt grobunn for mer pessimistiske vurderinger om vekstutsiktene og om faren for et markert tilbakeslag. Det avtegner seg ikke tilsvarende svakhetstegn i den løpende statistikken i Europa eller Asia som i USA. Selv om veksten i verdensøkonomien de siste årene har vært bredt basert, med særlig sterk vekst i flere fremvoksende markeder i Asia, vil en resesjon i USA kunne ha negative konsekvenser for den økonomiske veksten i andre deler av verden. Hvor stor betydning den økonomiske utviklingen i USA vil ha for resten av verden, er usikkert.

Ifølge Consensus Forecasts februarutgave anslår prognosemakerne at BNP-veksten hos Norges viktigste handelspartnere vil avta fra 3,2 prosent i 2007 til 2,5 prosent i år og 2,6 prosent neste år. Vekstanslagene for Nord-Amerika og Vest-Europa er klart nedjustert de siste månedene, og ytterligere nedjusteringer er ventet framover.

Usikkerheten internasjonalt ble utløst av uroligheter i finansmarkedene som følge av fallende boligpriser i USA og økende mislighold av boliglån gitt til amerikanske låntakere med lav kredittverdighet (såkalte subprime-lån). Omstrukturering og videresalg av slike lån har gjort det vanskelig å overskue hvem som har sittet med sluttrisikoen til de dårlige lånene. Banker har på denne bakgrunn vært tilbakeholdne med å yte lån til andre banker, noe som førte til at risikopåslagene på bankenes innlånskostnader i interbankmarkedet gikk kraftig opp, jf. figur 4.1. Flere internasjonale banker har tatt betydelige tap og fått tilført ny kapital den senere tiden.

Figur 4.1 Forskjellen i renter på statspapirer og pengemarkedsrenter (begge 3 mnd. løpetid)

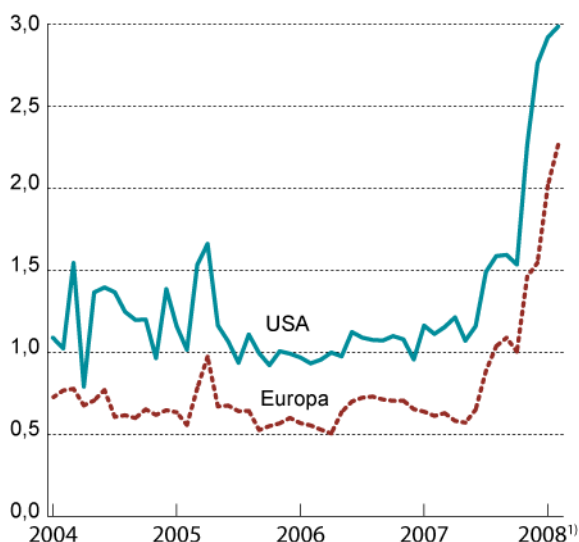
¹⁾ Siste observasjon er 5. februar 2008.

Kilde: Reuters EcoWin

Usikkerheten spredte seg raskt også til andre deler av finansmarkedene enn markedet for amerikanske boliglån. Risikopåslaget på selskapsobligasjoner har økt, slik at finansieringskostnadene for foretakssektoren har økt, jf. figur 4.2. De siste ukene har de

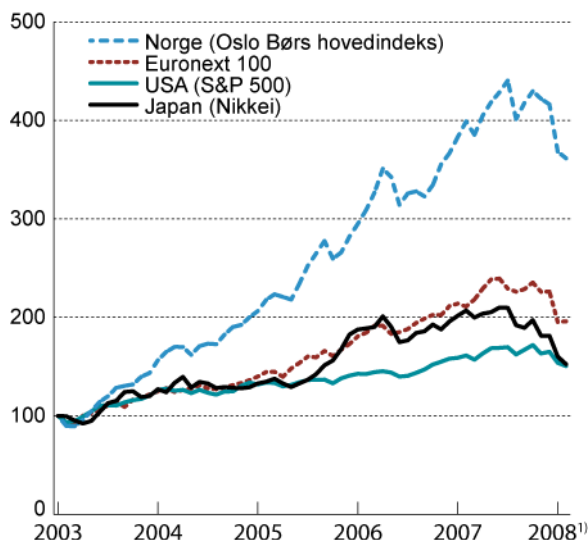
toneangivende kredittvurderingsselskapene avdekket problemer i forsikringsselskaper som forsikrer amerikanske selskaps- og kommuneobligasjoner.

Internasjonale børser har falt markert. Siden årsskiftet har verdien av den amerikanske børsindeksen S&P 500 falt med nær 10 prosent. Fallet i aksjeverdien har vært særlig markert for finansaksjer. Nedgangen i aksjemarkedene kommer imidlertid etter flere år med sterk verdiøkning.

Figur 4.2 Risikopåslag på obligasjoner gradert BBB ved utgangen av måneden

Kilde: Reuters EcoWin

Figur 4.3 Utviklingen på internasjonale børser. Gjennomsnittlige månedstall. Januar 2003=100

¹⁾ Siste observasjon er 5. februar 2008.

Kilde: Reuters EcoWin

I valutamarkedet fortsatte amerikanske dollar å svekke seg mot de fleste valutaer gjennom fjoråret, og da særlig mot euro. Ved inngangen til 2007 kostet 1 euro om lag 1,32 USD. Ved utgangen av året var prisen steget til 1,46 USD, og det var også kursen pr. 15. februar.

Den økte usikkerheten og den anstrengte situasjonen i interbankmarkedene har ført til en innstramming i bankenes utlånspraksis til husholdninger og bedrifter flere steder. En vidtrekkende tilstramming i bankenes lånetilbøyelighet til bedrifters og husholdningers

investeringsbehov trekkes fram som en risikofaktor for vekstutsiktene framover. De største sentralbankene, herunder Federal Reserve i USA, Den europeiske sentralbanken (ECB) og Bank of England iverksatte fra og med desember i fjor koordinerte tiltak for å tilføre likviditet til interbankmarkedene. Likviditetssituasjon er imidlertid fortsatt anstrengt, selv om de samordnede sentralbanktiltakene trolig har bidratt til å bedre situasjonen.

I et forsøk på å unngå et markert tilbakeslag har amerikanske myndigheter gjennomført tiltak for å stimulere økonomien. Gjennom de siste månedene har den amerikanske sentralbanken redusert *styringsrenten* i flere omganger med til sammen $2\frac{1}{4}$ prosentpoeng til 3 prosent. Ett av rentekuttene var på $\frac{3}{4}$ prosentpoeng og kom på et ekstraordinært møte 21. januar etter store fall på verdens børser. Samtidig er de politiske myndighetene i USA nær kommet til enighet om skattepakker til både husholdninger og bedrifter tilsvarende 1 prosent av BNP for å stimulere økonomien.

Den europeiske sentralbanken (ESB) har holdt styringsrenten uendret på 4 prosent siden juni. ESB legger i sin kommunikasjon vekt på at den gjennom virkemiddelbruken søker å balansere risikoen for økt inflasjon med risikoen for en markert vekstavmatning. I Japan har sentralbanken holdt styringsrenten uendret på 0,5 prosent siden februar 2007. I pengemarkedene er det gjennomgående priset inn lavere styringsrenter framover, også i euroområdet og i Storbritannia.

De langsiktige rentene har vært på historisk lave nivåer de siste årene. Dette må i stor grad ses i sammenheng med lav underliggende inflasjon, lave inflasjonsforventninger og høy etterspørsel etter langsiktige obligasjoner bl.a. som følge av høy netto sparing i flere framvoksende økonomier i Asia og oljeeksporterende land. I midten av 2007 steg de langsiktige rentene noe, men har siden falt tilbake som følge av svekkede vekstutsikter.

Økt prisvekst på mat- og energivarer bidro til en viss oppgang i *konsumprisene* hos våre handelspartnere i fjor. Økt import og konkurranse fra lavkostland i Asia bidro imidlertid fortsatt til å dempe noe av denne effekten. Samlet sett økte konsumprisveksten hos Norges handelspartnere fra 1,9 prosent i 2006 til 2,1 prosent i 2007. Tiltakende lønnsvekst og fortsatt sterk prisvekst på mat- og energivarer forventes å føre til tiltakende konsumprisvekst hos handelspartnerne i år, til om lag $2\frac{1}{2}$ prosent.

Prisen på råolje fortsatte å stige gjennom høsten i fjor. I desember var gjennomsnittsprisen på råolje (Brent blend) drøyt 91 USD pr. fat. I løpet av 2007 steg oljeprisen med om lag 60 prosent og var ved utgangen av fjoråret på 95 USD pr. fat. Årsaken til prisøkningen på olje de siste årene har i stor grad sammenheng med økt etterspørsel som følge av sterk vekst i mange framvoksende økonomier. Oljeprisen har så langt i år holdt seg litt i overkant av 90 USD pr. fat (ca. 500 NOK pr. fat).

Oppgangsperioden i verdensøkonomien de siste årene har gitt vekst i *sysselsettingen* og nedgang i *arbeidsledigheten*. Siden 2004 har arbeidsledigheten avtatt jevnt. OECD anslår ledigheten hos handelspartnerne til drøyt 5 prosent i inneværende år. Arbeidsledigheten i euroområdet, som i 2004 var nær 9 prosent, ventes å avta videre til om lag $6\frac{1}{2}$ prosent i år.

Nedenfor gis en kort gjennomgang av den økonomiske situasjonen og utsiktene for noen sentrale handelspartnere:

I USA var BNP-veksten i 2007 på $2\frac{1}{4}$ prosent, etter en gjennomsnittlig vekst i de tre foregående årene på $3\frac{1}{4}$ prosent. Det var i hovedsak fallende boliginvesteringer som bidro til å dempe veksten i fjor. Andre deler av økonomien holdt seg lenge godt oppe. I romjulen og i

januar er det imidlertid publisert flere økonomiske nøkkeltall som indikerer at veksten nå avtar i hele økonomien. Særlig oppmerksomhet har vært knyttet til arbeidsmarkedsstatistikk som indikerer stigende arbeidsledighet, større fall i boligprisene enn forventet og mer pessimistisk stemning i industrien enn tidligere. Flere toneangivende prognosemakere mener nå at det er en betydelig fare for at USA står foran et markert økonomisk tilbakeslag. Prisveksten i amerikansk økonomi var i 2007 på 2¾ prosent, ned fra 3¼ prosent i 2006. Svakere vekst vil trolig bidra til at prisveksten avtar ytterligere i år. Ifølge Consensus Forecasts fra februar forventes det en vekst i BNP på 1,6 prosent i år.

Økonomien i *eurområdet* har tatt seg opp de to siste årene, med en BNP-vekst i 2006 og 2007 på hhv. 3 og 2¾ prosent. Veksten har vært drevet av sterk investeringsvekst og solid eksportvekst. Oppsvinget har ført til høy sysselsettingsvekst og en betydelig nedgang i arbeidsledigheten. Høye mat- og energipriser har imidlertid dempet veksten i husholdningenes disponible inntekt, og privat konsum har utviklet seg svakt. Framover ventes det at høyere lønnsvekst vil stimulere til økt konsum. På den annen side vil den sterke eurokursen og økte lånekostnader for bedriftene bidra til å svekke vekstutsiktene. Ifølge Consensus Forecasts venter prognosemakerne i gjennomsnitt at den økonomiske veksten i eurområdet avtar til 1,8 prosent i år.

I *Japan* avtok BNP-veksten fra om lag 2½ prosent i 2006 til om lag 2 prosent i 2007. Vekstavmatningen skyldtes bl.a. lavere investeringsvekst. Dette skyldes til en viss grad at det ble innført strengere byggereguleringer i 2007, noe som førte til forsinkelser og lav vekst i byggebransjen. Den økonomiske oppgangen de siste årene har ført til en betydelig sysselsettingsvekst og en nedgang i arbeidsledigheten. Privat konsum har imidlertid utviklet seg svakt. BNP-veksten i Japan ventes å avta noe også i år som følge av svakere eksportetterspørsel. Ifølge Consensus Forecasts forventes det en vekst i BNP på 1,5 prosent i år.

I *Sverige* økte BNP med om lag 2¾ prosent i fjor, etter meget sterk vekst året før. Det er i hovedsak sterk eksport- og investeringsvekst som har bidratt til oppgangen i svensk økonomi de siste årene. Sysselsettingen har økt kraftig, og arbeidsledigheten har falt markert. Dette har bidratt til en solid økning i husholdningenes disponible inntekt. Framover vil trolig veksten i privat forbruk øke. Avdempingen internasjonalt vil redusere eksportveksten, samtidig som investeringsveksten ventes å avta. Prognosemakerne legger til grunn at BNP-veksten dempes til om lag 2¾ prosent i år. Høy prisvekst på mat- og energivarer vil sammen med tiltagende lønnsvekst ventelig bidra til økt prisvekst.

I *Storbritannia* økte BNP med om lag 3 prosent i fjor. Innenlandsk etterspørsel har vært den viktigste drivkraften. Høy lønnsomhet og optimisme i næringslivet har bidratt til sterk vekst i bedriftsinvesteringene. Privat forbruk har tatt seg betydelig opp som følge av den positive utviklingen i arbeidsmarkedet. Framover kan internasjonal finansuro og fortsatt stram pengepolitikk bidra til å dempe veksten. Konsumprisveksten var i mars i fjor på hele 3,1 prosent, men falt etter dette ned mot inflasjonsmålet for pengepolitikken på 2 prosent. Svakere økonomisk vekst vil ventelig bidra til å holde prisveksten på et moderat nivå framover.

Landene i *Øst-Europa* har hatt sterk vekst de siste årene. For landene samlet steg BNP med om lag 6 prosent i fjor, etter en vekst i 2006 på 6½ prosent. Oppgangen har vært særlig sterk i de tre baltiske landene og i Slovakia. Også i Polen har veksten tatt seg godt opp de to siste årene. Eksporten har vært den viktigste vekstdriveren i disse landene, godt hjulpet av oppgangen i eurområdet. Arbeidsmarkedet er i klar bedring, og dette har positive effekter på etterspørselen innenlands. Det er behov for å stramme inn i finans- og pengepolitikken framover, noe som vil bidra til å dempe veksten i disse landene.

BNP-veksten i *framvoksende økonomier og utviklingsland utenfor Europa og OECD-området* har tatt seg markert opp det siste tiåret, og veksten for disse landene er betydelig høyere enn i de tradisjonelle industrilandene. Levestandarden er bedret i en rekke utviklingsland.

I *Kina* økte BNP med hele 11½ prosent i fjor. Veksten i Kina er særlig drevet av sterk oppgang i investeringer og eksport. Konsumprisveksten har tiltatt markert det siste halvåret, i hovedsak som følge av meget høy prisvekst på matvarer. Kinesiske myndigheter har innført en rekke innstrammende tiltak for å hindre overopphetning av økonomien. Tiltakene synes å ha hatt en viss effekt, men det ventes likevel en vekst i aktiviteten framover på rundt 10 prosent. I India ser BNP-veksten ut til å ha vært på om lag 9 prosent i fjor. Sterk vekst i innenlandsk etterspørsel, særlig etter investeringer, bidrar til den høye veksten. I tillegg vokser eksporten av tjenester raskt. Det ventes sterk vekst også i år, men noe lavere enn i fjor. Også Russland og en rekke land i Afrika og Latin-Amerika har hatt høy vekst den senere tiden.

Tabell 4.1 Internasjonale hovedtall. Prosentvis endring fra året før.

	Bruttonasjonalprodukt			Konsumprisindeksen				Arbeidsledighet (nivå)				
	2006	2007	2008	2006	2007	2008	2006	2007	2008			
	OECD ¹⁾		CF ²⁾	OECD ¹⁾		CF ²⁾	OECD ¹⁾		CF ²⁾			
Euroområdet	2,9	2,6	1,9	1,6	2,2	2,1	2,5	2,5	7,7	6,8	6,4	7,2 ³⁾
USA	2,9	2,2	2,0	1,6	3,2	2,8	2,7	2,9	4,6	4,6	5,0	5,3
Japan	2,2	1,9	1,6	1,4	0,2	0,0	0,3	0,5	4,1	3,8	3,7	3,8
Storbritannia	2,8	3,1	2,0	1,7	2,3	2,3	2,2	2,4	5,5	5,5	5,7	2,9 ³⁾
Tyskland	3,1	2,6	1,8	1,7	1,8	2,2	2,3	2,1	8,1	6,4	5,7	8,2 ³⁾
Frankrike	2,2	1,9	1,8	1,6	1,9	1,5	2,2	2,2	8,8	8,0	7,5	7,9 ³⁾
Sverige	4,5	3,4	3,2	2,5	1,4	1,9	2,5	3,2	5,3	4,6	3,8	..
Danmark	3,5	2,0	1,7	1,8	1,9	1,6	2,4	2,1	3,9	3,5	3,4	..
Finland	4,9	4,2	2,9	2,9	1,3	1,5	2,3	2,1	7,7	6,6	6,3	..
OECD-området	3,1	2,7	2,3	..	..	..	..	..	5,9	5,4	5,4	..
Kina	11,1	11,4	10,7	..	3,1	4,4	4,5	..	..	..	..	..
Norges handelspartnere	3,8	3,3	2,8	2,5	1,9	2,0	2,3	..	6,2	5,4	5,0	..

¹⁾ *OECDs Economic Outlook 82, november 2007.*

²⁾ *Consensus Forecasts (februar 2008).*

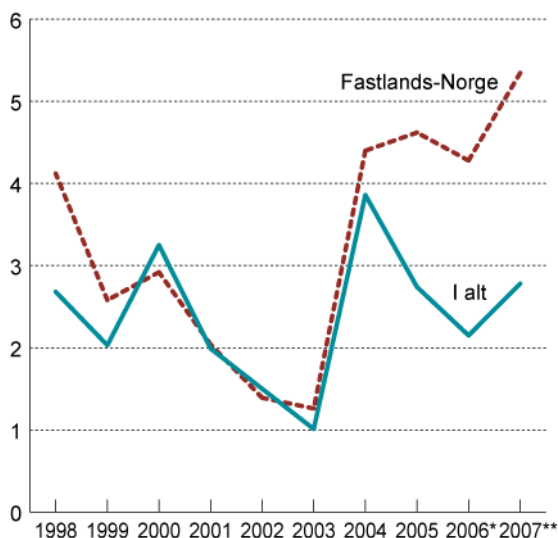
³⁾ *Arbeidsledigheten defineres forskjellig fra OECDs statistikk.*

Kilder: OECD og Consensus Forecasts.

4.2 Norsk økonomi

4.2.1 Konjunktursituasjonen

Den norske fastlandsøkonomien har vært i oppgang siden sommeren 2003. Foreløpige nasjonalregnskapstall viser at **BNP for Fastlands-Norge** var knapt 5½ prosent høyere i de tre første kvartalene av 2007 sammenliknet med tilsvarende periode i 2006. I årene 2004-2006 var den årlige veksten om lag 4½ prosent. En svak produksjonsutvikling innenfor oljeutvinning har bidratt til at veksten i BNP-totalt i de tre første kvartalene av 2007 var lavere enn for Fastlands-Norge for femte året på rad.

Figur 4.4 BNP - volumvekst fra året før i prosent

*Foreløpige tall

** Veksten fra de tre første kvartalene i 2006 til de samme tre kvartalene i 2007

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Konjunkturoppgangen siden 2003 har vært drevet av en markert vekst i petroleumsinvesteringene og en nedgang i realrentenivået. Petroleumsinvesteringene tok til å vokse sterkt i siste halvdel av 2002, og hadde i perioden 2003-2005 en årlig vekst på i gjennomsnitt 15 prosent. Petroleumsinvesteringene har fortsatt å vokse i 2006 og 2007, dog i en lavere takt. Rentenedgangen gjennom 2003 bidro til å svekke kronekursen og bedre husholdningenes økonomi. I begynnelsen av 2003 tok den tradisjonelle vareeksporten seg opp, etter svak utvikling gjennom de to foregående årene. Internasjonal konjunkturoppgang har bidratt til sterk vekst i den tradisjonelle vareeksporten i perioden 2005-2007. Fra og med 2. kvartal 2003 skjøt veksten i husholdningenes konsum fart, og mot slutten av 2003 fulgte boliginvesteringene etter. I perioden før 2006 bidro veksten i offentlig konsum og investeringer i liten grad til konjunkturoppgangen. Den offentlige etterspørselsveksten har imidlertid tatt seg opp i 2006 og 2007. Gjennom 2003 og 2004 tok næringsinvesteringene seg opp. Den høye veksten i husholdningenes konsum og i investeringsaktiviteten fortsatte i 2005, 2006 og 2007. Den markerte økningen i innenlandsk etterspørsel har gitt en klar vekst i norsk produksjon etter 2003. Internasjonal spesialisering og høy vekst i den importintensive etterspørselen (næringsinvesteringer og husholdningenes forbruk) har imidlertid bidratt til at den prosentvise importveksten har vært om lag dobbelt så høy som den innenlandske produksjonsveksten.

Rente- og valutakursutviklingen gjennom 2003 og 2004 har gitt kraftige impulser til oppgangskonjunkturen de siste årene. Rentenedgang fra slutten av 2002 til begynnelsen av 2004 bidro til å svekke krona og bedre norsk næringslivs konkurransesituasjon. Pengemarkedsrentene i Norge har siden 2004 økt klart, fra en bunn på 1¾ prosent i mars 2004 til rundt 6 prosent ved inngangen til 2008. Fram til utgangen av 2006 økte rentene i takt med økningene i euroområdet. Deretter har rentene økt mer i Norge. Internasjonal finansuro bidro til at pengemarkedsrentene har vært unormalt høye sett i forhold til styringsrenta siste halvår. Det samme har vært tilfellet i de fleste andre OECD-land. I januar 2008 lå norske pengemarkedsrenter om lag 1¼ prosentpoeng over tilsvarende renter i euroområdet.

Målt mot euro var kronekursen i gjennomsnitt 7,96 i januar 2008, noe som innebar at kronen var 3,9 prosent sterkere enn gjennomsnittet i januar 2007. Norske kroner har imidlertid styrket seg med hele 15 prosent mot amerikanske dollar i den samme perioden, slik at kronestyrkingen har vært på om lag 6,4 prosent målt mot den importveide kronekursen. I vedlegg 3 er det redegjort nærmere for valutakursutviklingen.

Disponibel realinntekt i husholdningene ser ut til å ha steget med over 5 prosent i 2007, mot en reduksjon på 7 prosent året før. Husholdningenes inntektsutvikling har i de senere årene vært betydelig påvirket av svingninger i mottatt aksjeutbytte, som i stor grad har vært skattemotiverte. Endringene i denne inntektskomponenten påvirker antakelig i liten grad husholdningenes forbruk. Husholdningenes disponible realinntekt *utenom aksjeutbytte* økte med 3,7 prosent i 2006, og trolig vel 4 prosent i 2007. Inntektsutviklingen i husholdningene er nærmere beskrevet i kapittel 5.

Siden 2003 har **forbruket i husholdninger og ideelle organisasjoner** økt med i gjennomsnitt 5¼ prosent årlig. I 2007 ser det ut til at forbruksveksten ble vel 7 prosent, mot 4,2 prosent i 2006. I denne konjunkturoppgangen har forbruket økt mer enn i den forrige oppgangen på midten av 1990-tallet. Rentenedgangen gjennom 2003 og 2004 har trolig bidratt til den høye forbruksveksten de siste årene. Renten påvirker husholdningenes forbruk dels gjennom virkningen på husholdningenes inntekter og dels gjennom avveiningen av forbruk over tid. Realrenter etter skatt ble mer enn halvert fra 2002 til 2003, og ble ytterligere redusert fra 2004 til 2006. I 2007 økte imidlertid renta markert, men uten klare tegn til at dette så langt har dempet forbruksveksten.

Etter at **investeringene** i fast kapital økte med henholdsvis 10 og 13 prosent i 2004 og 2005, viser nasjonalregnskapstallene en vekst på knapt 7 prosent 2006. Veksten i 2007 ser også ut til å bli om lag 7 prosent. Det var særlig en markert økning i petroleumsinvesteringene som bidro til den sterke veksten i 2004 og 2005. Petroleumsinvesteringene økte med over 50 prosent fra 2002 til 2005. I 2006 holdt nivået på petroleumsinvesteringene seg oppe, men veksten ble redusert til 3,4 prosent. I 2007 ser det ut til at veksten igjen har tatt seg opp til vel 6 prosent. Veksten i investeringene i Fastlands-Norge har også vært høy, og har ligget mellom 7 og 13 prosent i perioden 2004-2007. Både bolig- og næringslivsinvesteringene har økt kraftig i denne perioden.

Internasjonal konjunkturoppgang har bidratt til at den **tradisjonelle vareeksporten** har økt markert siden 2004. Eksporten av tradisjonelle varer økte med henholdsvis 5 og 6,2 prosent i 2005 og 2006, og ser ut til å ha økt enda noe sterkere i 2007. Det har vært særlig sterk vekst i eksporten av verkstedsprodukter. I de tre første kvartalene av 2007 var det i tillegg en markant økning i eksporten av kjemiske og mineralske produkter. Også tjenesteeksporten har vokst markert de siste årene. Oppsvinget i økonomien siden 2003, og spesielt investeringsomslaget og den sterke konsumveksten, har bidratt til kraftig vekst i **importen**. Importveksten har vært nær 10 prosent årlig siden 2004.

Høye oljepriser har bidratt til at overskuddet på **driftsbalansen overfor utlandet** har vært meget høyt i flere år. Gjennomsnittsprisen på Brent Blend har økt hvert år, fra 205 kroner per fat i 2003 til 423 kroner per fat i 2007. Mens overskuddet på driftsbalansen var på knapt 200 milliarder kroner i 2003, kom overskuddet opp i vel 350 milliarder kroner i 2006. I 2007 ser det ut til at driftsbalansen ble noe redusert på grunn av den sterke importveksten og nedgangen i oljeeksporten.

Fra og med statsbudsjettet for 2002 har **finanspolitikken** vært utformet med utgangspunkt i handlingsregelen for finanspolitikken. Ifølge denne skal innretningen av finanspolitikken sikte mot en jevn og opprettholdbar innfasing av petroleumsinntektene, i tillegg til at den skal virke stabiliserende på økonomien. Regelen er konkretisert ved at det strukturelle, oljekorrigerede budsjettunderskuddet over tid skal tilsvare den forventede realavkastningen av Statens pensjonsfond – Utland (Petroleumsfondet) ved inngangen til budsjettåret, der forventet realavkastning er satt til 4 prosent.

I **Nasjonalbudsjettet 2008** ble det strukturelle, oljekorrigerede underskuddet på statsbudsjettet i 2003 anslått til 37,1 milliarder kroner. Målt i faste 2008-priser var dette vel 15 milliarder kroner mer enn det 4-prosentregelen isolert sett skulle tilsi, og målt i forhold til trend-BNP for Fastlands-Norge utgjorde dette 2,9 prosent. Siden da har underskuddet økt moderat, og klart mindre enn den forventede realavkastningen fra Statens pensjonsfond – Utland. I Nasjonalbudsjettet 2008 ble det anslått at underskuddet i 2008 vil øke til 76,8 milliarder kroner og utgjøre 3,7 prosent av fondets verdi ved inngangen til 2008.

I forskriften for **pengepolitikken** heter det at pengepolitikken skal sikte mot stabilitet i den norske kronens nasjonale og internasjonale verdi, herunder også bidra til stabile forventninger om valutakursutviklingen. Samtidig skal pengepolitikken understøtte finanspolitikken ved å bidra til å stabilisere utviklingen i produksjon og sysselsetting. Det operative målet for Norges Banks rentesetting er en vekst i konsumprisene som over tid er nær 2,5 prosent. Norges Bank skal i sin rentesetting se bort fra de direkte effektene på konsumprisene som skyldes endringer i skatter, avgifter og særskilte, midlertidige forstyrrelser.

Norges Bank satte 12. desember 2002 **styringsrenten**, foliorenten, ned med 0,5 prosentpoeng, etter å ha holdt den uforandret på 7,0 prosent siden 3. juli 2002. Dette var starten på en serie rentenedsettelse. Den siste i rekken kom 12. mars 2004, og foliorenten var med det kommet ned i 1,75 prosent. Renten ble deretter holdt uforandret fram til 30. juni 2005, da den ble satt opp med 0,25 prosentpoeng. Siden da har renten blitt satt opp med 0,25 prosentpoeng om lag en gang hvert kvartal fram til 3. kvartal 2006. Deretter har renteøkningene kommet oftere. Fra 1. november 2006 til den siste økningen 12. desember 2007, har foliorenten økt med til sammen 2,25 prosentpoeng til 5,25 prosent.

I en pressemelding 23. januar 2008 meddelte visesentralbanksjef Jarle Berge at inflasjonen tiltok mer enn ventet i desember, og veksten i norsk økonomi er sterk, men at hensynet til den svake utviklingen ute og uroen i finansmarkedene bidrar til at det samlet sett nå er riktig å holde renten uendret.

4.2.2 Arbeidsmarkedet

Sysselsettingen falt svakt gjennom 2003 og inn i 2004. Deretter økte sysselsettingen moderat fram til slutten av 2005. Gjennom 2006 og 2007 har sysselsettingsveksten vært svært sterk. Fra 2005 til 2006 økte sysselsettingen med 78 500 personer, en vekst på 3,3 prosent. Dette er

den høyeste årlige sysselsettingsveksten som er registrert på mer enn 40 år. I 2007 ble veksten trolig enda sterkere. I konjunkturoppgangene på 1970, -80, og -90 tallet var årsveksten på det meste om lag 60 000 personer. Veksten i sysselsettingen skriver seg i hovedsak fra offentlig forvaltning, private tjenesteytende næringer og bygge- og anleggsvirksomhet. Sysselsettingen har økt spesielt mye innen forretningsmessig tjenesteyting og bygge- og anleggsvirksomhet med rundt 9 prosent årlig vekst siden 2005. Foreløpige nasjonalregnskapstall viser at det på årsbasis har vært sysselsettingsvekst i industrien i 2006 og 2007 etter omtrent uendret sysselsetting året før og nedgang i hvert av årene i perioden 1998-2004. I perioden 2001-2005 var sysselsettingen i offentlig forvaltning nær uendret. I 2006 og 2007 har det imidlertid vært en klar sysselsettingsvekst også her, med særlig sterk sysselsettingsvekst i kommuneforvaltningen.

Boks 4.1 Hvordan fanger statistikken opp arbeidsinnvandringen?

Sysselsettingsstatistikk fanger opp innvandringen på ulike måter:

— *Ordinær registerbasert sysselsettingsstatistikk*: Dette registeret viser alle personer som er bosatt i Norge ifølge Det sentrale folkeregisteret. De bosatte er personer som forventes å oppholde seg mer enn seks måneder i Norge.

— *Arbeidskraftsundersøkelsen (AKU)*: Denne statistikken er basert på et utvalg av personer som er bosatt i Norge ifølge Det sentrale folkeregisteret.

— *Sysselsetting i nasjonalregnskapet*: Nasjonalregnskapet viser sysselsettingen i norske bedrifter, uavhengig av om den sysselsatte er bosatt i Norge eller ikke. I nasjonalregnskapet regnes personer på korttidsopphold (ikke-bosatte) med dersom de tar arbeid i en innenlandsk bedrift, det vil si at bedriften forventes å drive produksjon i Norge i minst 12 måneder. Denne gruppen dekker personer bosatt i våre naboland og som pendler daglig eller ukentlig over grensen for å arbeide i Norge, utenlandske bosatte med arbeid på kontinentalsokkelen eller norske skip i utenriksfart og personer på asylmottak i Norge som ikke har fått oppholdstillatelse. Personer som er ansatt i en utenlandsk bedrift på oppdrag i Norge som varer under 12 måneder omtales som tjenesteytere, og inngår ikke i sysselsettingstallene i nasjonalregnskapet. Dette gjelder uavhengig av om personen regnes som bosatt eller ikke-bosatt. Produksjonen som disse bedriftene utfører i Norge regnes som import av tjenester.

— *Registerbasert sysselsettingsstatistikk*: SSB har laget en spesialstatistikk hvor man forsøker å fange opp alle sysselsatte på korttidsopphold (ikke-bosatte), også tjenesteytere som ikke omfattes av nasjonalregnskapet. Foreløpig omfatter ikke tallene selvstendig næringsdrivende eller sjøfolk fra land utenfor EØS-området.

— *Arbeidstillatelser fra Utlendingsdirektoratet*: Alle borgere fra land utenfor Norden som ønsker å ta arbeid i Norge, må som hovedregel ha arbeidstillatelse. Borgere fra ”gamle” EØS-land (EØS-land utenom Polen, Tsjekkia, Ungarn, Estland, Latvia, Litauen, Slovakia, Slovenia, Bulgaria og Romania) med arbeidsopphold kortere enn 3 måneder er unntatt. Innvandrere som kommer ”tjenesteveien” og som er kommet gjennom familiegjenforening kan også falle utenfor krav om arbeidstillatelse.

Utvidelsen av EU med nye medlemsland fra Øst-Europa 1. mai 2004 har ført til økt arbeidsinnvandring til Norge. Det er samtidig vanskelig å måle omfanget av arbeidsinnvandringen, blant annet som følge av et økende omfang av kortvarig arbeidsinnvandring. I nasjonalregnskapet blir deler av denne arbeidsinnsatsen registrert som import av tjenester. Dette omfatter personer fra utlandet som jobber i utenlandske bedrifter på oppdrag i Norge under ett år. Antall gyldige arbeidstillatelser fra Utlendingsdirektoratet den første i hver måned var i gjennomsnitt 46 000 i 2006 og 70 000 i 2007, en vekst på henholdsvis 45 og vel 50 prosent sammenlignet med året før. 1. desember 2007 var det 82 000 gyldige arbeidstillatelser i Norge. Tillatelser omfatter bare en del av arbeidsinnvandringen. Se boks 4.1 for en oversikt over hvordan arbeidsinnvandringen fanges opp i ulike statistikker.

Som følge av den sterke veksten i arbeidsinnvandringen, har det også vært en rekordhøy vekst i antall innvandrere som har bosatt seg i Norge. Statistisk sentralbyrå har beregnet at folketilveksten for 2007 ble på 55 700 personer, eller 1,2 prosent, hvorav $\frac{2}{3}$ skyldes innflyttingsoverskudd fra utlandet. I underlagsberegninger til nasjonalregnskapet anslås økt innvandring, altså nye bosatte, og personer på korttidsopphold, som er ikke-bosatte, til sammen å ha stått for 15-25 prosent av sysselsetningsveksten i 2006. I tillegg kommer veksten i såkalte tjenesteytere som ikke regnes som sysselsatte i nasjonalregnskapet. Den sterke veksten i innvandringen har gjort det mulig å opprettholde den høye veksten i norsk økonomi de siste årene. Uten innvandringen hadde det trolig vært større mangel på arbeidskraft.

Tabell 4.2 Arbeidsmarkedet ifølge arbeidskraftundersøkelsen (AKU), 1000 personer ¹⁾

	Nivå	Endring fra året før ¹⁾						
	2007	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Arbeidsstyrke (15-74 år) ¹⁾	2507	12	17	-3	7	18	39	60
Sysselsatte	2443	9	8	-17	7	13	65	81
15-24 år ¹⁾	327	-7	4	-6	0	-3	12	19
25-54 år	1677	-9	-17	-28	1	3	28	38
55-74 år	440	27	20	19	6	12	24	19
Kvinner	1154	7	12	-5	3	4	30	43
Menn	1289	2	-4	-12	3	10	35	38
Deltidssysselsatte	653	8	10	3	13	-7	34	8
Undersysselsatte ²⁾	66	1	7	11	12	0	-22	-10
Midlertidig ansatte	214			-11	12	-9	14	-3
Arbeidsledige	63	3	9	14	-1	4	-27	-21
Kvinner	29	3	3	4	0	5	-10	-10
Menn	34	0	6	10	0	-1	-15	-11

1) Fra 2006 ble aldersgrensen for å bli med i AKU senket fra 16 til 15 år. Samtidig ble aldersdefinisjonen endret fra alder ved utgangen av året til alder på referansetidspunktene for undersøkelsen. Endringstallene er etter gammel definisjon fram til og med 2006, og ny definisjon i 2007.

2) Deltidssysselsatte som ønsker lengre arbeidstid

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Arbeidsstyrken defineres som summen av sysselsatte og arbeidsledige. Utviklingen i arbeidsstyrken påvirkes av utviklingen i demografiske forhold, som endringer i befolkningens størrelse og sammensetning (inkludert innvandring), men også av atferdsendringer (endringer i yrkesaktiviteten for ulike grupper). Gitt konstante yrkesfrekvenser etter kjønn, alder, utdanningsnivå og utdannings- og pensjonsmottakerstatus er befolkningsutviklingen med null nettoinnvandring beregnet å bidra til å øke arbeidsstyrken med om lag 5 500 de neste to årene. Arbeidsinnvandringen kommer i tillegg. Arbeidsstyrken var ifølge Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) til SSB nær uforandret i 2003 og 2004, noe som innebærer at det gjennomgående var en nedgang i yrkesfrekvensene i denne perioden. I 2005 og 2006 steg imidlertid arbeidsstyrken med henholdsvis 18 000 og 39 000 personer. I 2007 har arbeidsstyrken økt med ytterligere 60 000 personer. Selv om det er usikkert hvor mye av dette som skyldes økt innvandring, er det grunn til å tro at det også har vært en klar økning i yrkesfrekvensene gjennom de siste tre årene. Fra 4. kvartal 2006 til 4. kvartal 2007 økte arbeidsstyrken med hele 88 000 personer. Økningen kom særlig blant de mellom 15-24 år og 40-64 år, og var jevnt fordelt blant kvinner og menn. Den store økningen i arbeidsstyrken de siste par årene skyldes både en økning i arbeidsinnvandringen og at yrkesdeltakelsen ellers etter hvert har tatt seg opp. Andelen av befolkningen i aldersgruppen 15-74 år som var sysselsatt, økte fra 71,8 prosent i 4. kvartal 2006 til 73,2 prosent i 4. kvartal 2007.

Ifølge AKU var **arbeidsledighetsraten** rundt forrige konjunkturtopp i 1998 og 1999 på årsbasis 3,2 prosent. Arbeidsledigheten økte deretter til midten av 2003, og ble i gjennomsnitt for året 4,5 prosent. Etter toppen i 2003 var ledigheten ifølge AKU om lag uendret fram til sommeren 2005. I andre halvår 2005 og gjennom 2006 falt ledighetsraten markert. Årsgjennomsnittet for 2006 ble 3,5 prosent mot 4,6 prosent i 2005. AKU publiserer sesongjusterte tall som tre måneders glidende gjennomsnitt, og i perioden november 2006-januar 2007 var den sesongjusterte ledigheten kommet ned i 2,7 prosent. Deretter har nedgangen i ledighetsraten flatet ut og har siden mai 2007 ligget stabilt på 2,5 prosent, noe som også ble årsgjennomsnittet for 2007. Nye reviderte tall fra AKU over deltidssysselsatte som ønsker lengre arbeidstid (undersysselsatte) viser en liknende utvikling som ledigheten. Målt som årsgjennomsnitt har antall undersysselsatte gått ned fra 98 000 i 2005 til 66 000 i 2007.

Personer på tiltak og registrerte ledige hos Arbeids- og velferdsetaten har i hovedsak fulgt den samme utviklingen som AKU-ledigheten. Summen av personer på tiltak og registrerte ledige har gått ned fra et årsgjennomsnitt på 108 500 personer i 2004 til 56 200 personer i 2007. Ved utgangen av januar 2008 var knapt 44 700 personer helt ledige, 11 200 færre enn et år tidligere. Dette utgjorde 1,8 prosent av arbeidsstyrken. I 2007 deltok i gjennomsnitt 10 100 personer på ordnære arbeidsmarkedstiltak, det samme som året før.

Presset i arbeidsmarkedet illustreres også ved at antall ledige stillinger annonsert i media eller meldt til Arbeids- og velferdsetaten har blitt doblet fra 2004 til 2007. Nedgangen i ledigheten og oppgangen i antall ledige stillinger kan ha ført til mangel på arbeidskraft med visse kvalifikasjoner. Ifølge konjunkturbarometeret i SSB svarte 18,1 prosent av de spurte industrilederne i 4. kvartal 2007 at tilgangen på arbeidskraft var en begrensende faktor i produksjonen. Ett og to år tidligere svarte henholdsvis 15,6 og 7,9 prosent det samme.

Arbeidsledige med en varighet på 26 uker eller lenger regnes som **langtidsledige**. Mens antall langtidsledige ifølge Arbeids- og velferdsetaten gikk ned fra 2003 til 2004, økte antall korttidsledige i samme periode. I årene 2005-2007 sank både korttidsledigheten og langtidsledigheten. I 2007 utgjorde de langtidsledige 20 prosent av de helt arbeidsledige, mot om lag 25 prosent i 2006.

I 2007 gikk den registrerte ledigheten ned i alle fylker. Den største prosentvise nedgangen har kommet i Rogaland med 34 prosent lavere ledighet og Vest Agder med en reduksjon på 32 prosent. Ledighetsraten var ved utgangen av desember 2007 lavest i Sogn og Fjordane, Rogaland, Akershus og Oppland, med rundt 1 prosent. Den høyeste ledigheten hadde Finnmark med 2,8 prosent og Oslo med 2,2 prosent.

I 2007 har det vært nedgang i arbeidsledigheten for alle **yrkesgrupper**. Med 34 prosent lavere ledighet enn året før var nedgangen størst for personer innen ingeniør- og ikt-fag. Ledigheten innenfor denne yrkesgruppen utgjorde 0,8 prosent av arbeidsstyrken i gruppen i 2007. Nivået på ledigheten var ved utgangen av desember 2007 høyest i yrker innen reiseliv og transport med 2,3 prosent, mens ledigheten blant reiseliv- og transportarbeidere, servicearbeidere, barn- og ungdomsarbeidere og industriarbeidere var på samme tid også over 2 prosent. Med bare 0,7 prosent ledige var det ved utgangen av desember 2007 færrest ledige blant undervisningsarbeidere, ingeniør- og ikt-arbeidere og ledere.

Tabell 4.3 Arbeidsstyrken i prosent av alle personer i hver gruppe, ifølge arbeidskraftundersøkelsen (AKU)¹⁾

	Nivå	Endring fra året før i prosentpoeng ¹⁾					
	2007	2002	2003	2004	2005	2006	2007
I alt	72,8	0,0	-0,6	-0,3	-0,2	0,4	0,8
Kvinner, 15-24 ¹⁾	60,3	2,4	-2,0	-0,8	-1,8	0,0	2,2
Menn, 15-24 ¹⁾	58,6	-0,1	-1,7	-1,3	-0,8	-1,8	0,4
Kvinner, 25-54	84,0	-0,3	-0,5	0,2	0,3	0,3	0,6
Menn, 25-54	90,9	-0,4	-1,0	0,0	0,1	0,5	0,3
Kvinner, 55-74	44,5	2,1	0,8	-0,6	0,3	1,3	2,2
Menn, 55-74	54,6	0,3	1,6	0,0	0,5	1,8	0,8

¹⁾ Fra 2006 ble aldersgrensen for å bli med i AKU senket fra 16 til 15 år. Samtidig ble aldersdefinisjonen endret fra alder ved utgangen av året til alder på referansetidspunktene for undersøkelsen. Endringstallene er etter gammel definisjon fram til og med 2006, og ny definisjon i 2007.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.4 Arbeidsmarkedstall fra Arbeids- og velferdsetaten, tall i 1000 personer

	Nivå	Endring fra året før							Jan. 2008 ¹⁾
	2007	2002	2003	2004	2005	2006	2007		
Registrert helt ledige	46,1	12,6	17,4	-1,1	-8,1	-20,6	-16,7	-4,8	
Helt permitterte	1,1	0,5	3,5	-5,1	-1,7	-1,5	-0,6		
Ordinære tiltaksdeltakere	10,1	-0,8	5,0	2,6	-3,8	-3,0	0,0	-0,7	
Delvis sysselsatte	22,9	2,3	5,8	0,8	-1,1	-9,3	-8,9		
Tilgang ledige stillinger	399,5			2,7	35,6	94,2	66,6		
Beholdning ledige stillinger	24,3			-0,4	2,6	5,6	5,4		

¹⁾ Sesongjusterte tall ved utgangen av januar 2008 i forhold til årsgjennomsnittet for 2007.

Kilde: Arbeids- og velferdsetaten

Tabell 4.5 Sysselsatte ifølge nasjonalregnskapet¹⁾, 1000 personer

	Nivå		Endring fra året før					
	2005	2006	2002	2003	2004	2005	2006 ²⁾	2007 ²⁾³⁾
I alt.....	2351,8	2430,3	8,9	-24,1	10,9	28,4	78,5	87,4
Olje og utenriks sjøfart.....	80,5	83	2,8	-1,5	2,2	3,5	2,5	4,7
Fastlands-Norge.....	2271,3	2347,3	6,1	-22,7	8,6	25	76	82,8
Industri og bergverksdrift.....	267,8	270,8	-4,9	-12	-9,5	0,2	3	9,6
Annen vareproduksjon.....	245,2	256,9	-2	4,9	-0,6	2,6	11,7	14,1
Primærnæringer.....	77,9	75,7	-3,1	-3,4	-2,9	-3,7	-2,2	-2,4
Elektrisitetforsyning.....	11,7	11,7	-1,5	-1,3	-1	-0,6	0	0,0
Bygge- og anleggsvirksomhet.....	155,7	169,5	2,6	9,7	3,2	7,1	13,8	16,6
Tjenesteytende næringer ekskl. off. forvaltning.	1053,5	1096,5	12	-12,6	18,5	20,4	43	43,5
Varehandel.....	325,5	334,4	5	1,2	8,5	3,5	8,9	10,9
Samferdsel.....	148,7	151	-2,1	-4,4	-3,4	1,5	2,3	1,4
Annen tjenesteyting.....	579,3	611,1	9,1	-9,4	13,4	15,4	31,8	31,2
Offentlig forvaltningsvirksomhet.....	704,8	723	0,9	-3	0,3	1,7	18,2	15,4
Statsforvaltningen.....	257,3	262,9	99,4	-2,4	4,6	0,2	5,6	2,5
Kommuneforvaltningen.....	447,5	460,1	-98,5	-0,6	-4,3	1,5	12,6	12,9

¹⁾ Nasjonalregnskapstallene (NR) avviker noe fra AKU, bl.a. ved at NR inkluderer utenlandske sjøfolk på norske skip.

²⁾ Foreløpige tall

³⁾ De tre første kvartalene i 2007 i forhold til de tre første kvartalene i 2006

Kilde: Statistisk sentralbyrå

4.2.3 Utsiktene framover

Det ligger an til god vekst og fortsatt høykonjunktur i den norske økonomien i inneværende år. Veksttakten antas likevel å bli klart lavere enn i 2007, og mer på linje med hva som kan betraktes som en trendvekst i norsk økonomi. Årsaken til avmatningen er i hovedsak svakere vekst i husholdningenes forbruk og i fastlandsinvesteringene, samt lavere vekst i de norske eksportmarkedene. Beregninger fra SSB i Økonomiske analyser 6/2007 antyder at norsk økonomi trolig blir lite påvirket av en nedgang internasjonalt. Det er imidlertid betydelig usikkerhet knyttet til utviklingen i internasjonal økonomi og betydningen av den finansielle ustabiliteten og børsuroen som følge av problemene i det amerikanske boligmarkedet.

Nedenfor følger en kort gjennomgang av de siste publiserte **prognosene** for utviklingen i norsk økonomi framover fra Finansdepartementet (september 2007), Norges Bank (oktober 2007) og Statistisk sentralbyrå (SSB) (november 2007). Prognosene er basert på en pengemarkedsrente på 5½-6 prosent som gjennomsnitt for 2008. Som årsgjennomsnitt har Finansdepartementets prognoser basert seg på en styrking av den importveide kronkursen på ¼ prosent i 2008, mens SSB og Norges Bank legger til grunn en styrking på henholdsvis 2 og 2½ prosent.

Husholdningenes **forbruk** anslås av Norges Bank og Finansdepartementet å øke med 3,5 prosent i 2007, mens SSB antar en forbruksvekst på 4,1 prosent. Økt sysselsetting og høyere lønnsvekst bidrar til å øke husholdningenes disponible realinntekter. Høyere konsumprisvekst trekker imidlertid i motsatt retning. Justert for mottatte aksjeutbytter forventer SSB om lag 3,6 prosent vekst i husholdningenes disponible realinntekt i 2008. Inklusive aksjeutbyttene er anslaget 6,1 prosent. Konsumet i offentlig forvaltning ventes å øke med mellom 2 og 3 prosent i år.

Det ligger an til fortsatt høye **petroleumsinvesteringer** i år. Finansdepartementet legger til grunn uendrede petroleumsinvesteringer fra det høye nivået i 2007, mens SSB og Norges Bank antar at investeringene øker ytterligere i 2008. Investeringene i Fastlands-Norge er antatt å øke, men i et klart lavere tempo enn i fjor. Redusert, og kanskje også negativ vekst i boliginvesteringene og i næringslivsinvesteringene bidrar til nedgangen i investeringsveksten. Investeringene i offentlig forvaltning antas å øke med 2-3 prosent i 2008.

Som årsgjennomsnitt ventes den økonomiske veksten hos våre handelspartnere å utvikle seg klart svakere i 2008 enn i 2007. Alle de tre institusjonene venter at **tradisjonell vareeksport** i 2008 øker med mellom 4 og 5 prosent, mot en anslått vekst på nær 8 prosent i 2007.

En noe lavere etterspørselsvekst ventes å bidra til en klar nedgang i aktivitetsveksten i norsk økonomi. Veksten i **BNP Fastlands-Norge** antas imidlertid å bli om lag på linje med en langsiktig trendvekst. Norges Bank og Finansdepartementet forventer en vekst på 2¾ prosent, mens SSB anslår veksten i fastlandsøkonomien til 3,2 prosent. Alle institusjonene venter at BNP i alt øker noe mer på grunn av økt olje- og gassproduksjon. SSB anslår at oljeprisene som årsgjennomsnitt blir knapt 460 kroner per fat i 2008. Finansdepartementet legger til grunn en oljepris på 360 kroner per fat. I 2007 var gjennomsnittlig oljepris 423 kroner per fat. **Overskuddet på driftsbalansen** ventes å øke fra knapt 340 milliarder kroner i 2007 til vel 420 milliarder kroner i 2008.

Prognosene fra SSB, Norges Bank og Finansdepartementet viser at det ventes en fortsatt klar økning i antall **sysselsatte** i 2008, men at veksten likevel er markert lavere enn i 2007. Prognosene antyder en sysselsettingsvekst på mellom 1-2 prosent i inneværende år. Det ventes at arbeidsledigheten målt ved AKU vil holde seg om lag uendret fra det lave nivået på 2,6 prosent i 2007.

SSBs anslag for **lønnsveksten** i 2008 er 6,2 prosent, og Finansdepartementets anslag er 5 prosent. Norges Bank har anslått en lønnsvekst for inneværende år på $5\frac{3}{4}$ prosent. Mens SSB gir anslag på veksten i lønn per normalårsverk, omfatter prognosene til Finansdepartementet og Norges Bank veksten i årslønn (se vedlegg 2 for definisjoner av de ulike lønnsbegrepene). Anslagene på **prisveksten** målt ved KPI i 2008 er henholdsvis 2,9, $3\frac{1}{4}$ og $2\frac{1}{2}$ prosent for SSB, Norges Bank og Finansdepartementet. Den underliggende inflasjonen, målt ved KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE), forventes å bli på knappe 2 prosent.

Tabell 4.6 Utviklingen i noen makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet fremgår

	2006	2007	2008		
	Regnskap	SSB ¹⁾	SSB ¹⁾	NB ²⁾	FIN ³⁾
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	4,2	7,1	4,1	3½	3,5
Konsum i offentlig forvaltning	3,0	3,1	3,0	2¾	2,3
Bruttoinvesteringer i fast kapital	6,5	7,6	5,7	..	1,3
- Fastlands-Norge	7,3	7,9	4,2	3¼	..
- Utvinning og rørtransport	3,4	6,3	5,9	7½	0,0
Eksport	0,5	2,6	4,2	..	5,1
- Tradisjonelle varer	6,2	7,9	4,9	4	4,3
Import	8,2	8,1	5,9	4¾	3,8
- Tradisjonelle varer	9,6	8,6	5,2	..	3,3
Bruttonasjonalprodukt	2,2	3,3	3,6	3¾	3,1
- Fastlands-Norge	4,3	5,7	3,2	2¾	2,8
Sysselsatte personer	3,3	3,6	1,9	1¼	1,0
Utførte timeverk, Fastlands-Norge	2,4	3,7	2,2	..	..
Arbeidsledighetsrate -AKU (nivå)	3,4	2,6	2,6	2½	2,5
Årslønn	4,1	5,4 ⁵⁾	6,2 ⁴⁾	5¾	5
Konsumprisindeksen	2,3	0,8 ⁵⁾	2,9	3¼	2½
Driftsbalansen, mrd. kroner	353,5	338,8	419,3	..	..
Husholdningenes disponible realinntekt	-7,0	5,3	6,1	..	..
MEMO:					
Pengemarkedsrente (nivå)	3,1	5,0 ⁵⁾	5,4	5,9	..
Importveid kronekurs ⁶⁾	0,6	-1,8 ⁵⁾	-2,0	-2½	-¼
Gjennomsnittlig lånerente ⁷⁾ (nivå)	4,3	5,6	6,2	..	..
Råoljepris ⁸⁾ i kroner (nivå)	414	423 ⁵⁾	456	..	360

¹⁾ Anslag ifølge Statistisk sentralbyrå, Økonomiske analyser 6/2007, november 2007.

²⁾ Anslag ifølge Norges Bank. Pengepolitisk rapport 3/2007, oktober 2007.

³⁾ Anslag ifølge Finansdepartementet, St.meld. nr. 1 (2007-2008), september 2007.

⁴⁾ Lønn per normalårsverk - som også inneholder overtid.

⁵⁾ Fasit

⁶⁾ Positivt tall innebærer svekket krone.

⁷⁾ Husholdningenes lånerente i private finansinstitusjoner.

⁸⁾ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend

Kapittel 5

Nærmere om inntektsutviklingen for husholdningene

- *Husholdningenes disponible realinntekt utenom aksjeutbytte var ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall for de tre første kvartalene i 2007 3,1 prosent høyere enn samme periode året før. Regnet per person var økningen 2,1 prosent. Hovedforklaringen til oppgangen er sterk sysselsettingsvekst kombinert med reallønnsvekst.*
- *Disponibel realinntekt inklusive aksjeutbytte var i samme periode 3,4 prosent høyere enn året før. Svingninger i mottatt aksjeutbytte, som i stor grad har vært skattemotiverte, har påvirket husholdningenes totale inntektsvekst betydelig i de senere år og trakk inntektsveksten kraftig ned i 2006, mens den i liten grad antas å ha påvirket veksten i 2007.*
- *Reallønn etter skatt for lønnstakere i alt økte med om lag 4,5 prosent fra 2006 til 2007, mot 1,9 prosent året før.*

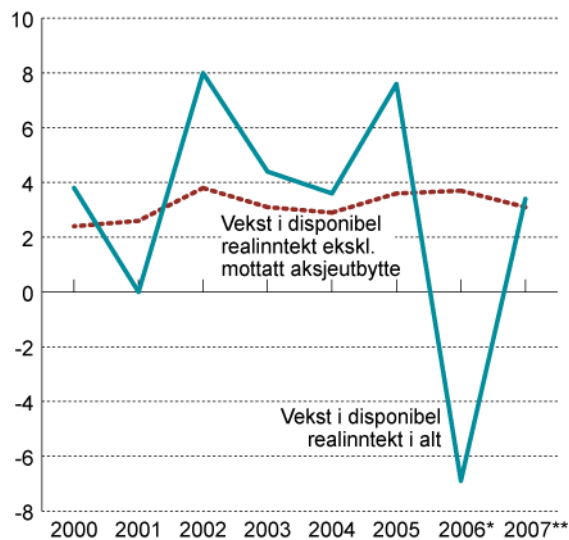
5.1 Disponibel realinntekt i husholdningssektoren

Avsnitt 5.1 fokuserer på husholdningenes samlede disponible realinntekt basert på nasjonalregnskapet. *Det er ennå ikke publisert foreløpig nasjonalregnskapstall for hele 2007, slik at omtalen av inntektsutviklingen fra 2006 til 2007 baseres på foreløpige kvartalstall for de tre første kvartaler i 2007.*

Nasjonalregnskapets inntektsregnskap inneholder en samlet oversikt over husholdningssektorens inntekter og utgifter, dvs. etter at en har summert alle økonomiske enheter hjemmehørende i husholdningssektoren. (For en nærmere redegjørelse for hva som inngår i husholdningssektoren, se boks 5.1)

Disponibel realinntekt utenom aksjeutbytte var i de tre første kvartalene av 2007 3,1 prosent høyere enn i samme periode i 2006. Det er noe lavere vekst enn året før, men på nivå med den gjennomsnittlige årsveksten i perioden 2000 – 2006. Til sammenligning var disponible realinntekt inklusive aksjeutbytte 3,4 prosent høyere i 1.-3. kvartal 2007 enn tilsvarende kvartaler året før, mens den fra 2005 til 2006 gikk ned med 6,9 prosent. Denne nedgangen hang sammen med et fall i mottatte aksjeutbytte på om lag 92 milliarder kroner i forhold til 2005. Inntektsutviklingen har i de senere årene vært betydelig påvirket av svingningene i mottatt aksjeutbytte. Utviklingen i aksjeutbyttene har i stor grad vært skattemotiverte. Figur 5.1 viser veksten i disponible realinntekt og disponible realinntekt eksklusive mottatt aksjeutbytte, og illustrerer hvilken betydning svingningene i mottatt aksjeutbytte har hatt for veksten i disponible realinntekt.

Figur 5.1 Vekst i disponibel realinntekt for husholdninger og ideelle organisasjoner. Prosentvis endring fra året før.

* Foreløpige tall

** Vekst 3 første kvartaler i 2007 sammenlignet med samme kvartaler året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 5.1 Bidrag til vekst i disponibel realinntekt i husholdningene. Prosentpoeng.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006*	2007**	gj.snitt 2000-2006
Vekst i disponibel realinntekt i prosent	3,8	0,0	8,0	4,4	3,6	7,6	-6,9	3,4	2,9
Vekst i disp. realinntekt ekskl. aksjeutbytte	2,4	2,6	3,8	3,1	2,9	3,6	3,7	3,1	3,1
Bidrag fra									
Inntekter									
- Lønnsinntekter	1,6	2,4	3,6	-0,8	3,0	3,3	3,9	7,1	2,4
- Blandet inntekt	0,1	0,0	0,6	0,2	-0,9	0,0	0,4	0,1	0,1
- Formuesinntekter	1,9	-1,2	4,6	0,5	-0,5	4,4	-9,5	1,7	0,0
- herav: mottatt aksjeutbytte	1,5	-2,5	4,3	1,4	0,9	4,3	-10,2	0,2	0,0
- Offentlige stønader	1,3	1,5	1,9	1,9	0,7	0,2	0,3	1,1	1,1
- Andre inntekter, netto	0,6	-0,1	-1,6	0,7	0,1	1,0	0,1	-0,9	0,1
Utgifter									
- Skatt av inntekt og formue	-1,5	-1,2	-0,7	0,1	-1,6	-1,3	-0,9	-3,1	-1,0
- Formuesutgifter	-0,3	-1,6	-0,7	1,3	2,2	-0,1	-1,0	-3,0	0,0
Korreksjon for indirekte målte banktjenester	0,1	0,2	0,3	0,5	0,6	0,1	-0,3	0,4	0,2

(*) foreløpige tall

(**) Vekst 3 første kvartaler i 2007 sammenlignet med samme kvartaler året før

(1) Blandet inntekt inneholder i tillegg til husholdningenes inntekter fra næringsvirksomhet også beregnet avkastning beregnet avkastning av egen bolig.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 5.1 viser hvordan de ulike inntekts- og utgiftskomponentene har bidratt til veksten i husholdningenes disponible realinntekter i perioden 2000-2007. Bidragene fra lønn, som er

den største inntektskomponenten, har jevnt over vært store i de siste årene med unntak av 2003, da vekstbidraget fra lønnsinntektene var negativt. Dette hang blant annet sammen med nedgang i sysselsettingen og relativ høy prisvekst. Tall fra nasjonalregnskapet viser at vekstbidraget fra lønn var på 3,9 prosentpoeng i 2006 og 7,1 prosentpoeng i de tre første kvartalene av 2007. Dette kan forklares både av sterk sysselsettingsvekst og reallønnsvekst.

Offentlige stønader, som er den viktigste inntektskilden for pensjonister og trygdede, har i hele perioden 2000-2007 gitt positive bidrag til veksten i husholdningenes disponible realinntekt. Utviklingen i offentlige stønader økte veksten i disponibel realinntekt med 1,1 prosentpoeng i 1.-3. kvartal 2007.

Bidragene fra *skatt av inntekt og formue* vil, med uendrede gjennomsnittlige skattesatser, være negative så lenge realinntektene øker. Skatt av inntekt og formue bidro til å redusere veksten i husholdningenes disponible realinntekt med 3,1 prosentpoeng de tre første kvartalene av 2007. Til sammenligning reduserte skatt av inntekt og formue veksten i disponibel realinntekt med i gjennomsnitt 1 prosentpoeng i perioden 2000-2006.

Husholdningenes formuesinntekter består av renter på bankinnskudd, aksjeutbytte, beregnet avkastning på forsikringskrav og leieinntekter fra landeiendom. Formuesutgiftene består i all hovedsak av gjeldsrenter. Husholdningene har langt høyere rentebærende gjeld enn rentebærende fordringer, når vi holder husholdningenes forsikringskrav utenom (se boks).

Tabell 5.1 viser hvordan mottatt aksjeutbytte har påvirket veksten i husholdningenes disponible realinntekt. Det framgår at mottatt aksjeutbytte har bidratt kraftige med både positive og negative vekstbidrag i løpet av de åtte siste årene. Etter høy vekst i mottatt aksjeutbytte i 2005 trakk denne posten veksten i disponibel realinntekt ned med mer enn 10 prosentpoeng i 2006. Det antas at aksjeutbyttet ikke har påvirket veksten i disponibel realinntekt særlig i 2007. Økte bankrenter har bidratt til at utviklingen i formuesinntektene likevel isolert sett økte disponibel realinntekt med 1,7 prosentpoeng de første tre kvartalene. For formuesutgiftene trakk de økte rentesatsene sammen med økte utlån, disponibel realinntekt i perioden ned med 3 prosentpoeng.

Tall fra inntektsregnskapet for husholdningssektoren er summariske i den forstand at de ikke gjenspeiler endringer i husholdningenes antall og sammensetning. *Disponibel inntekt regnet per person* kan for 2007 anslås til 190 000 kroner, hvis inntektsveksten for året blir lik veksten i de tre første kvartalene. Med omtrent 2,3 personer per husholdning (jfr. Folke- og boligtellingsen 2001) blir gjennomsnittlig disponibel realinntekt per husholdning i overkant av 435 000 kroner. I tabell 5.2 vises beregnet prosentvis vekst i disponibel realinntekt per person i perioden 2000-2007. I perioden 2000 -2006 var den gjennomsnittlige årlige veksten per person 2,3 prosent, mens veksten utenom aksjeutbytte var 2,5 prosent. I de tre første kvartalene av 2007 var disponibel realinntekt utenom aksjeutbytte per person 2,1 prosent høyere enn samme periode året før, mot en vekst på 2,8 prosent i 2006.

Tabell 5.2 Vekst i disponibel realinntekt per person¹⁾ Vekst fra året før i prosent

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006*	2007**	gj.snitt 2000-2006
Disponibel realinntekt per person	3,1	-0,5	7,4	3,8	3,0	6,8	-7,7	2,4	2,3
Disponibel realinntekt utenom aksjeutbytte per person	1,7	2,1	3,2	2,6	2,3	2,9	2,8	2,1	2,5

(1) Basert på middelfolkemengde

* Foreløpige tall

** Vekst 3 første kvartaler i 2007 sammenlignet med samme kvartaler året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Boks 5.1 Nærmere om noen begreper knyttet til husholdningenes inntekter

Utviklingen i husholdningenes *disponible realinntekter* blir i hovedsak bestemt av fire forhold; inntektsutviklingen, skatteendringer, utviklingen i netto formuesinntekter og prisutviklingen.

- En personhusholdning kan ha *inntekt* fra flere kilder, f.eks. lønnsinntekt og blandet inntekt. *Blandet inntekt* er driftsresultat fra næringsvirksomhet, som blant annet inkluderer avlønning for arbeid utført av eierne eller deres familie. I blandet inntekt inngår også beregnet avkastning av egen bolig. Husholdningene kan ha formuesinntekter som består av renteinntekter på bankinnskudd, utbytte på aksjer, avkastning på forsikringskrav og leieinntekter fra landeiendom. Husholdningen kan også ha inntekter fra pensjoner og trygder. En lønnskakerhusholdning har lønn som hovedinntekt, mens blandet inntekt og trygder er hovedinntekter for henholdsvis personlig næringsdrivende og trygdede. Det er grunn til å merke seg at varige konsumgoder utenom bolig ifølge konvensjonene i nasjonalregnskapet regnes som konsumert i sin helhet det året de anskaffes. I tråd med dette inngår derfor ikke beregnet avkastning på varige konsumgoder utenom bolig som inntekt i nasjonalregnskapets inntektsregnskap. Husholdningene er derimot eiere av produksjonssektoren for boligjenester, og mottar den beregnede avkastningen på boligkapitalen som en del av sin inntekt.
- Tallene i dette kapitlet inneholder også inntektene og utgiftene til ideelle organisasjoner. Ideelle organisasjoner er enheter som tilbyr sine tjenester til husholdningene, og som hovedsakelig er engasjert i ikke-markedsrettet virksomhet. Deres hovedinntektskilder er overføringer fra offentlig forvaltning, medlemskontingenter og frivillige bidrag fra husholdninger og foretak.
- *Skatten* for ulike husholdninger kan variere selv om den samlede inntekten i utgangspunktet er lik. Ulike inntektsarter kan etter skattereglene bli behandlet forskjellig. Skattene vil også være avhengige av hvordan husholdningene innretter seg. F.eks. vil skattene avhenge av om inntekten i husholdningen er opptjent av en eller flere personer og fordelingen av inntekt dem i mellom.

- Beregninger av *disponibel realinntekt* krever en omregning til faste priser, dvs. en må dividere den løpende inntekten med en *prisindeks*. Valget av prisindeks er ikke opplagt. Det vanlige er å deflatere husholdningenes inntekter med en felles prisindeks - enten konsumprisindeksen eller nasjonalregnskapets prisindeks for husholdningers og ideelle organisasjoners totale forbruk. I beregningene i denne rapporten er den sistnevnte prisindeksen benyttet.

Det bør nevnes at enkelte inntektskomponenter som inntektsføres i nasjonalregnskapet, ikke utbetales til husholdningene det aktuelle året. Et eksempel på dette er avkastning på husholdningenes *forsikringskrav som føres som inntekt og deretter inngår i husholdningenes finansinvesteringer*. Husholdningenes forsikringskrav er i hovedsak verdien av beholdningene i livsforsikring og pensjonsfond.

Omvurdering av aktiva, f.eks. ikke realiserte aksjegevinster/tap, endringer i verdien av boligkapitalen o.l., inngår ikke i begrepet disponibel inntekt slik det er presisert ovenfor. Slike omvurderinger av aktiva vil påvirke forbruksmulighetene over tid, men hører begrepsmessig hjemme i et kapitalregnskap for husholdningene.

Indirekte målte bank- og finanstjenester defineres som tjenester produsert av finansielle foretak som de ikke direkte tar betalt for gjennom gebyrer. De finansielle foretakene skaffer seg i stedet inntekter ved rentemarginer. Med det menes at finansinstitusjonene har lavere rente på innskudd/innlån enn på utlån. Siden det er knyttet administrasjon og ressursbruk til disse indirekte betalte bank- og finanstjenestene, betraktes de som produksjon i finansinstitusjonene og kalles indirekte målte bank- og finanstjenester.

5.2 Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger

Avsnitt 5.1 gjengir tall for husholdningenes samlede disponible realinntekt basert på nasjonalregnskapet, som i tillegg til lønnsinntekter bl.a. omfatter pensjonsinntekter, blandet inntekt (i hovedsak driftsresultatet fra næringsvirksomhet) og netto formuesinntekter, jf. boks 5.1. I dette avsnittet studeres utviklingen i kjøpekraft for ulike grupper lønnstakerhusholdninger, dvs. som har lønn som hovedinntektskilde. Endringer i skatter vil medføre forskjeller i lønnsveksten før og etter skatt. I tillegg vil prisøkning normalt bidra til at lønn etter skatt øker mindre reelt enn nominelt. Veksten i reallønn etter skatt forteller hvordan kjøpekraften for lønnsinntekten for ulike grupper lønnstakere har endret seg.

5.2.1 Nærmere om beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt fra 2005 til 2007 for hovedgrupper av lønnstakere

Maksimal skatt på alminnelig inntekt har vært 28 prosent siden 1992. Maksimal marginalsatt på lønn i denne perioden er gjengitt i tabell 5.3.

I 2006 ble det gjennomført betydelige endringer i lønnsbeskatningen. Etter 2006 har det kun vært mindre/små endringer. I 2008 videreføres innslagspunktene for toppskatt, minstefradraget og personfradraget på 2007-nivå, dvs. at innslagspunktene for toppskatt og fradragbeløpene er oppjustert i tråd med anslått lønnsvekst fra 2007 til 2008. Inntektsgrenser mv. for inntektsårene fra 2002 til 2008 framgår i tabell 4.1 i vedlegg 4.

I tabell 5.4 legger Beregningsutvalget fram beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt for hovedgrupper av lønnstakere fra 2005 til 2007. Det er tatt utgangspunkt i gjennomsnittlig nivå og vekst i årslønn som vist i tabell 1.1. Det er videre sett bort fra endringer i skattemessige fradrag den enkelte måtte ha hatt utover standardfradrag.

Tabell 5.3 Maksimal skatt på alminnelig inntekt og lønn. 1992-2007.

År	Maksimal skatt på alminnelig inntekt. Prosent	Maksimal marginalsatt på lønn, ekskl. arbeidsgiveravgift. Prosent
1992	28	48,8
1993-1998	28	49,5
1999	28	49,3
2000-2004	28	55,3
2005	28	51,3
2006	28	47,8
2007	28	47,8
2008	28	47,8

Kilde: Finansdepartementet.

Tabell 5.4 Beregnet vekst i reallønn etter skatt per årsverk for utvalgte grupper. Lønnstakere i klasse 1 med gjennomsnittlig årslønn og med standardfradrag. Vekst i prosent

Grupper	Gjennomsnittlig årslønn i 2006, kr	2005-2006		2006-2007	
		Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
Industriarbeidere ¹⁾	317 800	3,6	1,5	5½	4½
Industrifunksjonærer ²⁾	474 800	4,6	2,9	5¾	4¼
HSH-bedrifter i varehandel ³⁾	331 600	4,2	2,0	5,0	4,1
Forretnings- og sparebanker og forsikring ⁴⁾	455 300	5,6	3,5	5,2	3,9
Statsansatte.....	366 300	4,5	2,2	5,0	4
Kommuneansatte ⁵⁾	329 600	4,1	1,9	4½	3¾
Veid snitt av alle grupper ⁶⁾	360 500	4,1	1,9	5,4	4,5

¹⁾ Gjelder for industriarbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke. Omfatter industriarbeidere i NHO-bedrifter.

²⁾ Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter.

³⁾ Tall for HSH-bedrifter i varehandel er for heltidsansatte.

⁴⁾ Dekker noen flere grupper enn forhandlingsområdet. Høye bonusutbetalinger trakk opp lønnsveksten både i 2005 og 2006.

⁵⁾ Inklusive skoleverket.

⁶⁾ Gjennomsnittet er veid med andel av total utbetalt lønn som vekt. Gjennomsnittet gjelder alle grupper, også de som ikke inngår i tabellen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 5.4 viser at lønnstakere som har hatt en årslønn og en lønnsvekst som tilsvarer gjennomsnittet for alle grupper, har fått en økning i reallønn etter skatt på 4,5 prosent fra 2006 til 2007. Dette er 2,6 prosentpoeng høyere enn veksten fra 2005 til 2006.

For industriarbeidere økte reallønnen etter skatt i gjennomsnitt med 4½ prosent fra 2006 til 2007, mens økningen for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter var om lag 4¼ prosent i samme periode. For ansatte innen varehandel, HSH-bedrifter, økte reallønnen etter skatt med i gjennomsnitt med 4,1 prosent. For kommuneansatte inklusiv skoleverket økte reallønnen etter skatt i gjennomsnitt med 3¾ prosent fra 2006 til 2007. Veksten for statsansatte var om lag 4 prosent. Ansatte innen finanstjenester har hatt en kjøpekraftsutvikling på 3,9 prosent i denne perioden.

Beregningsutvalget har også sett på hva familietyper kan bety for kjøpekraftsutviklingen. I tabell 5.5 har en beregnet utvikling i reallønn etter skatt for lønnstakere med en lønnsinntekt i 2006 på henholdsvis 300 000 kroner, 550 000 kroner og 750 000 kroner. Beregningene er utført for enslige lønnstakere hhv. uten barn og med ett barn, for lønnstakere som forsørger ektefelle og to barn, og for ektepar der begge ektefeller arbeider og har to barn.

De generelle forutsetningene for beregningene er nærmere omtalt i boks 5.2.

Boks 5.2 Beregninger av endringer i reallønn etter skatt

Beregningene av endringer i reallønn etter skatt i dette avsnittet bygger på følgende forutsetninger:

- Inntektstakeren mottar bare én inntektsart (lønn).
- Det er bare tatt hensyn til skatteregler som berører alle eller de fleste lønnstakere. Det vil bl.a. si at det kun gis standardfradrag i inntekt (personfradrag og minstefradrag).
- Barnetrygd er regnet som negativ skatt. Det er ikke tatt hensyn til andre overføringer fra offentlige budsjetter, herunder kontantstøtten som ble innført fom. 1.8.1998.
- Det er brukt samme prisindeks (konsumprisindeksen) for alle husholdningstyper ved omregning til reallønn. Konsumprisindeksen økte med 2,3 prosent fra 2005 til 2006 og med 0,8 prosent fra 2006 til 2007.

Beregninger basert på så enkle forutsetninger må brukes med forsiktighet. Beregningsutvalget mener likevel av flere grunner at denne type beregninger kan ha interesse:

- Resultatene indikerer i hvilken retning endringer i sentrale skatteregler isolert sett trekker.
- Siden det bare forhandles om lønn, kan beregninger der en kun endrer lønnsinntekten være av særlig interesse.

Den nominelle lønnsinntekten etter skatt beregnes ved å trekke inntektsskatter og avgifter til folketrygden fra lønnsinntekten. For barnefamilier tas også hensyn til barnetrygden.

Lønnsinntekt etter skatt beregnet på denne måten gir uttrykk for hva lønnstakeren har til disposisjon av lønnsinntekten (og eventuelt barnetrygden) til betaling av gjeldsrenter og til kjøp av varer og tjenester etter at samlede skatter er betalt. Reallønn etter skatt beregnes ved å deflatere den nominelle lønnsinntekten etter skatt med endringen i konsumprisindeksen.

Endringen i reallønn etter skatt blir da den prosentvise forskjellen mellom årets og fjorårets reallønn etter skatt.

Utvalget har i beregningene i tabell 5.5 lagt til grunn en lønnsvekst på 4,1 prosent fra 2005 til 2006 og 5,4 prosent fra 2006 til 2007.

Tabell 5.5 Beregnet vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger. Vekst i prosent

Lønnsinntekt i 2006	2005-2006		2006-2007	
	Nominell lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Nominell lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
300 000 kroner				
Enslig lønnstaker uten barn ¹⁾	4,1	1,9	5,4	4,4
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år/Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2),3)}	4,1	1,5	5,4	3,9
550 000 kroner				
Enslig lønnstaker uten barn ¹⁾	4,1	3,1	5,4	4,1
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år/Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2),3)}	4,1	2,3	5,4	3,8
Ektepar med 2 barn mellom 3 og 16 år, hvor den ene ektefellen tjener 350 000 kroner og den andre 200 000 kroner ⁴⁾	4,1	1,7	5,4	4,2
750 000 kroner				
Enslig lønnstaker uten barn ¹⁾	4,1	4,1	5,4	3,3
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år/Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2),3)}	4,1	3,4	5,4	3,2
Ektepar med 2 barn mellom 3 og 16 år, hvor den ene ektefellen tjener 500 000 kroner og den andre 250 000 kroner ⁴⁾	4,1	2,2	5,4	4,0

¹⁾ Enslige lønnstakere uten barn blir liknet i klasse 1.

²⁾ Ektepar med én inntekt og enslige med forsørgeransvar blir liknet i klasse 2.

³⁾ Enslige forsørgere får barnetrygd for ett barn mer enn de forsørger.

⁴⁾ Ektefellene i dette typehusholdet blir liknet særskilt i klasse 1.

Kilde: Beregningsutvalget.

Tabell 5.5 illustrerer hvordan kjøpekraften for noen utvalgte husholdningstyper, med og uten barn, påvirkes av skatteendringene de to siste årene. Med de forutsetningene som er valgt varierer økningen i reallønnen etter skatt fra 2006 til 2007 for de utvalgte typehusholdningene fra 3,2 prosent til 4,4 prosent.

5.2.2 Endringer i skatteregler for lønnstakere fra 2007 til 2008

Som påpekt i avsnitt 5.2.1 blir lønnsbeskatningen langt på vei videreført på 2007-nivå i 2008. Det er imidlertid vedtatt andre endringer i skattereglene for 2008 som berører lønnstakere.

Blant annet er:

- fradraget for fagforeningskontingent økt til 3150 kroner
- nattillegg utover dokumenterte losjiutgifter blitt skattepliktig

- tillegget i foreldrefradraget for hver barn utover det første økt fra 5 000 kroner til 15 000 kroner (maksimalt årlig fradrag beløp 15 000 kroner)
- en ny skattestimulert pensjonsordning innført
- innslagspunktene i formuesskatten økt til 350 000 kroner (700 000 kroner for ektepar)
- ligningsverdiene for bolig mv. hevet med 10 prosent
- rabatten ved formuesverdsettelsen av aksjer fjernet
- barnetrygden nominelt uendret fra 2007 til 2008

5.3 Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 2005 til 2007

Hovedkomponentene i pensjonsytelsene fra folketrygden er grunnpensjon, særtillegg og tilleggspensjon. Grunnpensjonen for enslige pensjonister tilsvarer ett grunnbeløp i folketrygden (G).

Minstepensjon består av grunnpensjon og særtillegg. Særtillegg gis til pensjonister som ikke har opptjent tilleggspensjon, eller som har tilleggspensjon lavere enn særtillegget. Særtillegget er 0,7933 G for enslige minstepensjonister og 1,5866 G for et ektepar der begge har minstepensjon.

Pensjonistenes inntekter fra folketrygden blir normalt regulert 1. mai hvert år. Dersom det ikke er vedtatt endringer i grunnpensjon eller særtillegg, endrer pensjonene fra folketrygden seg i takt med grunnbeløpet (G). Tallene i tabell 5.6 refererer til utbetalt minstepensjon i løpet av året.

Stortinget vedtok i forbindelse med behandlingen av budsjettet for 2003 at grunnpensjonen for ektepar og visse typer samboere skulle trappes opp fra 1,5 til 1,7 G. Opptrappingen ble fullført 1. mai 2005.

Tabell 5.6 viser beregnet vekst og realvekst i minstepensjon for enslige og ektepar fra 2005 til 2006 og fra 2006 til 2007.

Tabell 5.6 Utviklingen i minstepensjonene. Prosentvis endring fra året før

	Minstepensjon i 2006, kr	2006		2007	
		Vekst i utbetalt pensjon	Realvekst i pensjon	Vekst i utbetalt pensjon	Realvekst i pensjon
Enslig	111 476	3,5	1,2	5,4	4,5
Ektepar, begge har minstepensjon	204 312	4,0	1,7	5,4	4,5

Kilde: Arbeids- og velferdsetaten og Beregningsutvalget.

Beregningene ovenfor gjelder pensjonsytelser fra folketrygden. Pensjonistenes inntektsforhold bestemmes også av andre pensjonsordninger, men utvalget har ikke vurdert ytelser fra disse.

Utviklingen i disponibel realinntekt for den enkelte pensjonist vil variere avhengig av bl.a. pensjonens størrelse, pensjonistens sivilstand og andre inntekts- og formuesforhold.

Utviklingen i grunnbeløpet i folketrygden, minstepensjonene for enslige og ektepar og i pensjonene til enslige som er født uføre eller blir uføre i ung alder, i perioden 1.5.1993 til 30.4.2007 framgår av tabell 4.2 i vedlegg 4.

Tabell 5.7 viser veksten i overføringer fra 1993 til 2005 for pensjonistene som samlet gruppe. Det har vært en reell vekst i overføringene fra 1993 til 2005 på om lag 48 prosent. Overføringer utgjør 85,7 prosent. av pensjonistenes samlede inntekt i 2005. Overføringenes andel av samlet inntekt har ikke endret seg vesentlig siden 1993.

Tabell 5.7 Utvikling i overføringer for pensjonister fra 1993 til 2004 målt som andel av samlet inntekt før skatt og i prosentvise årlige og samlede vekstrater Prosent

	Andel av samlet inntekt før skatt	Årlig vekst i overføringer	Samlet vekst i overføringer fra 1993
1993	86,0		
1999	86,7		20,3
2000	85,4	2,2	23,0
2001	86,4	2,6	26,2
2002	86,1	5,2	32,8
2003	87,1	2,7	36,3
2004	88,6	5,5	43,9
2005	85,7	2,7	47,7

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Beregningsutvalget.

5.3.1 Kort om de særskilte skattereglene for pensjonister og endringene i skattereglene fra 2006 til 2007

Uførepensjonister og alderspensjonister med pensjon fra folketrygden har rett på særfradrag for alder og uførhet mv. Alle pensjonister betaler lav trygdeavgift på inntekter som ikke gir opptjening av pensjonspoeng. I tillegg sikrer en særskilt skattereduksjonsregel at pensjonister uten særlig formue eller inntekter utover minstepensjonsnivå ikke betaler skatt. Denne fordelene avtrappes gradvis med økende inntekt.

Både øvre grense i minstefradraget for pensjonsinntekt og særfradraget for alder og uførhet ble økt i tråd med den forventede lønnsveksten i Nasjonalbudsjettet 2008. Formuestillegget i skattebegrensingsregelen på 1,5 prosent av nettoformue over 200 000 kroner, ble videreført nominelt.

Grensene for skattefri nettoinntekt for pensjonister er oppjustert med den anslåtte lønnsveksten i Nasjonalbudsjettet 2008 til 104 600 kroner for enslige og til 171 500 kroner for ektepar. Dette sikrer at personer med minstepensjon, som ikke har andre inntekter eller nettoformue over 200 000 kroner, slipper å betale skatt.

Endringene i skattereglene for pensjonister innebærer at en enslig pensjonist i 2008 vil begynne å betale skatt når pensjonsinntekten overstiger 141 300 kroner. Tilsvarende vil et pensjonistektepar med lik pensjon begynne å betale skatt på en samlet inntekt over 231 700 kroner. I disse beregningene er det lagt til grunn at pensjonistene kun har pensjonsinntekt og standardfradrag og at nettoformuen ikke overstiger 200 000 kroner.

Kapittel 6

Den samlede inntektsutviklingen

- Sterk vekst i produksjonen på fastlandet og høy vekst i inntektene fra Norges finansielle fordringer på utlandet bidro til at disponibel realinntekt for Norge var vel 3 prosent høyere i de tre første kvartalene i 2007 enn i samme periode året før.
- Den kraftige veksten i oljeprisen i årene etter 2003 har bidratt sterkt til at nivået på disponibel realinntekt i 2007 ser ut til å ha vært om lag 32 prosent høyere enn ved konjunkturbunnen i 2003.
- Lønnskostnadsandelen – lønnskostnader i prosent av faktorinntekt – tok seg opp i markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge både i 2006 og 2007. For de tre første kvartalene i 2007 steg andelen med 2 prosentpoeng sammenlignet med tilsvarende periode i 2006. For industrien falt imidlertid lønnskostnadsandelen både i 2006 og i de tre første kvartalene av 2007. Nedgangen i lønnskostnadsandelen på om lag 1 prosentpoeng i 2007 skyldes prisoppgangen på metaller som også bidro til at lønnskostnadsandelen innenfor råvarebasert industri falt markert dette året. For annen industri tok lønnskostnadsandelen seg opp de tre første kvartalene av 2007.

6.1 Disponibel inntekt for Norge

Disponibel inntekt for Norge var i de tre første kvartalene av 2007 vel 5 prosent høyere enn i samme periode i 2006. Det var særlig produksjonen i Fastlands-Norge som bidro til veksten, men bidraget fra endringen i rente og stønadsbalansen var også betydelig. Ifølge tekniske framskrivninger var inntektsøkningen fra 2006 til 2007 på om lag 94 milliarder kroner. Disponibel inntekt for Norge kom da opp i 1 961 milliarder kroner, som svarte til om lag 416 700 kroner per innbygger.

Tabell 6.1 Inntektsutviklingen for Norge. Milliarder kroner (løpende priser)¹

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006*	2007**
Bruttonasjonalprodukt	1140,4	1240,4	1481,2	1536,9	1532,3	1593,8	1743,0	1945,7	2155,8	2242,8
- Kapitalslit	176,4	186,4	200,1	213,7	217,8	222,8	235,1	247,9	269,3	295,3
= Nettonasjonalprodukt	964,0	1054,0	1281,1	1323,2	1314,5	1371,0	1507,9	1697,8	1886,4	1947,5
+ Formuesinntekt og lønn fra utlandet, netto	-12,9	-10,4	-20,0	1,4	4,7	9,9	3,4	13,5	-5,4	29,4
= Nasjonalinntekt	951,1	1043,6	1261,1	1324,6	1319,2	1380,9	1511,3	1711,3	1881,0	1976,9
+ Stønader og løpende overføringer fra utlandet, netto	-11,6	-11,2	-11,1	-14,2	-17,4	-20,6	-17,6	-17,2	-14,5	-16,1
= Disponibel inntekt for Norge	939,5	1032,4	1250,1	1310,3	1301,8	1360,3	1493,7	1694,1	1866,5	1960,8

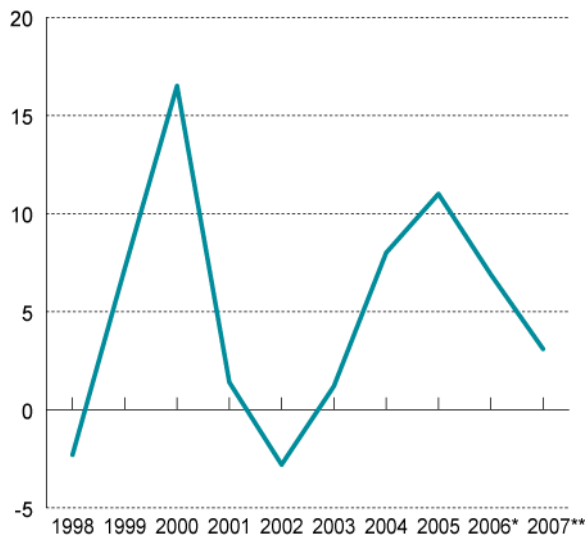
* Foreløpige tall.

** Tekniske framskrivninger basert på veksten i de tre første kvartaler for 2007 sammenlignet med de tre første kvartaler for 2006.

¹Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

I de tre første kvartalene av 2007 lå disponibel realinntekt for Norge litt over 3 prosent høyere enn i samme periode i 2006, mot en vekst på 6,9 prosent året før. Sett over en lengre tidsperiode har det vært en betydelig samlet realinntektsvekst. Fra konjunkturbunnen i 2003 til 2007 ser disponibel realinntekt for Norge ut til å ha økt med om lag 32 prosent.

Figur 6.1 Disponibel realinntekt for Norge. Prosentvis vekst fra året før

* Foreløpige tall

** Tekniske framskrivninger basert på veksten i de tre første kvartaler for 2007 sammenlignet med de tre første kvartaler for 2006.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Veksten i disponibel realinntekt kan splittes i bidrag fra henholdsvis innenlandsk produksjonsvekst (nettonasjonalprodukt i faste priser), endring i rente- og stønadsbalansen overfor utlandet og endring i bytteforholdet overfor utlandet. Vekstbidragene er vist i tabell 6.2, og bidraget fra produksjonsvekst er splittet opp i vekst i henholdsvis petroleumsvirksomhet og øvrige næringer.

Bidraget fra *produksjonsveksten i petroleumsvirksomheten* var -1,5 prosentpoeng i de tre første kvartalene av 2007, mot -1,3 prosentpoeng i 2006. Vekstbidraget fra *produksjonsutviklingen i øvrige næringer* var 4,1 prosentpoeng i de tre første kvartalene av 2007 og 3,1 prosentpoeng i 2006.

Tabell 6.2 Vekst i disponibel realinntekt for Norge¹. Prosent

	Gjennomsnitt										
	1998-2007	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006*	2007**
Vekst i disponibel realinntekt	5,0	-2,3	7,2	16,5	1,4	-2,8	1,2	8,0	11,0	6,9	3,1
Bidrag til vekst, prosentpoeng:											
Produksjonsvekst i utvinning og røtrånsport av råolje og gass	-0,2	-0,9	-0,1	0,9	1,7	0,4	0,1	0,1	-1,0	-1,3	-1,5
Produksjonsvekst i øvrige næringer	2,4	3,4	1,7	2,3	0,1	0,9	0,8	4,0	3,8	3,1	4,1
Endring i bytteforholdet	2,5	-4,5	5,3	14,1	-1,9	-4,1	0,2	4,2	7,6	6,0	-1,3
Herav prisutviklingen på råolje og gass	2,0	-4,6	4,1	12,8	-2,9	-4,1	0,0	3,8	6,5	4,9	-1,1
Endring i rente- og stønadbalansen overfor utlandet	0,2	-0,2	0,4	-0,8	1,5	0,0	0,2	-0,2	0,7	-0,9	1,8

* Foreløpige tall.

** Tekniske framskrivninger basert på veksten i de tre første kvartaler for 2007 sammenlignet med de tre første kvartaler for 2006.

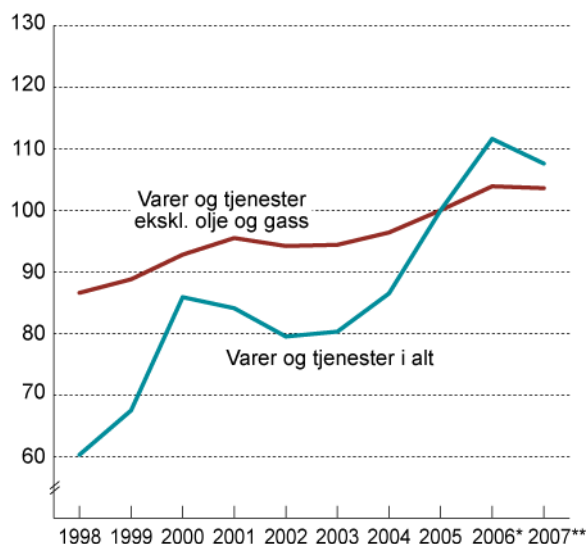
¹Inntektstallene er deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, dvs. innenlandske sluttleveringer inklusive lagerendring, men eksklusive kapitalslit.

²Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.

³Produksjonsvekst målt ved nettoproduktet regnet i faste priser.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Prisutviklingen på olje og gass er særlig viktig for utviklingen i bytteforholdet overfor utlandet. Prisen på olje og gass sett under ett økte kraftig i perioden 2004-2006, mens tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap viser at gjennomsnittsprisen på petroleumsproduktene sett under ett var litt lavere i de tre første kvartaler i 2007 sammenlignet med tilsvarende periode i 2006. I 2006 var vekstbidraget fra prisutviklingen på olje og gass 4,9 prosentpoeng, mens vekstbidraget i 2007 basert på de tekniske framskrivningene var -1,1 prosentpoeng. Prisutviklingen i handelen med varer og tjenester utenom olje og gass ga positive vekstbidrag til disponibel realinntekt i årene 2003-2006. Vekstbidraget var 1,1 prosentpoeng både i 2005 og 2006. Fra 2006 til 2007 var vekstbidraget -0,2 prosentpoeng. Vekstbidraget fra endringen i det samlede bytteforholdet var -1,3 prosentpoeng i 2007.

Figur 6.2 Bytteforholdet overfor utlandet. 2005=100

* Foreløpige tall

** Tekniske framskrivninger basert på veksten i de tre første kvartaler for 2007 sammenlignet med de tre første kvartaler for 2006.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Utviklingen i internasjonale finans- og valutamarkeder er viktig for de samlede formuesinntektene for Norge, blant annet gjennom plasseringen av midlene til Statens pensjonsfond - Utland. *Endringen i rente- og stønadsbalansen* trakk disponibel realinntekt ned med 0,9 prosentpoeng i 2006 og opp med 1,8 prosentpoeng i 2007. Det negative vekstbidraget i 2006 må ses i sammenheng med at renteutgifter og aksjeutbytte til utlandet var markert høyere i 2006 enn i 2005. Vekstbidraget i 2007 har sin bakgrunn i høy vekst i renteinntekter og aksjeutbytte fra utlandet til Norge.

6.2 Faktorinntekt, lønn og driftsresultat

Faktorinntekten gir uttrykk for den inntekten som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. Samlet faktorinntekt for Norge beregnes som nettonasjonalprodukt fratrukket netto produksjonsskatter. Det tilsvarer summen av lønnskostnader og driftsresultat.

Faktorinntekten for økonomien som helhet økte de tre første kvartalene av 2007 sammenlignet med samme periode året før med 2,6 prosent i 2007, etter en vekst på 10,8 prosent i 2006 ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall.

De samlede *lønnskostnadene* i Norge økte med nærmere 10 prosent i de tre første kvartalene av 2007 i forhold til samme periode året før, mot en vekst på 8,0 prosent i 2006.

Driftsresultatet for økonomien som helhet falt i denne perioden med litt over 5 prosent, etter å ha vokst med 14,0 prosent i 2006. Forløpet i denne størrelsen er sterkt påvirket av utviklingen i petroleumsvirksomheten. Driftsresultatet i petroleumsutvinning og rørtransport falt de tre første kvartalene av 2007 sammenlignet med samme kvartaler i 2006 med 11 prosent, etter en økning på 20 prosent i 2006. Driftsresultatet i de øvrige næringene økte med knapt 3 prosent i de tre første kvartalene av 2007 og med 6,8 prosent i 2006.

Tabell 6.3 Nettonasjonalprodukt og faktorinntekt. Milliarder kroner

	1998	1999	2000	2001 ¹	2002 ¹	2003	2004	2005	2006*	2007**
Nettonasjonalprodukt	964,0	1054,0	1281,1	1323,2	1314,5	1371,0	1507,9	1697,5	1886,4	1947,5
- Netto										
produksjonskatter	147,7	158,0	170,2	171,7	170,1	168,8	184,6	197,8	224,9	242,4
=Faktorinntekt	816,3	896,0	1110,9	1151,5	1144,4	1202,2	1323,4	1499,7	1661,6	1705,1
- Lønnskostnader	565,5	604,1	638,7	678,2	710,2	728,3	763,9	810,7	875,9	961,1
=Driftsresultat	250,9	291,9	472,2	473,3	434,3	473,9	559,5	689,0	785,6	744,0
- Driftsresultat i olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	55,5	99,0	261,0	238,3	195,2	204,7	267,9	369,8	444,9	393,7
=Driftsresultat i øvrige næringer	195,3	192,8	211,2	235,0	239,1	269,2	291,6	319,2	340,7	350,3

* Foreløpige tall.

** Tekniske framskrivninger basert på veksten i de tre første kvartaler for 2007 sammenlignet med de tre første kvartaler for 2006.

¹De påløpte lønnskostnadene i 2000 og 2001 knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002 ble for staten først registrert da feriepengene ble utbetalt i henholdsvis 2001 og 2002.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 6.4 Faktorinntektsutviklingen. Vekst fra året før i prosent

	1998	1999	2000 ¹	2001 ¹	2002	2003	2004	2005	2006*	2007**
Nettonasjonalprodukt	1,0	9,3	21,5	3,3	-0,7	4,3	10,0	12,6	11,1	3,2
Faktorinntekt	0,7	9,8	24,0	3,7	-0,6	5,0	10,1	13,3	10,8	2,6
Lønnskostnader	10,0	6,8	5,7	6,2	4,7	2,6	4,9	6,1	8,0	9,7
Driftsresultat	-15,4	16,3	61,8	0,2	-8,2	9,1	18,1	23,1	14,0	-5,3
Driftsresultat i olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	-49,8	78,3	163,6	-8,7	-18,1	4,9	30,9	38,0	20,3	-11,5
Driftsresultat i øvrige næringer	5,2	-1,3	9,5	11,3	1,8	12,6	8,3	9,5	6,8	2,8

* Foreløpige tall

** Tekniske framskrivninger basert på veksten i de tre første kvartaler for 2007 sammenlignet med de tre første kvartaler for 2006.

¹De påløpte lønnskostnadene i 2000 og 2001 knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002 ble for staten først registrert da feriepengene ble utbetalt i henholdsvis 2001 og 2002.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

6.3 Endringer i funksjonell inntektsfordeling

I tabellene 6.5 og 6.6 og figurene 6.3 og 6.4 vises tall for lønnskostnader og driftsresultat for hovedgrupper av næringer for å belyse hovedtrekk ved utviklingen i den funksjonelle inntektsfordelingen. Det understrekes at tallene for driftsresultat for årene 2006 og 2007 er foreløpige og usikre.

Tabell 6.5 Lønnskostnader for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner

	1998	1999	2000	2001 ¹	2002 ¹	2003	2004	2005	2006*	2007**
Alle næringer	565,5	604,1	638,7	678,2	710,2	728,3	763,9	810,8	875,9	961,1
Offentlig forvaltning ²	162,2	173,3	182,7	198,4	210,0	219,7	229,2	240,0	255,4	271,6
Ideelle organisasjoner, boligtjenester og eget bruk	13,6	14,6	15,6	16,3	17,4	18,1	19,4	20,7	21,7	23,1
Markedsrettet virksomhet ³	389,6	416,3	440,5	463,5	482,9	490,5	515,3	545,0	589,7	666,3
Olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	15,6	17,1	17,0	20,5	23,1	23,9	25,1	28,2	31,4	35,9
Markedsrettet virksomhet ellers	374,1	399,1	423,5	443,0	459,8	466,6	490,2	521,8	567,3	630,4
Markedsrettet virksomhet ³										
Fastlands-Norge	364,5	388,7	411,7	430,9	447,8	454,7	476,8	507,8	552,8	615,0
Industri	93,4	95,3	97,4	99,5	102,4	101,1	104,1	110,1	116,4	128,1
Verkstedsindustri og skipsbyggingsindustri v..	37,8	39,9	39,6	41,0	43,0	40,9	41,8	45,7	50,9	58,3
Råvarebasert industri	20,1	20,1	20,8	21,1	21,1	21,8	23,0	23,8	24,3	25,9
Øvrige industrinæringer	35,5	35,2	37,0	37,5	38,3	38,4	39,2	40,6	41,2	43,9
Øvrig markedsrettet ³ virksomhet i Fastlands- Norge	271,2	293,4	314,3	331,4	345,5	353,7	372,7	397,7	436,5	486,9

* Foreløpige tall.

** Tekniske framskrivninger basert på veksten i de tre første kvartaler for 2007 sammenlignet med de tre første kvartaler for 2006.

¹De påløpte lønnskostnadene i 2000 og 2001 knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002, ble for staten først registrert da feriepengene ble utbetalt i henholdsvis 2001 og 2002.

²Vannforsyning, kloakk- og renovasjonsvirksomhet i kommuneforvaltningen er definert som markedsrettet virksomhet og er derfor holdt utenfor offentlig forvaltning i denne oppstillingen.

³Markedsrettet virksomhet er samlingen av produksjonsenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 6.6. Driftsresultat for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006*	2007**
Alle næringer	250,9	291,9	472,2	473,3	434,3	473,9	559,5	689,0	785,6	744,0
Offentlig forvaltning ¹	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ideelle organisasjoner, boligjenester og eget bruk	29,5	32,2	36,1	35,3	37,4	35,6	31,2	30,3	29,6	27,1
Markedsrettet virksomhet ²	221,4	259,7	436,1	437,9	396,9	438,3	528,3	658,7	756,0	716,9
Olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	55,5	99,0	261,0	238,3	195,2	204,7	267,9	365,0	444,9	393,7
Markedsrettet virksomhet ellers	165,8	160,7	175,1	199,6	201,7	233,6	260,4	293,6	311,1	323,2
Markedsrettet virksomhet ²										
Fastlands-Norge	165,2	161,3	170,7	191,4	200,7	231,7	257,3	288,6	310,1	314,0
Industri	19,1	21,5	24,2	28,1	24,5	30,1	35,3	39,5	46,1	53,0
Verkstedsindustri og skipsbyggingsindustri mv.	7,4	7,7	4,2	5,4	7,5	8,7	8,2	10,8	11,6	10,6
Råvarebasert industri	7,4	7,9	11,6	10,6	4,7	7,5	9,9	11,5	16,7	26,4
Øvrige industrinæringer	4,2	5,9	8,4	12,0	12,3	14,0	17,2	17,3	17,8	16,0
Øvrig markedsrettet virksomhet ² i Fastlands-Norge	146,2	139,8	146,4	163,3	176,2	201,6	222,0	249,0	263,9	261,0

* Foreløpige tall.

** Tekniske framskrivninger basert på veksten i de tre første kvartaler for 2007 sammenlignet med de tre første kvartaler for 2006.

¹Vannforsyning, kloakk- og renovasjonsvirksomhet i kommuneforvaltningen er definert som markedsrettet virksomhet og er derfor holdt utenfor offentlig forvaltning i denne oppstillingen.

²Markedsrettet virksomhet er samlingen av produksjonsenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

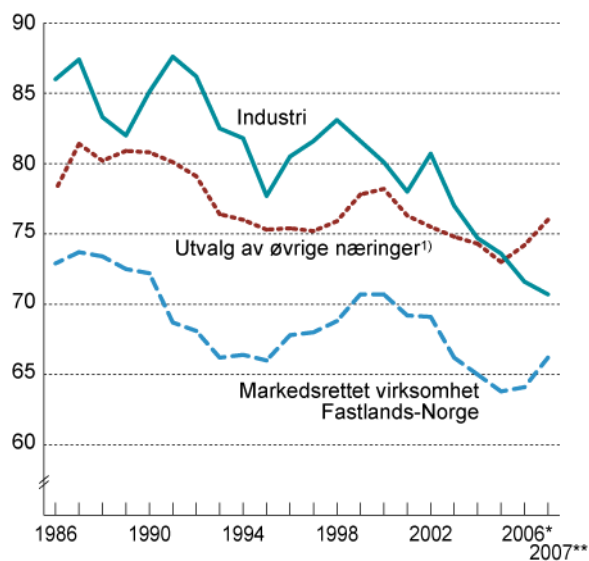
Tabell 6.5 viser at de tekniske framskrivningene av de samlede lønnskostnadene i 2007 var 961 milliarder kroner mot 666 milliarder kroner innenfor markedsrettet produksjon. Forskjellen utgjøres av lønnskostnadene i offentlig forvaltning¹⁷ og ideelle organisasjoner. Lønnskostnadene i markedsrettet produksjon som andel av totale lønnskostnader var 67,3 prosent i 2003. I perioden 2004-2007 økte andelen hvert år og er foreløpig beregnet til i overkant av 69 prosent i 2007.

Industriens lønnskostnader som andel av de totale lønnskostnadene holdt seg stabilt rundt 17 prosent fra 1990 til 1997. Fra 1998 til 2006 falt andelen gradvis, og i 2006 var andelen i overkant av 13 prosent. Denne andelen holdt seg uendret de tre første kvartalene av 2007. Driftsresultat påvirkes sterkt av den generelle konjunktursituasjonen i norsk og internasjonal økonomi, og kan derfor vise betydelige svingninger fra år til år. Prisene på en del norske eksportprodukter er spesielt konjunkturfølsomme, noe som fører til store fluktasjoner i driftsresultatet for enkelte næringsgrupper. Bevegelsene i oljeprisen er av særlig betydning ettersom overskuddene i oljevirksomheten i perioder har utgjort en betydelig del av samlet driftsresultat i Norge.

¹⁷ Eksklusive vannforsyning, kloakk og renovasjonsvirksomhet i kommuneforvaltningen.

I de tre første kvartalene av 2007 var petroleumsvirksomhetens andel av det samlede driftsresultatet 53 prosent.

Driftsresultatet i *markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge* økte ifølge de tekniske framskrivninger med 4 milliarder kroner i 2007, og ifølge nasjonalregnskapet økte det med henholdsvis 31,3 og 21,5 milliarder kroner i 2005 og 2006. Utviklingen i driftsresultatet fra 2006 til 2007 må ses i sammenheng med en forholdsvis kraftig oppgang i prisene på importerte varer og tjenester anvendt i produksjonsvirksomheten og en kraftig vekst i lønnskostnadene. Den tekniske framskrivningen viser at *industriens driftsresultat* var nærmere 53 milliarder kroner i 2007, en økning på litt under 7 milliarder kroner fra 2006. Dette innebærer at industrien har hatt reelt høye driftsresultat siden 2003. Ifølge strukturstatistikken for industrien var det i 2004 og 2005 sterk vekst i inntekter fra andre aktiviteter enn tradisjonell industriproduksjon. Tallene fra nasjonalregnskapet viser at det også fant sted en betydelig produktivitetsvekst i perioden 2004-2006, slik at bruken av arbeidsinnsats i form av utførte timeverk og øvrige innsatsfaktorer per produserte enhet gikk klart ned i denne perioden. Utviklingen i driftsresultatet for årene 2004-2007 må også ses på bakgrunn av prisutviklingen på eksportmarkedet for en rekke råvarer. Prisutviklingen på eksportmarkedet var særlig gunstig for Norge i årene 2004, 2006 og 2007. *Industriens andel* av det samlede driftsresultatet i markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge steg fra 14,9 prosent i 2006 til nærmere 17 prosent i 2007, som er mer enn 3 prosentpoeng over gjennomsnittet for denne andelen de siste 10 årene. Utviklingen i driftsresultatet i industrien har tradisjonelt vært dominert av svingningene i de råvarebaserte næringene. Driftsresultatet i råvarebasert industri falt markert i 2002. Siden 2003 har driftsresultatet i denne næringen økt hvert år, og ifølge de tekniske framskrivninger økte driftsresultatet med knapt 10 milliarder kroner fra 2006 til 2007, til 26 milliarder kroner. Den anslåtte oppgangen fra 2006 til 2007 må ses i sammenheng med prisveksten på eksport av metaller. Lønnsomheten i verksteds- og skipsbyggingsindustrien var på et historisk lavt nivå i 2000. I årene 2001-2003 tok driftsresultatet seg opp for så å falle svakt i 2004. Ifølge nasjonalregnskapet steg driftsresultatet i 2005 og 2006 med henholdsvis 2,6 og 0,9 milliarder kroner. For 2007 viser den tekniske framskrivningen nedgang på knapt 1 milliard kroner. Øvrige industrinæringer omfatter flere næringer som i hovedsak leverer sin produksjon for konsumformål til hjemmemarkedet. Driftsresultatet i disse industrinæringene steg sammenhengende fra 1998 fram til og med 2006. Ifølge de tekniske framskrivningene falt driftsresultatet med knapt 2 milliarder kroner i 2007.

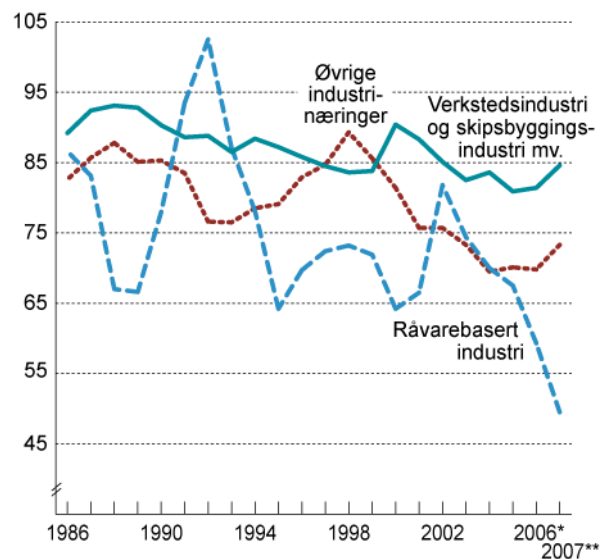
Figur 6.3 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt

* Foreløpige tall.

** Tekniske framskrivninger basert på veksten i de tre første kvartaler for 2007 sammenlignet med de tre første kvartaler for 2006.

¹⁾ Utvalg av øvrige næringer omfatter markedsrettet virksomhet i næringene: bygg- og anleggsvirksomhet, varehandel og reparasjon av kjøretøyer mv., hotell og restaurantvirksomhet, transport ellers (omfatter all transportvirksomhet med unntak av utenriks sjøfart og transport av petroleum i rørledninger), post og telekommunikasjon og forretningsmessig tjenesteyting.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 6.4 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt

* Foreløpige tall

** Tekniske framskrivninger basert på veksten i de tre første kvartaler for 2007 sammenlignet med de tre første kvartaler for 2006.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Med utgangspunkt i tabellene 6.5 og 6.6 kan en studere hvordan lønnskostnadene¹⁸ som andel av faktorinntekten har utviklet seg over tid. Figur 6.3 viser utviklingen i lønnskostnadsandelen i markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge, i industrien og i et aggregat som omfatter et utvalg av øvrige markedsrettede næringer i Fastlands-Norge.

I *markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge* økte lønnskostnadsandelen i årene 1995-2000, og i 2000 var lønnskostnadsandelen oppe i 70,7 prosent. Fra 2000 falt imidlertid lønnskostnadsandelen hvert år fram til 2005, da andelen kom ned i 63,8 prosent. Nivået på lønnskostnadsandelen det året er det laveste som er observert etter 1970. De foreløpige nasjonalregnskapstallene viser at lønnskostnadsandelen for dette aggregatet økte til 64,1 prosent i 2006 og ifølge de tekniske framskrivningene økte lønnskostnadsandelen ytterligere til i overkant av 66 prosent i 2007. I industrien hadde lønnskostnadsandelen en topp i 1998 med 83,1 prosent. Ifølge nasjonalregnskapets tall fram til og med 2006 har lønnskostnadsandelen i industrien falt hvert år siden 2002. Nedgangen var ifølge nasjonalregnskapet mest markert i 2003 og 2004. Ifølge de foreløpige nasjonalregnskapstallene for 2006 falt lønnskostnadsandelen fra 73,6 prosent i 2005 til 71,6 prosent i 2006, mens lønnskostnadsandelen ser ut til å ha falt ytterligere med knapt 1 prosentpoeng fra 2006 til 2007, til i underkant av 71 prosent. Den klare nedadgående trenden på slutten av 1990- og 2000-tallet har medført at lønnskostnadsandelen de siste årene har ligget på et historisk lavt nivå. Den lave lønnskostnadsandelen i årene 2003-2007 må ses i sammenheng med de forhold som påvirket driftsresultatet i disse årene jf. omtalen av industriens driftsresultat i dette avsnitt. I de øvrige næringer har det vært en reduksjon i lønnskostnadsandelen hvert år fra 2000 fram til og med 2005 og andelen var i 2005 73,0 prosent. De foreløpige nasjonalregnskapstallene for 2006 viser at andelen økte til 74,2 prosent det året. Ifølge de tekniske framskrivningene økte andelen med knapt 2 prosentpoeng i 2007, til 76 prosent. Figur 6.4 viser utviklingen i lønnskostnadene som andel av faktorinntekten for ulike deler av *industrien*. I 2000 var lønnskostnadsandelen i *verkstedsindustrien* høyere enn noen gang tidligere på 1990-tallet. I årene 2000-2005, med unntak for 2004 da det var en mindre oppgang, sank lønnskostnadsandelen hvert år, og lønnskostnadsandelen for denne næringen kom i 2005 ned i 80,9 prosent. Ifølge de foreløpige nasjonalregnskapstallene økte andelen til 81,4 prosent i 2006 og de tekniske framskrivningene viser ytterligere vekst til 84 prosent i 2007. I *råvarebasert industri* er det spesielt store fluktasjoner i lønnskostnadsandelen, noe som reflekterer konjunkturfølsomheten i denne virksomheten. Store prisendringer gir seg utslag i kraftige svingninger i faktorinntekt og driftsresultat. I perioden 1995 - 2001 lå lønnskostnadsandelen i intervallet 65 - 75 prosent. I 2002 var det en kraftig økning, slik at andelen dette året kom opp i overkant av 81 prosent. I årene 2003-2007 falt lønnskostnadsandelen i råvarebasert industri hvert år, og i 2007 ser andelen ut til å ha kommet ned i knapt 50 prosent.. I *øvrig industri* var det gjennom konjunkturoppgangen på 1990-tallet en jevn og sterk økning i lønnskostnadsandelen, og andelen nådde en topp i 1998 med drøyt 89 prosent. Vekst i driftsresultatet i næringsmiddelindustri var med å bidra til at andelen deretter falt i åtte år og ble knapt 70 prosent i 2006. Ifølge de tekniske framskrivninger økte lønnskostnadsandelen med 3 prosentpoeng i 2007.

---

¹⁸ Lønnskostnadsandelene i Norge og andre land er omtalt i vedlegg 5.

Boks 6.1 Noen Inntektsbegreper i nasjonalregnskapet

Bruttonasjonalproduktet gir uttrykk for den samlede verdiskapingen i landet, utført av innenlandske produsenter i markedsrettet og ikke-markedsrettet virksomhet. Etter fradrag for kapitalslit, som er den beregnede verdireduksjonen av produksjonskapitalen i landet som følge av slitasje og elde, framkommer *nettonasjonalproduktet* eller netto inntekt opptjent i Norge.

Uten økonomisk samkvem med andre land ville nettonasjonalprodukt også vært landets disponible inntekt. Som deltaker i det internasjonale økonomiske samkvem, vil imidlertid Norge ha finansinntekter av fordringer på utlandet og utlendinger ha tilsvarende inntekter på fordringer på oss, og vi kan motta og gi inntektsoverføringer. *Nasjonalinntekten* er den samlede inntekt som tilfaller nordmenn, og framkommer ved å legge netto renter, aksjeutbytte og andre inntekter fra utlandet til nettonasjonalproduktet. Ved i tillegg å legge netto stønader og andre løpende overføringer fra utlandet til nasjonalinntekten, får en fram *disponibel inntekt for Norge*. Ved å deflatere disponibel inntekt for Norge med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, kommer en fram til begrepet *disponibel realinntekt for Norge*.

Bytteforholdet overfor utlandet er en betegnelse på forholdet mellom gjennomsnittlig eksportpris og gjennomsnittlig importpris. Hvis prisene på norsk eksport over en periode stiger mindre enn prisene på de produkter Norge importerer, betyr dette at landet kan importere mindre for hver enhet eksportvare enn tidligere. En slik forverring i bytteforholdet trekker isolert sett disponibel realinntekt ned.

Faktorinntekten gir uttrykk for den inntekt som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. Faktorinntekt for Norge, eller for en enkelt næring, er således lik summen av lønnskostnader og driftsresultat. Faktorinntekt for Norge er videre lik nettonasjonalprodukt fratrukket netto produksjonsskatter. Lønnskostnadene omfatter kontant- og naturallønn utbetalt til arbeidstakerne og arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier. Driftsresultatet utgjør det beregnede overskuddet og kan tolkes som godtgjøring til produksjonsfaktorene kapital og eiernes egen arbeidsinnsats. Som følge av at tall for driftsresultat beregnes som restposter, må en regne med til dels store feilmarginer i disse anslagene.

Vedlegg 1

LØNNSOPPGJØR I 2007

For de fleste tariffområder ble det i 2006 inngått toårige avtaler med bestemmelser som ga adgang til forhandlinger om eventuelle lønnsreguleringer ved vanlig revisjonstidspunkt i 2007.

I dette vedlegget gis en oversikt over avtalte lønnstillegg i 2007 i en del store forhandlingsområder. For oversikt over lønnsoppgjørene i 2006 vises det til vedlegg 1 i NOU 2007:3.

1 Vedtak foran lønnsoppgjørene i 2007

Representantskapet i LO behandlet kravene foran mellomoppgjøret 27. februar. I vedtaket het det:

”Et viktig prinsipp for LO’s tariffpolitikk har vært at våre krav til inntektsutviklingen må tilpasses utfordringene i konkurransutsatt næringsliv og arbeidet for full sysselsetting. Som vedtatt av kongressen, må næringer utsatt for internasjonal konkurranse sette rammene for inntektsutviklingen (frontfagsmodellen). Ved sammenligning mellom sektorer må alle yrkesgrupper tas med. Frontfagsmodellen er ikke opprettholdbar over tid hvis enkelte områder/grupper systematisk får lavere lønnsvekst enn lønnsveksten i de internasjonalt konkurransutsatte sektorene. Frontfagsmodellen gir således mulighet til kompensasjon til områder/grupper som systematisk over tid er blitt hengende etter i lønnsutviklingen.

Kravene må også utformes ut fra et ønske om å forsvare de store forhandlingsområdenes posisjon i lønnsdannelsen. Det er ikke bærekraft i den norske modellen når områder uten sentrale forhandlinger skal dra i fra, slik en nå bla ser for høyere funksjonærer i NHO- området. Det er i de sentrale forhandlingene man har best mulighet for å ivareta dette. En betydelig del av lønnsveksten bør komme som følge av sentralt avtalte tillegg.

Alt i alt bør kravene for annet avtaleår bygge på følgende:

- *Generell forbedring av kjøpekraften.*
- *Garantiordninger og særskilte tillegg til lavlønte.*
- *Likelønnsprofil på lokale og sentralt avtalte tillegg, bl.a. ved mer enn forholdsmessig andel til kvinner der slik styring er mulig.*

I de enkelte områdene gjøres prioriteringer til fordel for grupper som systematisk over tid er blitt hengende etter i lønnsutviklingen, herunder LO-grupper med lang utdanning”.

Representantskapet ga sekretariatet/forhandlingsutvalgene fullmakt til å utforme de endelige kravene på basis av ovennevnte retningslinjer.

Hovedstyret i NHO vedtok 14. februar følgende prinsipper for mellomoppgjøret 2007:

”Resultatet fra alle tariffoppgjør siden 1998 viser at de samlede oppgjør er blitt vesentlig dyrere enn hos våre handelspartnere. Over tid er det imidlertid umulig for norsk næringsliv å kunne leve med betydelige høyere lønnsvekst hvert år enn det våre handelspartnere oppnår, uten at konkurransutsatt sektor – og senere andre deler av næringslivet – vil få betydelige problemer.

Utviklingen har ledet til at Norge ligger på verdenstoppen i arbeidskraftkostnader per time. Fortsatt vekst i de relative lønnskostnadene vil derfor lede til en ytterligere nedbygging av konkurranseutsatt sektor, eller til økt utflytting fra Norge. I denne situasjonen er det viktig at det samlede oppgjør – både det sentrale og det lokale – bidrar til å styrke norsk næringslivs konkurranseevne.

Arbeidsmarkedet er strammere enn på mange tiår og faren for ytterligere tap av konkurranseevne gjennom høye lønnstillegg og styrket kronkurs, er stor. Reallønnsøkningen for arbeidstakerne har vært meget stor de siste årene og i 2007 vil det oppnås reallønnsforbedringer for de aller fleste, selv uten tillegg. Det er derfor maktpåliggende at det under det sentrale oppgjøret mellom LO og NHO blir gitt klare signaler om behovet for å begrense lønnsveksten for å kunne bevare og utvikle eksisterende arbeidsplasser.

Lønnsutviklingen til ledere og høyere funksjonærer, som har vist en høy lønnsvekst de siste årene, må tilpasses øvrige arbeidstakere i bedriften. Spredning i lønnsveksten må likevel kunne aksepteres når den reflekterer at visse typer kompetanse er mer ettertraktet enn andre”.

Representantskapet i Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund (YS) vedtok den 27. februar 2007 følgende retningslinjer/krav for mellomoppgjøret 2007:

”YS mener at tariffrevisjonene i privat sektor i 2007 skal gjennomføres som samordnede forhandlinger, men med rom for forbundsvisse tilpasninger.

Inntektspolitikken sett i sammenheng med den økonomiske politikken for øvrig må bidra til at landets konkurranseevne ikke svekkes.

Mellomoppgjøret må understøtte målet om full sysselsetting samtidig som de gir en positiv reallønnsutvikling for alle medlemsgrupper. Lønnsveksten i frontfaget, dvs. i konkurranseutsatt sektor av økonomien, må være retningsgivende for den økonomiske rammen for de øvrige tariffrevisjonene i 2007.

Funksjonærgruppene i NHO-området må inkluderes ved beregning av lønnsveksten for frontfaget. Den veide lønnsveksten for arbeidere og funksjonærer i industrien skal være retningsgivende for øvrige grupper lønntakere. Fordelingen av den lønnsveksten som fremkommer i frontfaget på ulike grupper og lønnsnivåer, avgjøres selvstendig av partene i de enkelte tariffområder uavhengig av profilen i frontfaget.

Lønnsoppgjørene må sikre at ingen tariffområder eller yrkesgrupper blir hengende etter i lønnsutviklingen i forhold til arbeidere og funksjonærer i industrien. Lønnssetterslep fra tidligere år vil bli krevd kompensert.

YS understreker at i de lokale forhandlinger i private virksomheter skal forhandlingene baseres på en mest mulig objektiv vurdering av de økonomiske kriteriene i den enkelte virksomhet. Der det kan påvises at lønnsforskjellene for lavtlønnsgruppene har økt, er det viktig at partene i arbeidslivet fortsatt arbeider for en reallønnsutvikling utover det øvrige grupper i samfunnet vil oppnå.

Av ulike årsaker eksisterer det fortsatt store lønnsforskjeller mellom kvinner og menn. Etter YS' oppfatning skyldes dette i hovedsak at kvinner har gjennomgående lavere lønns- og stillingsplassering og lønnsutvikling enn menn. Arbeidet med sikte på likelønn kreves derfor videreført i alle tariffområder og på alle samfunnsområder som har betydning for likelønnsarbeidet.

YS understreker at arbeidet for likelønn er partenes ansvar og at dette primært ivaretas innenfor de respektive tariffområder. YS vil derfor ikke akseptere at myndighetene går aktivt inn i lønnsoppgjøret i den hensikt å løfte nærmere bestemte yrkesgrupper eller arbeidstakere innenfor nærmere angitte tariffområder. YS viser til arbeidet i Likelønnskommisjonen, der YS vil være en aktiv pådriver i arbeidet for å rette opp skjevheter i avlønningen mellom kvinner og menn.

YS krever at lønnsutviklingen til toppledere i næringsvirksomhet som hovedregel skal baseres på de samme kriterier som gjelder for andre arbeidstakere. Variable lønnskomponenter som bonuser, sluttvederlag, aksjeprogrammer og pensjonsytelser må begrenses og utformes på grunnlag av forutsigbare og målbare kriterier”.

Vedtakene i representantskapsmøtene i LO og YS foran mellomoppgjøret 2007 gjaldt også for offentlig sektor.

Styret i Unio vedtok 13. mars en tariffpolitisk uttalelse foran mellomoppgjøret 2007 der det ble lagt vekt på følgende:

*”En vid tolkning av frontfaget. Den samlede lønnsveksten i konkurranseutsatt sektor legges til grunn når det forhandles om ramme og profil i øvrige oppgjør.
Heving av lønnsnivået for utdanningsgrupper i offentlig sektor.
Økt verdsetting av utdanning, kompetanse og ansvar for å rekruttere og beholde kompetent personell. Risiko må kompenseres.
Likelønn og kamp mot verdsettingsdiskriminering”.*

Akademikerne uttalte:

- Kunnskap, kompetanse, innsats og faglig og administrativt ansvar må i større grad legges til grunn for lønnsutvikling, både for grupper og individer.
- Offentlig sektor må ha mulighet til å bruke lønnsystemet på en slik måte at den kan rekruttere og beholde kvalifisert personell. Akademikerne går inn for at offentlige virksomheter gis større handlefrihet i lokale lønnsforhandlinger.
- I privat sektor må de sentrale avtaleparters rolle være begrenset til å fastsette retningsgivende kriterier for den lokale lønnsdannelsen. De lokale forhandlingene ved bedriftene skal ta utgangspunkt i den enkelte bedrifts situasjon; økonomi, produktivitet, framtidsutsikter og konkurranseevne.

KS la følgende til grunn følgende hovedretningslinjer for mellomoppgjøret 2007:

”I hovedtariffoppgjøret i 2006 ble det avtalt tillegg for 2007. Disse tilleggene, samt overheng til 2007 og anslått glidning i 2007 utgjør samlet sett en lønnsvekst på omlag 4 prosent.

Mellomoppgjøret 2007 gjennomføres innenfor en økonomisk ramme som sikrer lav kostnadsvekst og som ivaretar kommunesektorens behov for å konkurrere om arbeidskraft med kunnskap og kompetanse på alle utdanningsnivåer.

Administrasjonen forhandler mellomoppgjøret 2007 på bakgrunn av Hovedtariffavtalens kap 4, punkt 4.A.4, regulering 2. avtaleår, innenfor rammene av det som er beskrevet i Teknisk Beregningsutvalgs (TBU) foreløpige rapport om situasjonen foran mellomoppgjøret 2007 og resultatene fra årets forhandlinger i andre tariffområder.

Dersom det ut i fra en totalvurdering viser seg uaktuelt med avsetning av midler til lokale forhandlinger i 2007, er det viktig at disponibel ramme gis en profil som også ivaretar kommunesektorens utfordringer når det gjelder å rekruttere arbeidskraft med høyere utdanning. Det må ikke gis sentrale tillegg som bidrar til å endre relasjoner som er etablert lokalt”.

Staten la følgende til grunn for oppgjøret:

- Det er viktig at konkurranseutsatt sektor legger rammene for lønnsveksten i samfunnet.
- Staten må kunne rekruttere kvalifisert arbeidskraft for å utføre viktige oppgaver uten at staten blir lønnsledende.

Sentralstyret i Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon (HSH) la til grunn følgende prinsipper og retningslinjer for mellomoppgjøret 2007:

”HSH går inn for et inntektspolitisk samarbeid bygget på frontfagsmodellen, men må arbeide for en mer forpliktende koordinering på arbeidsgiversiden. Frontfagsmodellen må fungere som en retningslinje for den samlede økonomiske rammen for andre grupper, men profil og gjennomføring av eventuelle sosiale reformer må forhandles og tilpasses de enkelte tariffområder.

Lønnsveksten må tilpasses den enkelte virksomhets økonomiske/konkurransemessige forutsetninger. Det skal, der overenskomstene hjemler det, gjennomføres lokale lønnsforhandlinger og -vurderinger.

Der størrelsen på den lokale potten ikke fastsettes sentralt, må de lokale forhandlingene ta utgangspunkt i virksomhetenes økonomi, produktivitet, konkurranseevne og fremtidsutsikter. Fastsettelsen av lokale tillegg bør videre ta hensyn til hvilke tillegg som er gitt sentralt. Prinsippet om lokale forhandlinger forutsetter at den sentrale rammen, herunder avsetningen til forventet lønnsglidning, er på et slikt nivå at det er rom for lokale tillegg”.

2. Oppgjørene i privat sektor

2.1 LO/NHO-oppgjøret

Forhandlingene mellom LO og NHO ble gjennomført som et samordnet oppgjør. Forhandlingene startet opp 15. mars. Den 29. mars kom partene fram til et anbefalt forhandlingsresultat som senere er vedtatt.

Fra 1. april ble det gitt et generelt tillegg på kr 2,50 per time. I tillegg ble det gitt ytterligere kr 1 per time, dvs. totalt kr 3,50 per time, til arbeidstakere på overenskomster med gjennomsnittslønn under 90 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn i 2006 (286 030 kroner).

Om lokale forhandlinger heter det at de skal føres på basis av de enkelte overenskomster og slik at tillegg skal gis på grunnlag av den enkelte bedrifts økonomiske virkelighet, dvs bedriftens økonomi, produktivitet, fremtidsutsikter og konkurranseevne. De lokale forhandlingene skal være reelle.

Partene forutsatte at den samlede lønnsveksten som avtales sentralt og lokalt skal være normgivende både for ledere og andre grupper av arbeidstakere i bedriftene, og for hele arbeidsmarkedet for øvrig.

2.2 Oppgjørene i privat sektor utenom LO/NHO-området

Den 29. mars kom også *YS* og *NHO* fram til et anbefalt forhandlingsresultat som senere er vedtatt av partene. Det ble gitt de samme lønnstilleggene som i oppgjøret mellom LO og NHO.

Mellom *HSH* og *LO* og mellom *HSH* og *YS* foreligger det vedtatte avtaler som blant annet omfatter varehandel, transport, reiseliv, renhold, IT, apoteker og begravelsesbyråer med flere. Mellom LO og HSH ble det på Landsoverenskomsten (Handel og Kontor (HK)) gitt et generelt tillegg fra 1. april på kr 3,50 per time og et ytterligere tillegg på kr 1,- per time på minstelønnsattsene i trinn 1-5. På Grossistoverenskomsten (Norsk Transportarbeiderforbund) ble det gitt kr 3,- per time i generelt tillegg fra 1. april. Det ble gitt et ytterligere tillegg på kr 1,40 til arbeidstakere på minstelønnsattsene. Andre avtaler fulgte modellen fra LO/NHO-oppgjøret med hensyn til tillegg.

Mellom *YS* og *HSH* ble det på Funksjonæravtalene, på Reiselivsavtalen og på Kontoroverenskomsten gitt et generelt tillegg fra 1. april på kr 3,50 per time, og med unntak av Reiselivsavtalen også et ytterligere tillegg for arbeidstakere på minstelønnsattsene i trinn 1-5. På Grossistoverenskomsten (Parat og Yrkestrafikkforbundet) ble det gitt kr 3,- per time i generelt tillegg fra 1. april. Det ble gitt et ytterligere tillegg på kr 1,40 til arbeidstakere på minstelønnsattsene. Andre avtaler fulgte modellen fra *YS/NHO*-oppgjøret med hensyn til tillegg.

Garantiordningen på Landsoverenskomsten mellom LO/Handel og Kontor og HSH resulterte i at trinn 6 fikk et tillegg fra 1. februar 2007 på kr 3,30 per time. Om lag 25 prosent av de sysselsatte på avtalen fikk dette tillegget.

Også innen *YS/HSH*-området ga garantiordningen etter Funksjonæravtalene mellom *YS/NOFU* og *HSH* og *YS/Parat* og *HSH* samme tillegg (kr 3,30 per time) på trinn 6 som etter Landsoverenskomsten mellom LO/HK og HSH.

*I HUK*¹⁹-området ble det 12. juni enighet mellom HSH og arbeidstakerorganisasjonene for private virksomheter innen område helse, utdanning, kultur og frivillig sektor. Området omfatter syv landsomfattende overenskomster inngått som parallell-avtaler med til sammen 30 arbeidstakerorganisasjoner. Tilleggene som ble avtalt, varierte på de ulike overenskomstene innenfor rammer på totalt 4,7 til 4,9 prosent. For noen av overenskomstene omfattet også rammene avsetning til lokale forhandlinger. Det ble dessuten avtalt nye lønnstabeller og nye minstelønnsattsar. Resultatet ble vedtatt av partene.

Mellom *LO/HK* og *Samfo* (samvirkeforetak) ble det godkjent et forhandlingsresultat for Landsoverenskomsten som ga tilsvarende tillegg som for Landsoverenskomsten (HK) i LO-HSH-oppgjøret.

For ansatte i *forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet* foreligger det vedtatte forhandlingsresultat mellom Finansforbundet og Finansnæringen Arbeidsgiverforening (FA) og mellom LO/ HK og Norsk Post- og Kommunikasjonsforbund og Finansnæringen Arbeidsgiverforening. Med virkning fra 1. mai 2007 ble satsene i lønnsregulativet økt med

---

¹⁹ Omfatter virksomheter som eies og drives av private organisasjoner og/eller stiftelser innen helse, undervisning og kultur.

kr 4 875 per år. Mellom LO og FA ble det protokollert at FA vil bidra til at virksomhetene framskaffer bedriftsvis lønnsstatistikk for likelønnsutviklingen.

3. Oppgjørene i offentlig sektor

I det *statlige tariffområdet* ble forhandlingene avsluttet natt til 1. mai med enighet mellom staten v/Fornyings- og administrasjonsdepartementet på den ene siden og hovedsammenslutningene LO Stat, YS Stat, Akademikerne og Unio på den andre siden. Avtalen hadde følgende økonomiske hovedpunkter:

- Det ble gitt et kombinert krone- og prosenttillegg på hovedlønnstabellen med virkning fra 1. mai 2007. Tillegget var på kr 4 300 opp til og med lønnstrinn (ltr) 43, og et prosentvis tillegg på 1,35 prosent fra og med ltr 44 til og med ltr 77, og et kronetillegg fra ltr 78 og oppover på kr 8 200.
- Det ble foretatt sentrale justeringer av lønnsrammer med mm. tilsvarende 0,7 prosent per 1. juli 2007.
- Det ble avsatt midler til lokale forhandlinger innenfor en ramme på 0,5 prosent av lønnsmassen per dato med virkning fra 1. juli 2007. Herav utgjorde midler som blir ledige ved lønnsendringer ved skifte av arbeidstakere (resirkulerte midler) 0,1 prosentpoeng.

Staten førte også forhandlinger med Norges Ingeniørorganisasjon og Norges Farmaceutiske Forening der partene ble enige om samme økonomiske løsning som hovedsammenslutningene i staten.

I det *kommunale tariffområdet* ble KS, LO-kommune, Unio, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund og Akademikerne²⁰ enige om et forhandlingsresultat 30. april. Ansatte med hovedsakelig sentral lønnsdannelse (kapittel 4) fikk følgende tillegg:

- I 2006-oppjøret ble det avtalt et generelt tillegg på kr 7 500 med virkning fra 1. mai 2007. Fra samme dato ble det gitt ytterligere et generelt tillegg på 1,40 prosent av den enkeltes grunnlønn.

I tillegg ble det foretatt endringer i minstelønnsatser fra 1. mai, jf tabell 1.1.

I *Oslo kommune* ble det enighet mellom Kommuneansattes Hovedorganisasjon (KAH), Unio og Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund -K om et tillegg på 3,1 prosent fra 1. mai 2007, men slik at tillegget utgjorde minst kr 9 000 per år. Akademikerne forkastet forslaget, og oppjøret gikk til mekling. Den 23. mai ble det enighet om et meklingsforslag som ga de samme lønnstilleggene som for medlemmene av de øvrige arbeidstakerorganisasjonene.

---

²⁰ Omfattet også Norges Ingeniørorganisasjon og Den norske jordmorforening.

Tabell 1.1 Minstelønnsatser for stillingsgrupper i KS-området med hovedsakelig sentral lønnsdannelse. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år eller 16 år).

Stillingsgrupper	Ansiennitet 0 år			Ansiennitet 10 år		
	1. mai 2006	1. mai 2007	Endring	1. mai 2006	1. mai 2007	Endring
Stillinger uten særskilt krav om utdanning	206 500	217 100	10 600	254 300	265 800	11 500
Fagarbeiderstillinger/ tilsvarende fagarbeiderstillinger	232 300	243 200	10 900	269 300	281 000	11 700
Stillinger med krav om høyskoleutdanning	270 000	281 500	11 500	308 200	320 400	12 200
Stillinger med krav om høyskoleutdanning med ytterligere spesialutdanning	289 100	300 900	11 800	325 000	337 300	12 300
Stillinger med krav om mastergrad	310 000	322 000	12 000	368 000	380 800	12 800
	Ansiennitet 0 år			Ansiennitet 16 år		
	1. mai 2006	1. mai 2007	Endring	1. mai 2006	1. mai 2007	Endring
Lærer	278 500	292 300	13 800	349 400	364 300	14 900
Adjunkt	295 500	309 300	13 800	365 800	381 300	15 500
Adjunkt (med tilleggsutdanning)	300 100	318 300	18 200	375 600	395 300	19 700
Lektor	308 900	328 300	19 400	401 200	422 300	21 100
Lektor (med tilleggsutdanning)	319 100	339 300	20 200	419 500	441 300	21 800

4. NAVO/Spekter²¹-området

Forhandlingsordningen er hjemlet i fem hovedavtaler som er inngått mellom Spekter og hhv. hovedorganisasjonene LO, YS, Unio, Akademikerne og SAN (Sammenslutningen av akademikerorganisasjoner i Spekter).

I tråd med forhandlingsmodellen i Spekter forhandles det først på nasjonalt nivå (A-nivå) om overenskomstens generelle del mellom Spekter og den enkelte hovedorganisasjon. Denne delen er felles for alle virksomheter innenfor et overenskomstområde og forplikter arbeidsgiver og den aktuelle hovedorganisasjonens medlemmer. Deretter forhandles overenskomstens spesielle del (B-delen) mellom den enkelte virksomhet på den ene siden og på den andre siden hovedorganisasjonenes forbund eller forhandlingsgrupper. Det kan avtales avvikende ordninger.

På A-nivå ble det mellom Spekter og LO-Stat og mellom Spekter og YS-Spekter enighet om et generelt tillegg fra 1. april 2007 på kr 4 875 per år. I tillegg ble det gitt ytterligere et tillegg på kr 1 950 per år til arbeidstakere med en årslønn lavere enn kr 286 030 i 2006. Det ble ført forhandlinger i de enkelte virksomheter (B-nivå) om ytterligere lønnstillegg. I disse forhandlingene ble det gitt noe varierende tillegg.

²¹ Arbeidsgiverforeningen NAVO skiftet navn til Arbeidsgiverforeningen Spekter 6. juni 2007.

For akademikergruppene i Spekter (ekskl. Legeforeningen) gis det ikke sentrale generelle tillegg. Lønnstilleggene for disse gruppene avtales lokalt.

For *helseforetakene* kom Spekter, og forbundene i LO og YS til enighet om at et generelt tillegg på kr 7 000 til alle medlemmene av LO- og YS-forbundene²² med virkning fra 1. juli 2007. Dette kom i tillegg til det allerede avtalte tillegget på kr 6 000 fra 1. mai, dvs. totalt kr 13 000 i 2007. Minstelønnssatsene ble hevet tilsvarende. For arbeidstakere i stillinger med krav til høyskoleutdanning ble det i stedet for ovennevnte tillegg gitt et generelt tillegg på 4,6 prosent fra 1. august. Arbeidstakere med spesialistutdanning fikk 5,3 prosent fra samme dato. For arbeidstakere i disse stillingene med en ansiennitet på 16 år eller mer ble det gitt ytterligere et tillegg på 1 prosent fra 1. august, dvs. totalt 5,6 prosent.

For *helseforetakene* kom Spekter og forbundene i Unio med sentral forbundsvis avtaledel (Norsk Sykepleierforbund, Norsk Fysioterapeutforbund, Norsk Ergoterapeutforbund og Utdanningsforbundet) til enighet om at det gis et generelt tillegg på 4,6 prosent med virkning fra 1. mai til medlemmer av Norsk Sykepleierforbund. I tillegg ble det gitt ytterligere et tillegg på 0,7 prosent til spesialsykepleiere/jordmødre, og på 1 prosent for arbeidstakere med ansiennitet på 16 år eller mer. Medlemmer i de øvrige forbundene fikk samme tillegg med virkning fra 1. juni. I dette tillegget var det tidligere avtalt tillegg på kr 6 000 fra 1. mai inkludert. Det ble ikke ført lokale forhandlinger i *helseforetakene* for disse gruppene i 2007. Øvrige forbund i Unio avtaler lønnstilleggene i sin helhet lokalt i *helseforetakene*.

I *helseforetakene* ble det gjennomført hovedoppgjør mellom Akademikerne Helse og Spekter med virkning fra 1. januar 2007. Etter mekling og streik ble det enighet om et tillegg for legene i gjennomsnitt på 2¼ prosent fra 1. januar 2007. I tillegg ble det gjennomført lokale lønnsforhandlinger for overleger i september og sentrale forhandlinger for turnusleger og leger under spesialisering. Disse forhandlingene skjedde i fredsplikt. For andre medlemsforbund i Akademikerne Helse ble det gjennomført lokale forhandlinger i mai/juni. Partene ble enige om en 16-måneders avtaleperiode, slik at Akademikerne fra og med 2008 vil forhandle samtidig som de øvrige hovedorganisasjonene.

Tabell 1.2 Minstelønnssatser for stillingsgrupper i Spekter-området for Unios medlemsforbund. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år).

	Ansiennitet 0 år			Ansiennitet 10 år		
	1. mai/ 1. juni 2006	1. mai/ 1. juni 2007	Endring	1. mai/ 1. juni 2006	1. mai/ 1. juni 2007	Endring
Grunnstillinger	269 000	282 000	13 000	305 000	320 000	15 000
Stillinger med spesialkompetanse	289 000	305 000	16 000	336 000	355 000	19 000

²² Unntaket er de tre YS-forbundene Radiografforbundet, Maskinistforbundet og Farmasiforbundet som bare forhandler lokalt.

Tabell 1.3 Minstelønssatser for stillingsgrupper i Spekter-området for LO- og YS-forbundene. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år).

	Ansiennitet 0 år			Ansiennitet 10 år		
	1. juli 2006	1. juli/1. august 2007	Endring	1. juli 2006	1. juli/1. august 2007	Endring
Stillinger hvor det ikke kreves særskilt utdanning	207 000	220 000	13 000	253 000	266 000	13 000
Fagarbeiderstillinger/3 års videregående utdanning m.m.	233 000	246 000	13 000	268 000	281 000	13 000
Stillinger med krav om høyskoleutdanning	269 000	282 000	13 000	305 000	320 000	15 000
Stillinger med krav om høyskoleutdanning med spesialutdanning	289 000	305 000	16 000	336 000	355 000	19 000

Vedlegg 2

Definisjoner av en del lønnsbegreper m.m.

I dette vedlegget gis definisjoner på en del sentrale begreper som bl.a. brukes i kapitlet om lønnsutviklingen.

Årslønn

Beregningene av årslønnsnivå er basert på oppgaver over time- eller månedsfortjeneste eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. Utvalget har utført beregningene av lønnsnivå både for heltidsansatte, dvs. for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk, og per beregnet årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper. Begrepet «per beregnet årsverk» omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

En lønnstaker vil normalt ha en del fravær i løpet av året. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sykefravær, permisjoner mm.

Grunnlaget for utvalgets beregning av årslønn er lønnsstatistikken. I lønnsstatistikken måles gjennomsnittlig lønn for lønnstakere som er i arbeid på tellingstidspunktet. Dette betyr at endringer i sykefraværet ikke vil påvirke årslønnsveksten slik den beregnes av utvalget.

Lønn per normalårsverk ifølge nasjonalregnskapet

Antall normalårsverk framkommer som summen av antall heltidsjobber (arbeidsforhold) og deltidsjobber omregnet til heltidsjobber (med andel av fulltidsjobb som vekt).

Normalårsverkene regnes blant personer som har lønn som viktigste arbeidsinntektskilde. Definisjonen av normalårsverk innebærer at timeverksinnholdet er lik avtalt arbeidstid for heltidsansatte. Antall timer per normalårsverk vil kunne variere mellom næringer og over tid.

Lønn i nasjonalregnskapet er definert som lønnskostnader fratrukket arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier, og skal omfatte ordinære lønnsutgifter som påløper under produksjonsprosessen, bonusutbetalinger knyttet til arbeidsforhold, samt naturallønn som fordel ved fri bil (eller bruk av bil til redusert pris), gratis telefon og aviser mv. Lønn i nasjonalregnskapet inkluderer også avlønning for overtidarbeide og lønn utbetalt til arbeidstakere under sykdom i arbeidsgiverperioden, det vil si de første 16 dager av sykefraværsforløp etter dagens regelverk. For sykefravær utover arbeidsgiverperioden, har arbeidstakeren krav på sykepenges fra Arbeids- og velferdsetaten. Sykepenges regnes i nasjonalregnskapet som trygd, og inngår dermed ikke i lønnsbegrepet. For eksempel vil en nedgang i langtidssykefraværet, slik det skjedde fra 2003 til 2004, øke arbeidsgivernes samlede lønnsutbetalinger (til fast ansatte lønnstakere), mens trygdeutbetalingene reduseres.

Lønn per normalårsverk, definert som forholdet mellom lønn og antall normalårsverk, er et mer omfattende lønnsbegrep enn det som nyttes ved beregning av årslønn, jf. definisjon av

årlønn ovenfor. Veksten i lønn per normalårsverk i nasjonalregnskapet kan tolkes som utviklingen i virksomhetenes samlede lønnsutgifter per beregnet heltidsstilling.

Lønn per utførte timeverk

Lønn per utførte timeverk er definert som forholdet mellom de samlede lønnsutgifter og antall utførte timeverk for lønnstakere. I utførte timeverk inngår overtidstimer, mens fravær på grunn av ferie, sykdom eller permisjon ikke inngår. Mer overtidsarbeid bidrar til å øke antall utførte timeverk, mens høyere fravær trekker utførte timeverk ned. Antall utførte timeverk er også påvirket av kalendermessige forhold (bevegelige helligdager og skuddår). Antall arbeidsdager kan variere med inntil 3 dager fra ett år til et annet.

Lønnsoverheng

Lønnsoverhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved *utløpet* av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året. Dersom alle lønnsoppgjør foregikk samtidig og ved begynnelsen av året og lønnsnivået ikke endret seg gjennom året, ville lønnsoverhenget per definisjon være null og slike beregninger dermed overflødige. Størrelsen på overhenget vil ofte være et tolkingsspørsmål. Det kan også variere betydelig mellom områdene. Tariff tillegg og lønnsøkninger ellers blir ofte gitt til ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Lønnstillegg som gis sent i året, fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året.

For de fleste *hovednæringsområdene* i privat sektor (for eksempel industri og varehandel) følger beregningene av lønnsoverheng den vanlige definisjonen av overheng. Grunnlaget for beregningene er informasjon både fra strukturstatistikken (lønnsstatistikken) per september/oktober og fra den kvartalsvise lønnsindeksen (som måler lønnsendring gjennom året, se omtale av kvartalsindeksen senere i vedlegget) samt fra lønnsforhandlingene.

Utvalgets beregninger av lønnsoverheng for *tariffområder* er derimot ikke fullt ut i samsvar med den vanlige definisjonen av overheng. Under forutsetning av at det ikke gis sentrale tillegg på slutten av året eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen, har utvalget lagt til grunn at lønnsnivået på tellingspunktet for lønnsstatistikken (september/oktober) holder seg på samme nivå ut året. For kommuneansatte er tellingspunktet 1. desember. Dette betyr at overhenget for tariffområder beregnes på grunnlag av lønnsnivået på tellingspunktet i forhold til gjennomsnittet for året. Dette gjelder bl.a. for funksjonærer og arbeidere i NHO-bedrifter, ansatte i HSH-bedrifter i varehandel, bank- og forsikring, staten, kommunene, undervisningssektoren og Spekter-bedrifter. Denne metoden påvirker ikke størrelsen på samlet lønnsvekst sett over flere år, men påvirker fordelingen av lønnsveksten mellom år og kan gi en annen fordeling mellom overheng og bidrag fra lønnsglidning i det enkelte år enn om en hadde lagt til grunn lønnsnivået ved utløpet av året i forhold til gjennomsnittsnivået for året.

Tariffmessig lønnsøkning

Tariffmessig lønnsøkning er lønnsøkning fastsatt i tariffavtaler som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger mellom arbeidstakernes og arbeidsgivernes organisasjoner.

Tariffmessig lønnsøkning kan være generelle tillegg, lavlønnstillegg, garantitillegg, tillegg på minstelønnsseter etc. som følge av sentrale eller forbundsvisе forhandlinger.

Lønnsglidning

Lønnsglidning framkommer beregningsmessig som forskjellen mellom total lønnsøkning i en bestemt periode og tariffmessig lønnsøkning i den samme perioden. Lønnsglidningen blir dermed en restpost. Det er et sammensatt lønnsbegrep som bl.a. kan omfatte lønnstillegg som er gitt ved lokale forhandlinger på de enkelte arbeidsplasser, økt fortjeneste pga. økt akkord eller strukturelle endringer i sysselsettingen, f. eks. gjennom forskyvninger i timeverkene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå eller endret bruk av skiftarbeid. Tillegg ved lokale forhandlinger i privat sektor og for stillinger med bare lokal lønnsdannelse i kommunene regnes som lønnsglidning. I noen tariffområder er forhandlingsmodellen slik at partene også regner de lokale forhandlingene som en del av den avtalte lønnsøkningen. For ansatte i staten og i kommunene med sentral lønnsdannelse, er tillegg ved lokale forhandlinger normalt en del av rammen fastsatt sentralt. Denne rammen er likevel ofte en nedre ramme. I staten f. eks. kan etatene/virksomhetene overføre penger fra driftsbudsjettet til lønnsmidler. I tillegg kan partene lokalt føre forhandlinger på særlig grunnlag.

I utvalgets rapporter presenteres tall for bidraget fra lønnsglidningen til årslønnsveksten i de store tariffområdene, jf. tabell 1.3 i kapittel 1. Denne tabellen viser dekomponering av årslønnsveksten i bidrag fra overheng fra året før og bidrag fra tariff tillegg og lønnsglidning i beregningsåret. Normalt betyr lønnsglidningen mer for årslønnsveksten enn det som framgår av tabell 1.3 for alle forhandlingsområdene. Dette skyldes at lønnsglidningen i det året en beregner årslønnsveksten fra påvirker overhengen til neste år, jf. boks 1.3 i kapittel 1 for en nærmere omtale av dette. Samme betraktning gjelder også for tariff tilleggene.

Lønnsstatistikk i privat sektor

Statistisk sentralbyrå etablerte i 1997 ny strukturstatistikk for lønn, en statistikk som en gang per år kartlegger nivå, fordeling og endring i lønn. Statistikken er enhetlig og dekker per i dag alle næringer i privat sektor med unntak av primærnæringene²³. Den er utviklet i tråd med EØS-retningslinjer på området og i nært samarbeid med partene i lønnsoppgjøret for å dekke krav til forhandlingsstatistikk.

Dekning

Statistikken bygger på opplysninger fra et utvalg av bedrifter i de fleste næringshovedområder²⁴ i privat sektor med unntak av primærnæringene. Utvalgene varierer i størrelse fra om lag 40 til 80 prosent av alle ansatte i næringshovedområdene med i gjennomsnitt om lag 67 prosent, alt avhengig av i hvor stor grad næringen er omfattet av krav om forhandlingsstatistikk. For NHO-bedrifter er utvalget om lag 70 prosent. I stat og kommune og helseforetakene er det fulltelling. Det innhentes opplysninger på individnivå i alle næringer og for alle ansatte uavhengig av stilling og arbeidstid.

²³ For fiskeoppdrett ble det for første gang utarbeidet lønnsstatistikk i 2002. Fiskeoppdrett har vært med i NHO-tallene siden 1999.

²⁴ I følge Standard for næringsgrupper 1994 (C 182).

Lønnsbegrep

Strukturstatistikken for lønn er basert på kontantlønsbegrepet, gjennomsnittlig månedsfortjeneste. I månedsfortjenesten inngår fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Lønnsbegrepet omfatter ikke overtidsgodtgjørelse og naturalytelser, men det innhentes opplysninger om overtidsgodtgjørelse og det gis tall for gjennomsnittlig overtidsgodtgjørelse per måned som en tilleggsopplysning. Den faste avtalte lønnen er gitt for en oppgitt lønnsperiode (per time, dag, uke, 14 dager, måned osv.), mens de andre lønnskomponentene utenom bonus er et gjennomsnitt per måned for perioden «hittil i år», dvs. fra 1. januar til tellingstidspunktet for statistikken. Bonuser og provisjoner med videre er et beregnet gjennomsnitt per måned for perioden 1. oktober året før og til tellingstidspunktet. Lønnsendringer inngår fra det tidspunkt de er avtalt, slik at tidspunktet for eventuelle etterbetalinger ikke påvirker den beregnede lønnsutviklingen.

Arbeidstid

Den *lovbestemte* alminnelige arbeidstid er 40 t/uke. *Avtalefestet normalarbeidstid* er den arbeidstid per uke som gjelder for vedkommende lønnstakergruppe ifølge tariffavtaler. Den er vanligvis 37,5 t/ uke. Ved arbeidstidsordninger som skift-, turnus- og nattarbeid, er både lovfestet og avtalt arbeidstid lavere enn dette. Mellom LO og NHO er for eksempel avtalefestet arbeidstid på 36,5 t/uke for vanlig 2-skiftarbeid, 35,5 t/uke for døgnkontinuerlig skift- og sammenliknbart turnusarbeid og 33,6 t/uke for helkontinuerlig skift- og sammenliknbart turnusarbeid.

For arbeidere i NHO-bedrifter baseres beskrivelsen av lønnsutviklingen på timefortjenesten omregnet til 37,5 t/uke. I en del bransjer/tariffområder hvor det forekommer skiftarbeid, er timelønnsatsen for dette arbeidet fastsatt slik at fortjenesten per uke er den samme uansett hvilken arbeidstidsordning som gjelder. For å kunne sammenlikne lønnstall bransjer i mellom, omregnes timefortjenestene slik at de tilsvarer en ukentlig arbeidstid på 37,5 timer. Med utgangspunkt i faktisk timelønn medfører omregning til 37,5 t/uke at bransjer med mye skiftarbeid vil få et relativt lavere lønnsnivå enn før omregningen i forhold til bransjer hvor det er lite skiftarbeid.

I lønnsstatistikken innhentes opplysninger om avtalt arbeidstid og overtidstimer. Avtalt arbeidstid blir benyttet som basis for å definere om en arbeidstaker er heltidsansatt eller deltidsansatt. I den offisielle lønnsstatistikken blir heltid definert som arbeidstid på 33 timer eller mer per uke. SSB kan sette andre grenser etter ønske fra oppdragsgivere, f. eks. i forbindelse med utarbeiding av tariffstatistikk. I offisiell lønnsstatistikk skilles det ikke mellom arbeid på skift/turnus og på dagtid, noe NHO kan gjøre for sine medlemsbedrifter. Videre benyttes avtalt arbeidstid for å beregne månedsfortjeneste for arbeidstakere som har timelønn. Avtalt arbeidstid er eksklusiv spisepauser. Det gjøres ingen fradrag for fravær grunnet ferie, sykdom, permisjon e.l. For arbeidstakere som har en varierende arbeidstid fra uke til uke, blir det innrapportert gjennomsnittlig arbeidstid per uke for året eller for siste måned.

Heltid og deltid

I lønnsstatistikken regnes som nevnt alle ansatte med en avtalt arbeidstid på 33 timer eller mer per uke som heltidsansatte. For ansatte i stat, skoleverk, kommune og de statlige eide helseforetakene er heltid definert som alle med dellønnsprosent/stillingsandel på 100 prosent. Deltidsansatte er definert som alle ansatte som har avtalt arbeidstid på mindre enn 33 timer

per uke eller en stillingsandel på mindre enn 100 prosent²⁵.

Heltidsekvivalenter

For å kunne sammenlikne lønn mellom hel- og deltidsansatte omregnes lønnen til de deltidsansatte til hva den ville vært hvis de jobbet heltid. Der det ikke foreligger opplysninger om normalarbeidstid (norm i bransjen) gjøres dette ved å benytte forholdet mellom arbeidstiden til hver enkelt deltidsansatt og den gjennomsnittlige arbeidstiden for heltidsansatte i næringen som omregningsfaktor. Månedslønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med månedslønn for de heltidsansatte, slik at man kan beregne en gjennomsnittlig månedsfortjeneste for alle ansatte.

Kjennemerker

SSB samler videre inn opplysninger om alder, kjønn og stilling for den enkelte ansatte. Stillingskodene og stillingsbetegnelsene SSB får inn, er kjente betegnelser innen de enkelte næringsområder. Det foretas omkodning til stillingskoder i tråd med internasjonale anbefalinger og for å kunne rapportere statistikken etter de retningslinjer SSB har på området. I den nye lønnsstatistikken nyttes i størst mulig grad standard for yrkesklassifisering (Standard for yrkeskoding C 521 STYRK) som er den norske versjonen av den internasjonale yrkesstandarden ISCO-88. Kompetansenivå og spesialisering er de to hovedprinsippene standarden bygger på for å klassifisere yrkesutøvere etter yrke. SSB kopler også til datamaterialet opplysninger om høyeste fullførte utdanning fra utdanningsregisteret. Her gjenstår det fortsatt en god del arbeid for å få til en stillingskoding som har nok detaljert informasjon for sentrale brukere av statistikken.

Kvartalsstatistikk

SSB utarbeider en kvartalsvis lønnsindeks. Et hovedformål med denne indeksen er måling av lønnsendring gjennom året til bruk i konjunkturovervåkingen. Det er siden 1. kvartal 1998 innhentet opplysninger for et utvalg av bedrifter i noen hovednæringsområder. Utvalget er trukket blant de bedriftene som er med i strukturstatistikken, og det foretas rotasjon av utvalget en gang i året. SSB publiserer nå endringstall etter den kvartalsvise lønnsstatistikken for industri, olje- og gassutvinning og bergverksdrift, bygg- og anleggsvirksomhet, samferdsel, varehandel, forretningsmessig tjenesteyting og eiendomsdrift, kraftforsyning og hotell- og restaurantvirksomhet. Etter hvert vil de kvartalsvise lønnsindeksene bli utvidet til å omfatte de samme næringsområder som strukturstatistikken.

Den kvartalsvise lønnsindeksen er nært knyttet til den årlige strukturstatistikken for lønn (lønnsstatistikken). Lønnsbegrepene (utbetalt avtalt lønn og månedsfortjeneste i alt) er identiske med lønnsbegrepene som benyttes i strukturstatistikken for lønn. Utviklingen i utbetalt avtalt lønn, som er hovedkomponenten i månedsfortjenesten i alt, er direkte sammenliknbar mellom den kvartalsvise lønnsindeksen og strukturstatistikken. Utviklingen i månedsfortjenesten er derimot ikke direkte sammenliknbar mellom de to statistikkene. Årsaken til dette er at uregelmessige tillegg og bonuser mv. beregnes som et snitt over året i

---

²⁵ Enkelte yrker (f. eks. piloter) hvor det arbeides mindre enn 33 timer per uke, regnes likevel som heltidsansatte.

strukturstatistikken, mens i den kvartalsvise lønnsindeksen beregnes gjennomsnittet for størrelsene kun for det gjeldende kvartalet.

De kvartalsvise lønnsindeksene blir publisert om lag to måneder etter statistikkvartalets utløp.

Grunnlag og metoder for beregning av lønnsnivå og lønnsvekst

Det vises til boksene 1.1 og 1.4 i kapitel 1 for nærmere omtale.

Vedlegg 3

Kursutviklingen for norske kroner

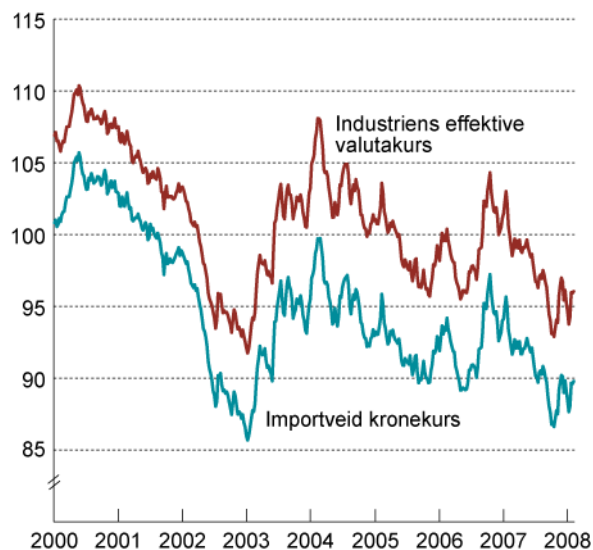
Dette vedlegget gir en omtale av utviklingen i kronekursen de siste årene. En omtale av valutakursutviklingen lenger tilbake i tid gis i Beregningsutvalgets rapport: NOU 2003:10.

Kronekursindekser

Industriens effektive valutakurs er en nominell effektiv kronekurs beregnet på grunnlag av kursene på NOK mot valutaene for Norges 25 viktigste handelspartnere (geometrisk gjennomsnitt veid med OECDs løpende konkurransevekter, beregnet som en kjedet indeks). Indeksen er satt lik 100 i 1990. Stigende indeksverdi betyr depresierende kronekurs.

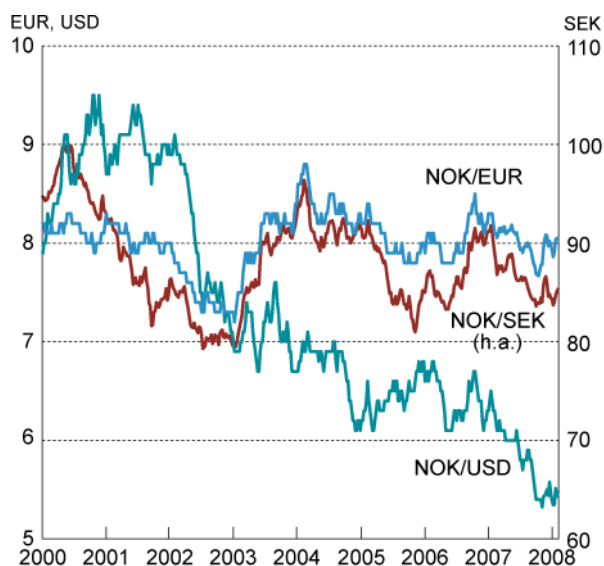
Den importveide valutakursindeksen (I44) er et geometrisk gjennomsnitt av 44 valutakurser. Vektene er beregnet på grunnlag av Norges import fra 44 land, som dekker 97 prosent av total import. Indeksen er satt lik 100 i 1995. Stigende indeksverdi betyr depresierende kronekurs. Indeksen er beregnet etter samme prinsipp som konkurransekursindeksen.

Figur 3.1 viser utviklingen i disse to valutakursindeksene de siste årene. Den importveide kronekursen har i stor grad fulgt forløpet til industriens effektive valutakurs.

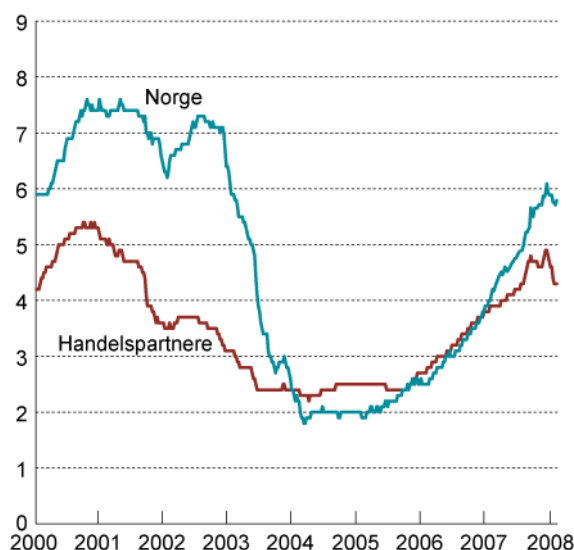

Figur 3.1 Industriens effektive valutakurs og importveid kronekurs. Fallende kurve angir sterkere kronekurs

Kilde: Reuters EcoWin

Figur 3.2 Utviklingen i norske kroner pr. euro og amerikansk dollar (venstre akse) og svenske kroner (høyre akse). Fallende kurve angir sterkere kronkurs
Kilde: Norges Bank

Figur 3.3 Tremåneders pengemarkedsrente i Norge og hos handelspartnerne²⁶. Prosent.
Kilde: Reuters EcoWin

Utviklingen i kronkursen de siste årene

Kronkursen, målt ved industriens effektive kronkurs, styrket seg moderat gjennom årene 2000 og 2001, men tidlig i 2002 styrket kronen seg vesentlig. Målt som årsgjennomsnitt økte kronens verdi med 7,4 prosent fra 2001 til 2002. Samtidig som rentedifferansen mot utlandet falt gjennom 2003, jf. figur 3.3, svekket kronen seg. I januar 2004 var kronkursen på sitt svakeste nivå siden årsskiftet 2000/2001. Etter å ha vist en styrkende tendens gjennom mesteparten av 2004 og 2005, svekket kronen seg med 0,5 prosent fra 2005 til 2006.

²⁶ Grunnet manglende datatilgjengelighet er Korea, Kina, Russland og Tyrkia ikke med i figur 3.3.

I løpet av 2007 styrket kronen seg, og rentedifferensen mot handelspartnerne økte. Fra januar til oktober styrket kronen seg med 8,6 prosent. Kronen svekket seg deretter noe, og som årsgjennomsnitt styrket kronen seg med 1,7 prosent fra 2006 til 2007, målt ved industriens effektive valutakurs. Målt på samme måte har kronen svekket seg med 0,4 prosent fra årsskiftet til midten av februar.

Kronen har i løpet av det siste året styrket seg mot så vel EUR og SEK, som mot USD, jf. figur 3.2. Kronestyrkelsen var imidlertid betydelig mer moderat målt mot EUR, enn mot SEK og USD. Fra januar 2007 til januar 2008 styrket kronen seg med 3,9 prosent mot EUR. Målt mot USD appresierte kronekursen med 15,1 prosent fra januar i fjor til januar i år, og med 7,5 prosent mot SEK.

Tabell 3.1 Vekter i industriens effektive valutakurs og I44

	Vekter i industriens effektive valutakurs ¹⁾	Importvekter ²⁾
Euro	39,4	376,4
Danmark	8,2	77,5
Sverige	21,2	152,8
Storbritannia	9,1	76,4
Sveits	1,1	10,9
Japan	2,9	33,6
USA	5,5	53,3
Canada	0,7	26,9
Singapore	0,9	3,7
Sør-Korea	2,4	10,9
Thailand	..	3,8
Taiwan	..	10,1
Polen	2,8	18,3
Tsjekkia	0,5	7,7
Ungarn	..	5,8
Argentina	..	1,1
Australia	..	1,6
Bangladesh	..	1,2
Brasil	..	9,8
Chile	..	1,5
Kina	3,0	59,5
Colombia	..	1
Hong Kong	1,0	4,8
Indonesia	..	2,4
India	..	4,1
Island	..	1,6
Sri Lanka	..	0,3
Marokko	..	1
Malaysia	..	4,2
Filippinene	..	1
Pakistan	..	1,1
Russland	0,7	25,2
Tyrkia	0,6	8,4
Sør-Afrika	..	2,3
	100	1000

1) Vekter benyttet fra og med 4. februar 2008

2) Importvekter fra 2005

Kilde: Norges Bank

Vedlegg 4

Tabellvedlegg

Tabell 4.1 Skattesatser og beløpsgrenser for inntektsårene 2002 – 2008

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>a. Trygdeavgift</i>							
Lønnsinntekt	7,8 pst.	7,8 pst.	7,8 pst.	7,8 pst.	7,8 pst.	7,8 pst.	7,8 pst.
Næringsinntekt i jordbruk, skogbruk og fiske	7,8 pst.	7,8 pst.	7,8 pst.	7,8 pst.	7,8 pst.	7,8 pst.	7,8 pst.
Annen næringsinntekt ¹⁾	10,7 pst.	10,7 pst.	10,7 pst.	10,7 pst.	10,7 pst.	10,7 pst.	11,0 pst.
Pensjonsinntekt	3,0 pst.	3,0 pst.	3,0 pst.	3,0 pst.	3,0 pst.	3,0 pst.	3,0 pst.
<i>b Toppskatt til staten</i>							
Trinn 1							
Sats ²⁾	13,5 pst.	13,5 pst.	13,5 pst.	12,0 pst.	9 pst.	9 pst.	9 pst.
Innslagspunkt, klasse 1	320 000 kr	340 700 kr	354 300 kr	381 000 kr	394 000 kr	400 000 kr	420 000 kr
Innslagspunkt, klasse 2	342 200 kr	364 000 kr	378 600 kr	393 700 kr	Opphevet	Opphevet	Opphevet
Trinn 2							
Sats ³⁾	19,5 pst.	19,5 pst.	19,5 pst.	15,5 pst.	12 pst.	12 pst.	12 pst.
Innslagspunkt	830 000 kr	872 000 kr	906 900 kr	800 000 kr	750 000 kr	650 000 kr	682 500 kr
<i>Skatter på alminnelig inntekt</i>							
<i>c Kommune, fylkes- og fellesskatt</i>							
Finmark og Nord-Troms	24,5 pst.	24,5 pst.	24,5 pst.	24,5 pst.	24,5 pst.	24,5 pst.	24,5 pst.
Landet ellers	28,0 pst.	28,0 pst.	28,0 pst.	28,0 pst.	28,0 pst.	28,0 pst.	28,0 pst.
<i>d Maksimalle marginale skattesatser</i>							
Samlet maksimal marginalskatt på lønn (ekskl. arbeidsgiveravgift) og personinntekt fra næringsvirksomhet i jordbruk, skogbruk og fiske	55,3 pst.	55,3 pst.	55,3 pst.	51,3 pst.	47,8 pst.	47,8 pst.	47,8 pst.
Samlet maksimal marginalskatt på personinntekt fra annen næringsvirksomhet	55,3 pst.	55,3 pst.	55,3 pst.	54,2 pst.	50,7 pst.	50,7 pst.	51,0 pst.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>Standardfradrag mv.</i>							
<i>e Klassefradrag</i>							
Klasse 1	30 100 kr	31 600 kr	32 900 kr	34 200 kr	35 400 kr	37 000 kr	38 850 kr
Klasse 2	60 200 kr	63 200 kr	65 800 kr	68 400 kr	70 800 kr	74 000 kr	77 000 kr
<i>f Minstefradrag for lønnsinntekt</i>							
Sats	23,0 pst.	24,0 pst.	24,0 pst.	31,0 pst.	34,0 pst.	36,0 pst.	36,0 pst.
Øvre grense	43 000 kr	45 700 kr	47 500 kr	57 400 kr	61 100 kr	63 800 kr	67 000 kr
Nedre grense	4000 kr	4000 kr	4000 kr	4000 kr	4000 kr	4000 kr	4000 kr
<i>g Minstefradrag for pensjonsinntekt</i>							
Sats	23,0 pst.	24,0 pst.	24,0 pst.	24,0 pst.	24 pst.	26 pst.	26 pst.
Øvre grense	43 000 kr	45 700 kr	47 500 kr	49 400 kr	51 100 kr	53 400 kr	56 100 kr
Nedre grense	4000 kr	4000 kr	4000 kr	4000 kr	4000 kr	4000 kr	4000 kr
<i>h Lønnsfradrag ⁴⁾</i>							
	31 800 kr	31 800 kr	31 800 kr	31 800 kr	31 800 kr	31 800 kr	31 800 kr
<i>i Særfradrag for alder og uførhet</i>							
	18 360 kr	18 360 kr	18 360 kr	19 368 kr	19 368 kr	19 368 kr	19 368 kr
<i>j Avtrappingssats, skattereduksjonsregelen</i>							
	55,0 pst.	55,0 pst.	55,0 pst.	55,0 pst.	55,0 pst.	55,0 pst.	55,0 pst.
<i>k Skattefrie nettoinntekter, pensjonister</i>							
Enslige	81 100 kr	85 200 kr	88 600 kr	92 100 kr	95 300 kr	99 600 kr	104 600 kr
Ektepar	131 700 kr	138 300 kr	143 800	151 000	156 300 kr	163 300 kr	171 500 kr
<i>l foreldrefradrag (for barn under 12 år)</i>							
Øvre grense, ett barn	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr
Øvre grense, to barn	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	40 000 kr
Øvre grense, tre barn	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	35 000 kr	35 000 kr	35 000 kr	55 000 kr
Øvre grense, fire barn	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	40 000 kr	40 000 kr	40 000 kr	70 000 kr
Osv.							
<i>n Generelle satser for barnetrygd⁵⁾</i>							
Pr. barn	11 664 kr	11 664 kr	11 640 kr	11 640 kr	11 640 kr	11 640 kr	11 640 kr

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>Sum barnetrygd (til orientering)</i>							
1 barn	11 664 kr	11 664 kr	11 640 kr	11 640 kr	11 640 kr	11 640 kr	11 640 kr
2 barn	23 328 kr	23 328 kr	23 280 kr	23 280 kr	23 280 kr	23 280 kr	23 280 kr
Osv.							
<i>p Ekstra barnetrygd til barn mellom 1-3 år⁵⁾</i>	7 884 kr	7 884 kr	Opphevet	Opphevet	Opphevet	Opphevet	Opphevet
<i>q Ekstra barnetrygd i Finnmark og Nord-Troms</i>	3 792 kr	3 792 kr	3 840 kr	3 840 kr	3 840 kr	3 840 kr	3 840 kr

¹ For næringsinntekt over 12 G ble det betalt 7,8 pst. trygdeavgift fram til og med 2004.

² For skattytere i Finnmark og Nord-Troms utgjør satsen 7 pst.

³ Trinn 2 i toppskatten gjaldt ikke for skattytere i Nord-Troms og Finnmark fram t.o.m. 1998. Det nye trinn 2 i toppskatten som ble innført f.o.m. 2000 gjelder derimot også for skattytere i Nord-Troms og Finnmark.

⁴ Skattyter må velge mellom minstefradrag og lønnsfradrag.

⁵ Ekstra barnetrygd til barn mellom 1 og 3 år fjernes fra 1. august 2003, dvs. med unntak for enslige forsørgere med overgangsstønad. Denne gruppen har fortsatt ekstra barnetrygd med en sats på 7 920 kroner fra 2004.

Kilde: Finansdepartementet

Tabell 4.2 Utvikling i grunnbeløpet, minstepensjonene for enslige og ektepar og pensjonene til enslige fødte uføre/unge uføre i perioden 1.5.1993-30.4.2008. Kroner

	Grunnbeløpet	Årlig minstepensjon for enslig	Årlig minstepensjon for ektepar	Årlig pensjon til enslige fødte uføre/unge uføre ¹	
				Pensjon før 1.1.92 ²	Pensjon tidligst fra 1.1.92 ³
1.05.93-31.12.93	37 300	59 868	96 816	92 688	88 992
1.01.94-30.04.94	37 300	59 868	101 088 ⁴	92 688	88 992
1.05.94-31.12.94	38 080	61 116	103 200	94 620	90 852
1.01.95-0.04.95 ⁵	38 080	61 512	103 992	94 620	90 852
1.05.95-30.04.96	39 230	63 372	107 136	97 488	93 600
1.05.96-30.04.97	41 000	66 240	111 984	101 892	97 836
1.05.97-0.04.98 ⁶	42 500	69 360	117 456	105 672	101 412
1.05.98-0.04.99 ⁷	45 370	81 360	140 040	112 752	108 252
1.05.99-30.04.00	46 950	84 204	144 912	116 676	112 032
1.05.00-30.04.01	49 090	88 032	151 512	121 992	117 132
1.05.01-30.04.02	51 360	92 100	158 532	127 632	122 544
1.05.02-30.04.03	54 170	97 140	167 208	134 616	129 252
1.05.03-30.04.04	56 861	101 964	181 200 ⁸	141 300	135 660
1.05.04-30.04.05	58 778	105 408	190 240 ⁹	146 064	140 244
1.05.05-30.04.06	60 699	108 852	199 512 ¹⁰	150 840	144 828
1.05.06-30.04.07	62 892	112 788	206 712	156 288	150 060
1.05.07-30.04.08	66 812	119 820	219 600	166 032	159 413

¹ Personer som er født uføre eller har blitt uføre før fylte 26 år har rett til en garantert minstepensjon fra folketrygden.

² Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,3 i sluttpoengttall og en pensjonsprosent på 45 pst.

³ Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,3 i sluttpoengttall og en pensjonsprosent på 42 pst.

⁴ Hevingen av særtilleggsats for ektepar fra 1.1.94. Ny sats 2*60,5 pst. av grunnbeløpet, dvs. dobbelt av satsen for enslige.

⁵ Heving av særtilleggsatsen fra 1.1.95. Høy sats utgjør 61,55 pst. av grunnbeløpet.

⁶ Heving av særtilleggsatsen fra 1.5.97. Høy sats utgjør 63,2 pst. av grunnbeløpet.

⁷ Heving av særtilleggsatsen fra 1.5.98. Høy sats utgjør 79,33 pst. av grunnbeløpet.

⁸ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2003. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,8 G.

⁹ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2004. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,825 G.

¹⁰ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2005. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,85 G

Kilde: Arbeids-og inkluderingsdepartementet.

Tabell 4.3 Timelønnskostnader for arbeidere i industrien hos Norges handelspartnere.
Prosentvis vekst fra året før¹⁾

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Sverige	4,9	4,2	2,4	4,0	3,9	4,3	3,8	3,6	2,9	3,0
Tyskland	1,2	-1,7	1,8	6,5	2,4	2,4	2,7	0,6	0,6	1,6
Storbritannia	5,9	7,0	4,7	3,6	5,7	4,5	6,1	4,0	4,3	4,0
Danmark	5,0	3,7	5,7	3,4	4,1	4,2	3,5	3,5	2,4	2,0
USA	2,5	1,8	2,0	4,0	4,4	5,3	4,1	2,9	3,0	0,1
Nederland	4,0	4,2	4,7	4,5	6,0	5,5	3,8	1,9	3,1	0,7
Frankrike	2,7	2,3	2,6	4,8	3,8	3,1	2,4	2,2	3,0	2,8
Italia	3,6	0,5	2,1	2,4	3,8	4,6	5,2	5,8	2,7	2,5
Finland	1,9	-0,2	5,8	4,7	4,5	3,4	3,0	4,0	2,0	4,4
Kina										
Japan	3,3	0,4	0,7	1,7	-0,5	-0,8	0,9	0,8	-0,1	-0,9
Polen		14,0	10,0	6,5	6,8	2,9	1,9	2,8	3,8	5,9
Belgia	2,0	3,0	2,0	4,9	1,7	3,8	1,9	2,9	2,5	2,5
Sør-Korea	13,1	6,1	10,3	6,4	6,8	10,3	5,3	7,2	5,4	7,6
Irland	3,6	5,9	6,5	7,0	10,0	5,9	4,3	4,3	6,4	6,5
Spania	4,8	0,9	4,4	3,1	5,3	4,8	4,9	3,7	3,8	4,2
Sveits	0,2	0,8	0,2	1,3	2,7	1,8	1,1	0,5	1,1	1,1
Hong Kong	5,1	0,4	-0,4	1,9	5,6	-1,4	-2,3	-0,6	2,4	2,2
Østerrike	1,7	2,2	2,5	1,9	2,9	2,5	2,7	1,7	3,4	2,8
Singapore	3,6	3,1	-4,2	5,8	0,0	-4,1	4,4	0,2	-3,9	11,7
Portugal	9,5	4,2	1,6	2,4	5,2	4,2	2,5	2,5	4,3	4,2
Russland										
Canada	0,3	1,4	1,2	2,4	2,9	4,7	4,1	3,7	2,2	0,4
Tyrkia										
Tsjekkia	10,6	9,1	11,7	7,9	2,4	5,3	6,2	5,2	3,2	5,9
<i>Norges handelspartnere</i>	<i>3,8</i>	<i>2,7</i>	<i>3,3</i>	<i>4,3</i>	<i>4,0</i>	<i>3,8</i>	<i>3,6</i>	<i>2,9</i>	<i>2,6</i>	<i>2,7</i>
<i>Memo:</i>										
Norge	4,0	7,9	4,6	3,0	6,4	5,4	3,9	5,9	2,8	4,3

1) For noen land er det usikkert i hvilken grad tallene inkluderer pensjonskostnader.

Kilder: BLS og Beregningsutvalget

Tabell 4.4 Lønnskostnader per ansatt i markedsrettet virksomhet hos Norges handelspartnere. Prosentvis vekst fra

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Sverige	3,1	1,2	7,2	4,6	2,5	2,4	4,2	3,3	1,7	4,7
Tyskland	0,8	1,0	2,0	1,6	1,3	1,6	0,1	-0,1	1,3	1,3
Storbritannia	7,2	4,6	5,8	4,8	2,8	4,6	4,1	4,5	4,1	3,6
Danmark	4,0	3,7	3,2	4,2	3,7	3,4	2,4	3,6	3,6	3,9
USA	5,4	4,5	6,7	2,6	3,3	3,3	4,5	3,4	4,0	5,0
Nederland	4,2	3,5	4,8	4,8	4,4	3,2	3,4	0,7	2,4	2,6
Frankrike	1,4	1,9	2,3	2,3	3,4	3,0	4,0	3,1	3,4	3,3
Italia	-1,0	1,9	1,9	2,4	1,8	1,8	3,2	2,5	2,1	2,1
Finland	5,0	2,4	4,3	5,2	1,2	2,3	3,5	3,4	2,8	2,7
Kina										
Japan	-1,2	-1,6	0,1	-1,2	-2,1	-1,2	-0,9	0,1	0,1	0,0
Polen	14,7	12,6	10,2	9,5	0,5	0,3	0,8	-0,2	3,1	8,1
Belgia	1,2	3,7	1,8	3,7	3,5	1,4	2,2	1,2	3,1	2,7
Korea	4,4	2,1	3,2	6,6	4,8	7,0	4,2	3,9	2,5	5,9
Irland	4,9	4,1	8,7	6,6	3,8	4,2	5,7	5,1	5,0	4,4
Spania	1,3	1,9	2,9	4,1	3,5	2,7	1,8	1,8	1,2	2,3
Sveits	0,3	1,6	2,6	3,7	1,7	-0,7	-0,8	3,2	3,8	2,6
Hong Kong										
Østerrike	2,6	1,6	2,2	2,1	2,6	1,8	2,1	2,3	2,5	2,4
Singapore										
Portugal	2,0	2,3	5,3	3,0	2,8	5,2	2,3	0,9	2,9	3,2
Russland										
Canada	3,0	3,2	4,9	2,2	1,0	2,2	4,3	5,2	3,9	5,4
Tyrkia										
Tsjekkia	9,7	7,9	7,4	7,2	7,0	8,7	6,0	4,4	6,3	7,6
<i>Norges Handelspartnere</i>	3,2	2,4	4,5	3,6	2,5	2,6	2,8	2,5	2,5	3,5
<i>Memo:</i>										
Norge	7,5	6,1	4,5	7,0	3,9	2,5	4,4	4,6	5,8	5,8

Kilder: OECD Economic outlook 82 (publisert desember 2007) og Beregningsutvalget

Tabell 4.5 Timelønnskostnader i Norge i forhold til handelspartnere i EU i 2007 for alle ansatte i industrien. Handelspartnerne i tabellen =100.

Norge	125
Belgia	118
Sverige	114
Danmark	109
Tyskland	109
Frankrike	107
Nederland	101
Finland	100
Østerrike	99
UK	90
Irland	87
Italia	77
Spania	65
Portugal	30
Tsjekkia	24
Polen	19

Kilder: Eurostat, Statistisk sentralbyrå, EU-kommisjonen og Beregningsutvalget

Tabell 4.6 Brutto driftsresultatandel i industrien.¹⁾ Prosent.

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Norge	29,8	28,5	27,5	28,9	30,4	32,1	29,9	32,9	35,0	35,5	36,9
Handelspartnerne ¹⁾²⁾	33,2	35,0	35,8	35,8	36,2	33,6	33,9	33,9	35,2		
<i>Memo:</i>											
Hele økonomien											
Fastlands-Norge	38,1	37,4	36,6	35,5	35,8	36,3	36,3	37,6	38,2	38,8	38,5
Handelspartnerne ¹⁾	41,1	41,3	41,0	40,8	40,4	39,8	40,0	40,4	41,2	41,5	41,2

1) Sammenveid med konkurransevevteker.

2) Ikke oppdatert.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, OECD, Eurostat, Statistiska centralbyrån og Beregningsutvalget.

Tabell 4.7 Lønnsomhetsutviklingen basert på mikroøkonomiske mål.
Industrien. Norge og handelspartnerne. Prosent.

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
<i>Driftsmargin</i>										
Norge ²⁾	5,3	4,8	4,3	5,0	4,0	3,2	4,7	5,7	5,5	6,5
EUR-9 ¹⁾	4,9	5,0	5,6	5,9	5,0	4,6	4,5	5,1	5,2	4,8
USA					4,3	5,3	5,4	6,5	6,6	
<i>Totalrentabilitet</i>										
Norge ²⁾	8,8	7,7	6,1	6,7	6,2	4,7	4,1	5,6	8,9	9,8
EUR-9 ¹⁾	7,1	7,3	7,1	7,7	7,2	6,1	5,9	6,4	6,8	7,8
USA					3,8	5,8	7,5	9,6	10,5	
<i>Egenkapitalandel</i>										
Norge ²⁾	36,3	37,4	38,9	35,9	36,3	42,1	43,2	43,4	44,3	43,0
EUR-9 ¹⁾	38,0	38,4	38,7	38,5	38,6	38,5	38,6	38,7	39,2	38,8
USA					38,5	36,7	40,2	41,8	42,4	

1) Et uveid gjennomsnitt av 9 EU-land (Belgia, Finland, Frankrike, Italia, Nederland, Portugal, Spania, Tyskland og Østerrike). For Finland har vi kun data for perioden 1999-2005. For totalrentabilitet inngår ikke tall for Østerrike.

2) På grunn av endringer i kontoplanen i forbindelse med overgangen til regnskapsloven av 1998, er det brudd i statistikken fra og med regnskapsåret 1999.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og European Commission, Economic and Financial Affairs DG, BACH.

Tabell 4.8 Husholdninger og ideelle organisasjoner. Inntekter og utgifter. 2000-2007

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006*	2007**
Inntekter	928,7	967,0	1043,8	1094,0	1122,5	1208,6	1187,3	
Lønn	520,4	548,2	580,6	591,85	620,2	654,2	704,0	
Blandet inntekt ⁽¹⁾ /driftsresultat	91,1	93,4	99,2	103,9	97,6	98,7	104,7	
Herav: Tjenester fra egen bolig	40,1	42,3	45,3	44,5	41,5	40,9	39,7	
Formuesinntekter	71,6	64,9	97,0	103,5	100,3	138,2	53,2	
Herav: avkastning på forsikringskrav	19,8	23,5	23,5	25,1	25,8	25,5	26,3	
Herav: Mottatt aksjeutbytte	29,8	13,6	43,4	55,5	63,2	99,8	7,6	
Offentlige stønader	195,4	209,7	225,8	247,3	254,6	258,8	266,9	
Andre inntekter netto	40,2	40,5	30,1	35,9	37,1	46,0	48,2	
Utgifter	286,5	312,1	326,6	325,9	324,8	339,6	361,2	
Skatt av inntekt og formue	216,7	229,7	237,7	243,9	258,4	271,8	285,7	
Formuesutgifter	59,8	72,0	77,8	70,5	53,7	55,0	65,2	
Korreksjon for indirekte målte banktjenester	19,8	21,6	23,8	28,2	33,2	34,3	32,6	
Disponibel inntekt	661,9	676,5	740,9	796,3	830,9	903,3	858,7	

(*) Foreløpige tall

(**) Tall for 2007 er foreløpig ikke tilgjengelige

⁽¹⁾ Blandet inntekt er den delen av driftsresultatet som tilfaller husholdningssektoren. Denne inntekten inkluderer tjenester fra egen bolig, eller driftsresultat fra egen bolig, er en beregnet avkastning av boligkapitalen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.9 Beregnet årslønnsvekst¹⁾ fra året før for flere grupper. Utfyllingstabell til tabell 1.1 i kapitel 1.

Arbeidere i NHO-bedrifter²⁾:

År	Arbeidere i alt	Industriarbeidere	Nærings- og nytelse	Tekstil- og bekledding	Treindustri	Treforedling- og papirvareind.	Grafisk industri	Kjemisk industri	Mineralbarb. industri	Elektrokjemisk industri	Jern- og metallindustri
1998	6,2	5,6	5,3	6,6	6,4	5,6	5,3	5,6	5,7	4,8	5,6
1999	4,9	4,7	4,2	3,1	2,5	5,3	4,2	3,2	6,1	6,0	5,3
2000	4,5	4,5	3,9	3,9	4,3	8,1	4,4	2,9	6,1	4,3	4,1
2001	4,9	4,9	4,2	4,7	4,3	5,3	7,7	5,3	5,0	5,8	5,0
2002	5,6	5,0	6,1	4,6	6,1	4,8	3,4	5,4	5,2	4,0	5,5
2003	4,0	3,5	4,0	4,6	3,0	4,3	2,9	4,2	3,6	7,8	2,5
2004	3,6	3,6	4,0	4,6	3,1	3,6	3,9	2,5	4,4	2,3	4,0
2005	3,2	3,4	3,6	3,4	3,1	3,5	3,8	3,3	3,2	3,9	3,6
2006	4,2	3,6	3,3	2,5	3,9	4,2	3,3	3,8	4,8	3,3	3,8
2007		5½									
1997-06	49,4	46,2	45,9	45,0	43,2	54,6	46,2	42,5	53,7	50,9	47,0
Gj. sn per år	4,6	4,3	4,3	4,2	4,1	5,0	4,3	4,0	4,9	4,7	4,4
Årslønn 2006	kr 320 100	kr 317 800	kr 294 400	kr 268 200	kr 292 100	kr 309 700	kr 370 200	kr 305 500	kr 295 300	kr 349 800	kr 328 500

Arbeidere i NHO-bedrifter²⁾:

ÅR	Bygg- og anleggsvirksomhet		Transportsektoren	Funksjonærer i NHO-bedrifter		Forretnings- og sparebanker ⁵⁾	Varehandel			Hotell- og rest. ³⁾	Forsikring
	I alt	Byggevirk.		I alt	Industrifunk.		I alt	Engroshandel	Detaljhandel		
1998	6,9	6,8	6,4	6,6	6,8	6,8	6,2	5,4	7,1	6,2	7,3
1999	5,7	5,8	4,8	4,8	4,7	5,1	4,7	5,1	4,0	4,1	4,3
2000	5,3	5,5	4,2	4,6	4,7	5,3	4,5	4,6	4,2	4,4	3,9
2001	4,9	5,2	5,3	7,1	5,3	4,7	5,2	5,3	4,6	3,6	4,2
2002	5,3	5,3	5,4	5,6	6,1	6,2	4,4	4,2	5,5	5,6	6,0
2003	3,7	3,9	5,2	5,1	4,6	4,5	4,6	4,2	5,0	3,1	-
2004	3,6	3,6	4,0	4,1	3,8	4,0	3,9	3,3	4,3	1,5	-
2005	2,7	2,9	3,8	4,1	4,3	7,7	3,7	4,0	3,9	2,5	-
2006	3,9	4,1	3,9	5,1	4,6	5,6	3,4	3,4	4,6	3,3	-
2007	5½	5½	4½	6¼	5¾	5,2	5,9	5,5	5,0	4¼	-
1997-06	50,7	52,3	52,2	58,2	54,9	62,4	48,7	47,2	52,4	39,9	-
Gj. sn per år	4,7	4,8	4,8	5,2	5,0	5,5	4,5	4,4	4,8	3,8	-
Årslønn 2006	kr 341 500	kr 337 500	kr 294 100	kr 471 900	kr 474 800	kr 455 300	kr 361 000	kr 399 800	kr 310 500	kr 257 500	-

ÅR	Forretningsm. tjenesteyting	Staten				Kommunene		Spekter-bedrifter	
		I alt	Sivil ytre etat ⁴⁾	Forretn. drift ⁴⁾	Undervisnings- sektoren ⁶⁾	I alt	Helsefore- takene	Øvrige bedrifter	
1998	5,9	6,4	7,6	6,8	5,8	5,9	-	-	
1999	5,6	4,7	2,0	3,1	4,5	5,0	-	-	
2000	5,2	4,6	4,7	4,4	6,0	4,0	-	-	
2001	4,1	4,2	3,4	4,3	7,8	3,5	-	-	
2002	4,6	5,9	6,4	4,0	8,2	6,0	5,3	5,5	
2003	4,8	4,3	-	-	5,4	4,4	7 ⁷⁾	3,8	
2004	3,5	3,7	-	-	3,2	3,8	3 ⁸⁾	3,4	
2005	2,4	3,4			3,0	3,4	3,3 ⁸⁾	3,6	
2006	3,2	4,5			2,6	4,1	3,7 ⁹⁾	4,8 ¹⁰⁾	
2007	5,0	5			3 2/3	4 1/2	-	5,3	
1997-06	46,8	50,3	-	-	57,1	48,0	-	-	
Gj. sn per år	4,4	4,6	-	-	5,1	4,5	-	-	
Årslønn 2006	kr 424 900	kr 366 300	-	-	kr 376 800	kr 329 600	378 700 ⁸⁾	kr 345 800	

¹ Veksttallene er per årsverk for arbeidere i NHO-bedrifter, funksjonærer i NHO-bedrifter fra og med 2002, staten, skoleverket, kommunene, hotell- og restaurantvirksomhet og Spekter-bedrifter. For de andre er de for heltidsansatte.

² Gjelder for arbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke.

³ Omfatter månedslønne, prosentlønte og timelønne arbeidstakere. Både heltids- og deltidsansatte er med i veksttallet. Årslønnsnivået er et gjennomsnitt for fastlønte og prosentlønte. Veksttallet fra 1996 til 1997 er justert for bedrifter som tidligere var medlemmer i Forbundet for Overnatting og Servering (FOS), og som ikke var med i statistikken for 1996. Denne gruppen utgjør 30-40 prosent i grunnlagsmaterialet og er med i veksttallet for 1997-98 og etterfølgende år.

⁴ Lønnsutviklingen mellom lønnsstatistikkens tellingstidspunkter. For de andre er det lagt til grunn årsgjennomsnittet

⁵ Forretnings- og sparebanker og forsikring under ett som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring. Forsikring er inkludert fra og med 2003.

⁶ Tallet for skoleverket i 2004 og 2005 er for undervisningspersonell med i hovedsak sentral lønnsdannelse i kommunene og ekskl. Oslo kommune.

⁷ Legene trakk opp lønnsveksten med om lag 2 prosentpoeng

⁸ Heltidsansatte

⁹ Lønnsveksten i 2006 er per årsverk og er beregnet av Spekter på grunnlag av et datamateriale de har innhentet per oktober 2005 og 2006 og februar 2007 for LO-, YS- og Unioforbundene. Spekter beregnet også lønnsveksten for årene 2002 og 2003. For årene 2004 og 2005 er lønnsveksten for heltidsansatte og er beregnet av SSB. På grunnlag av innhentet lønnsdata per oktober 2005 og 2006 har SSB beregnet lønnsveksten fra 2005 til 2006 til 3,0 prosent for heltidsansatte.

¹⁰ Ekskl. flygeledere var lønnsveksten 4,4 prosent.

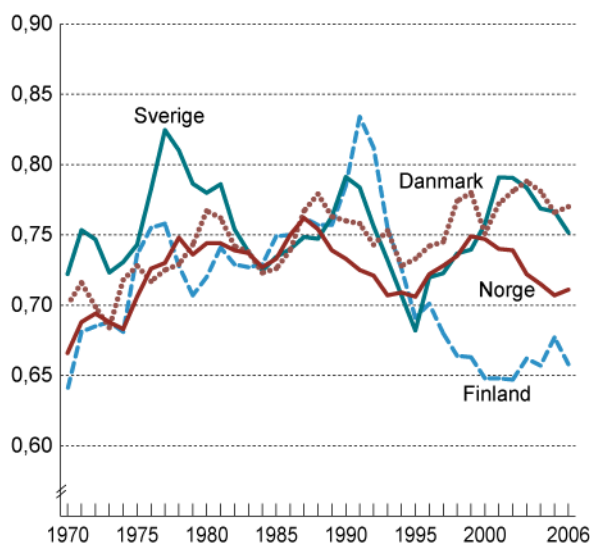
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Vedlegg 5

Lønnskostnadsandeler i Norge og andre land

I kapittel 6 omtales utviklingen i lønnskostnader som andel av faktorinntekt for markedsrettet virksomhet i Norge. Som bakgrunn og supplement for de norske tallene, er det i dette vedlegget gjort en sammenligning av utvalgte lønnskostnadsandeler i Norge med tilsvarende andeler i andre land.

Figur 5.1 viser totale lønnskostnader som andel av faktorinntekten for Sverige, Danmark, Finland og Fastlands-Norge. Den tilsvarende lønnskostnadsandelen for Norge blir sterkt påvirket av lav lønnskostnadsandel i oljevirksomheten. I figur 5.1 har vi derfor valgt å vise lønnskostnadsandelen for Fastlands-Norge som den mest relevante størrelsen å sammenligne med andre land. Det framgår at lønnskostnadsandelen i Fastlands-Norge i 2006 var lavere enn i Sverige og Danmark, men høyere enn i Finland. Andelene i Danmark og Norge var relativt like fram til midten på 1980-tallet, men deretter har den totale lønnskostnadsandelen i Danmark ligget litt høyere enn i Norge. Lønnskostnadsandelen i Fastlands-Norge falt gradvis fra et nivå på 75 prosent i 2000 til 71 prosent i 2006. Til sammenligning kan nevnes av den totale lønnskostnadsandelen i Norge (inklusive oljevirksomheten) var på 53 prosent i 2006. I Danmark nådde lønnskostnadsandelen en topp i 2003 med 79 prosent, men har deretter falt og var i 2006 på 77 prosent. I Sverige har lønnskostnadsandelen variert mer enn i de to andre landene. Fra 1995 til 2002 økte den fra 68 prosent til 79 prosent, men falt deretter til om lag samme nivå som i Danmark i 2006. I Finland som hadde om lag samme andel som Norge i 1970, har andelen sunket gradvis fra 1991 og fram til 2006. I 2006 utgjorde de finske lønnskostnadene 66 prosent av faktorinntekten. Det gjøres oppmerksom på at forskjeller i næringsstruktur i landene vil påvirke lønnskostnadsandelene.

Figur 5.1 Totale lønnskostnader i prosent av faktorinntekt. Sverige, Danmark, Finland og Fastlands-Norge. 1970-2006

Kilder: OECD og Statistisk sentralbyrå

Tabell 5.1 Lønnskostnader i industrien som andel av brutto faktorinntekt¹⁾. Norge og utvalgte land. Prosent

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Norge	70,2	71,5	72,5	71,1	69,6	67,9	70,1	67,1	65,0	64,5
Danmark	70,1	67,8	69,3	69,3	66,9	69,3	68,6	70,3	70,0	68,9
Sverige	64,5	63,3	63,1	62,0	62,6	68,6	68,0	68,6	66,4	..
Finland	57,5	55,5	53,3	53,7	50,9	52,5	52,5	53,9	54,1	55,5
Frankrike	..	..	..	67,5	65,8	66,9	69,0	69,8	70,5	71,0
Nederland	61,5	61,2	60,6	61,2	59,5	61,2	62,5	62,0	59,7	58,6
Tyskland	77,1	74,9	73,8	74,4	74,2	74,2	74,0	73,3	71,2	67,4
Spania	..	..	..	0,0	60,0	60,4	60,3	61,3	60,8	60,5
USA	64,6	63,8	63,1	63,6	66,4	67,3	66,3	67,0	64,2	62,6
Canada	59,1	58,2	58,1	54,2	52,8	55,3	55,7	58,0	..	..
Australia	61,5	59,4	60,0	60,2	61,7	61,4	60,5	56,4	59,2	59,6
Japan	61,1	61,3	62,8	63,1	61,9	65,6	64,6	61,4	59,6	60,0

¹⁾ For definisjon av faktorinntekt se boks 6.1 i kapittel 6. Brutto faktorinntekt betyr at kapitalslit er inkludert.

Kilder : OECD og Statistisk sentralbyrå

I tabell 5.1 vises lønnskostnader i industrien som andel av brutto faktorinntekt for 10-årsperioden 1996-2005. At lønnskostnadsandelen beregnes brutto, skyldes at i OECDs databaser, der datagrunnlaget for landene det er sammenlignet med, er hentet fra, finnes kun brutto faktorinntekt, dvs. faktorinntekten inkluderer kapitalslit. Det betyr at lønnskostnadsandelene for norsk industri som er gjengitt i tabell 5.1, avviker fra tallene som er presentert i figur 6.3 i kapittel 6. Ikke alle av landene har tilgjengelige tall for hele 10-årsperioden.

Både i Norge og Danmark var industriens lønnskostnadsandel i 1996 på 70 prosent, og bare Tyskland hadde en høyere andel. Etter 1996 har industriens lønnskostnadsandel falt i Norge og var i 2005 på 64,5 prosent. Dette avviker noe fra utviklingen i de andre landene, der lønnskostnadsandelene har vært mer stabile. I Danmark var andelen i 2005 fortsatt nærmere 70 prosent, mens Sverige hadde en lønnskostnadsandel i overkant av 66 prosent i 2004. Til tross for at industriens lønnskostnadsandel i Norge har blitt lavere enn i både Danmark, Sverige, Tyskland og Frankrike i løpet av 10-årsperioden, og også har nærmet seg de andre landene, er andelen fortsatt klart høyere enn i land som Finland og Nederland.